

Dom in svet, letnik 52, številka 3

Vsebina

Leposlovje in znanstvo:

- Ivan Čampa / Carmina maternitatis: Pomlad, Preblisk, Blagoslovljena. 129.
Janez Jalen / Ógrad. 131.
Jože Dular / Vsakdanja pesem: Kruh, Sol, Popotni. 141.
Matija Malešič / Skleda leče. 142.
Leopold Stanek / Iz novega koledarja: Svečan, Smrt, Dvojčka. 152.
Jože Krivec / Zadnji kos kruha. 153.
Kazimierz Przerwa-Tetmajer / Pesmi: Angel Gospodov, Posem o mojem sinu, Na skalnatem Podhalu. Posl. Tine Debeljak. 156.
Joža Gregorič / Knjiga o ilirizmu in Stanku Vrazu. 160.
Leon Žlebnik / Klemučev pogled na Vebrovo knjigo. 165.

Razglednik:

- Književnost:** Janka Mlakarja Izbrani planinski spisi (J. Moder). 172. / Francè Kidrič: Zoisova korespondenca 1808—1809 (V. Novak). 174. / Henry Bordeaux: Strah pred življenjem (Tone Čokan). 176. / Knjige Goriške Matice za l. 1940 (V. Novak). 177. / Knjige Goriške Mohorjeve družbe za l. 1940 (R. B.). 179. / Knjige založbe Sigma v Gorici (T. D.). 179. / T. Debeljak, R. Molè, Fr. Stelè: Poljska (V. N.). 180. / Letošnji „Savremenik“ Srbske književne zadruga. (T. P.). 181.
- Umetnost:** K. H. Mácha: Maj. 2. Oprema Miha Maleša (S. Mikuž). 185. / Smerdu Frančišek: Marija z Detetom (S. Mikuž). 186. / Ivan Čargo: Hlapec Jernej (S. Mikuž). 187. / † Slikarica Henrika Šantel (S. M.). 187.
- Zapiski:** Antoni Potocki, Jan Lorentowicz, Kazimierz Przerwa-Tetmajer umrli v Varšavi (T. Debeljak). 188. / Recitacijski večer hrvatskih književnikov v ljubljanski drami (J. Gregorič). 190.

Umetniške priloge:

- Sl. 7. Frančišek Smerdu: Marija z Detetom. / Sl. 8. Ivan Čargo: Hlapec Jernej. / Sl. 9. Miha Maleš: Iz Máchovega „Maja“.

Na platnicah:

Okleščki (Smojka).

Vinjete narisal akademski kipar Frančišek Smerdu.

Dom in svet izhaja 15. vsakega meseca, desetkrat v letu, z izjemo mesecev julija in avgusta. — Naročnina znaša letno 80 dinarjev, za dijake 60 dinarjev. Dovoljeno je plačevanje v obrokih. — Izdaja ga konzorcij Doma in sveta, ki ga predstavljajo: dr. Joža Lovrenčič, Mirko Javornik, Stane Mikuž, Severin Šali, dr. Tine Debeljak in dr. Alojzij Odar. — Odgovorni izdajatelj: dr. Alojzij Odar. — Odgovorni urednik dr. Tine Debeljak, Jugoslovanska tiskarna. — Upravnništvo: v Ljubljani, Pred škofijo 5. — Tisk in klišeeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. — Za tiskarno odgovarja: Kramarič Jože.

Ivan Čampa | *Carmina maternitatis*

Pomlad

Po zraku šeleste utripi kril,
ki vlažni zrak so nežno vzvalovala;
tako mi je, ko da bi klice sil,
ki v meni tajno vrejo, poslušala.

Po logu bohote se cvetja kupi,
ki jih pomlad zvabila je na plan,
pri meni pa zorijo drzni upi,
ki sem jih pasla v srcu, noč in dan.

Tako je zemlja praznično odeta,
ko da mi k sreči veliki čestita. —
A kaj ve svet, kaj ptič, ki v zraku leta,

kako je s čudom nedopovedljivim,
ki mojih srčnih žil ga hrani kita!
Saj se ob njem še sama sebi divim.

Preblisk

○ kdo si, ki teman budiš se v meni
ko blodnih in mučljivih sanj privid?
V nejasnost slutenj si še ves zavrit
in vendar bil bi v blagor vsaki ženi.

Po tebi, v mislih davno zaželeni,
je žejno hlipala vsa moja bit,
da bil bi moja sreča in nakit,
tolažba v bolečini zapuščeni.

Tako zbudi v gorah se dneva žar
in blagor mu, ki ga pripravljen čaka:
saj v mladem jutru sam je čist in nov.

Zdaj v meni se pomiril je vihar:
tako mi je, ko da izza oblaka
rosil bi name božji blagoslov.

Blagoslovljena

V samotnost ur, ki v meni je molčala,
si utrnil se ko zvezda iz vsemirja,
ki naj mi dan in dej odslej odmerja
ob zvokih čudežnega nakovala.

Svetlobo tega čuda srkam vase
in zbiram v notranjosti za svetilo,
da bi sozvočje sil oplamenilo,
ki naj iz njih podoba tvoja zrasede.

Zdaj sem ko v gnezdju plaha golobica,
utripam z nebom, z zvezdami posutim,
in stvarniške moči prijetnost čutim.

Srce, ki v njem krvi najmanjša kaplja
že ve, da Bogu sem tovarišica,
v neskončno blaženost se mi potaplja.

(Dalje.)

Janez Jalen | Ógrad

Lipovo cvetje

Utihnila je pesem v kapeli, stopnišča in hodnike pa je napolnil rezek topot podkovanih čevljev ob kamen. Vmes so rožljali svežnji ključev, s katerimi so sestre odklepale in zaklepale vrata. Oddelki kaznjenk so se vračali od nedeljske popoldanske službe božje nazaj v svoje dnevne prostore. Med posamezne skupine belkasto in rumeno pokritih glav so bile pomešane redke temne rute. Z njimi so bile pozaznamovane ženske, obsojene zavoljo umora ali uboja. Ukazano jim je bilo žalovati za svoje žrtve, četudi morebiti niso bile še niti ne v plenice povite in so samo šele zadihale, kakor v neprestan spomin, da je gospodar življenja samo Bog, ki ga daje. Med kaznjenkami je tu pa tam blestel bel kornet. Obotavlja se so se premikale vrste, obstajale pa se spet leno prestopile, kakor bi čim dlje hotele zadržati trenutek, ko se škrtajoče zaobrne za njimi zadnji zapah.

Kakor vselej zadnje dni, kadar koli je nanesla priložnost, se je Pavla ozrla s hodnika vrhnjega nadstropja skozi zaprto in zamreženo okno čez nizko streho nekdanjih Lambergovih konjakov v vrhove staroslavne lipe sredi dohodnega graščinskega dvorišča. Opazovala je, kako je lipa na gosto nastavila bledezeleno cvetje, ga od dne do dne večala in rumenila. Pavla je že težko čakala, kdaj se lipa razpusti. Sedaj jo je videla vso zlato, kakor bi se bila kraljica mati ogrnila v blesteč brokatni plašč. Zaželela si je, da bi smela ostati pri oknu ves popoldan prav do sončnega zahoda, da bi videla, kako bodo ugasnili zadnji žarki v vrhovih cvetoče lipe. Pozabila bi na jed in se ne bi ta čas moreče zavedala, da je že zaprta za tremi, če ne še celo za štirimi zapahi in da jo peti še čaka. Pa se je oglasila sestra Donata in opomnila: »Andrejčič, naprej!« Pavlo je zbolelo prav do srca. Vse sokaznjenke so se ozrle vanjo. Pavla ni upala pogledati okoli sebe. Vedela je, da bi na večini obrazov videla privoščljiv nasmeh. Povesila je oči in se prestopila. Od zadaj se je narahlo dotaknila njene roke ciganka Kati. Prišepnila ji je: »Gospa, nič ne marajte.« Iz naslednjega para pa je Pavla slišala zaničljivo spregovoriti kaznjenko Lovšin o cigansko-doktorski ljubezni. Ni je zbolelo. Lovšin je bila znana, da v obraz laže in da išče vedno samo svojega dobička. Skušala se je pa delati vedno lepo. Še vsaki sokaznjenki, ki se je kaj več menila z njo, je bilo kasneje žal. Obsojena je bila zavoljo raznih goljufij. Zemljak ji je pred nedavnim oponesla, da so jo najmanj dvajset let prepozno zaprli.

V dvorani se je Pavla usedla blizu k oknu. Hrumeče so se pogovarjale kaznjenke, se včasih bučno zasmejale, vmes je pa katera jezno siknila. Skoraj vse so jedle kruh. Pavla je pa vzela iz predala drobno

knjižico poezij doktorja Franceta Prešerna, jo pričela prelistavati in prebirati pesmi, kakor je pač nanoslo. V Krstu pri Savici je bežala s Črtomirom v Bohinj, v Bistriško dolino, se ustavila z na krvavi meč naslonjenim premaganim junakom ob pokojnem Bohinjskem jezeru, se ozrla na z zlatimi žarki obsijano trojno glavo snežnikov kranjskih sivega poglavarja, se vrnila nazaj na z valovi obdani otok in nehote pogledala skozi odprto okno na Blejski grad in na griče okrog njega. Pa že je prisluhnila iz knjige razgovoru Črtomira in Bogomile pod slapom Savice. Slišala je govoriti nekdanjo svečenico boginje Žive:

»Odločeni so roži kratki dnovi,
ki pride nanjo pomladanska slana,
al' v cvetju jo zapadejo snegovi.
Tak mladi deklici, ki zgodnja rana
srce ji gloda, vsmrti mir njegov,
le kratka pot je skoz življenje dana.«

Pavla kitice ni prebrala do konca. Z očmi je poiskala ciganko Kati. Zamišljena je sama zase stala ob steni in počasi, kakor bi se silila, jedla suh kruh. Pavla je bila opazila, da je cigankin zagoreli obraz pričel zadnje čase bledeti. Pavli se je Kati zasmilila, kakor bi prav njej veljale besede, da je zgodaj ranjeni deklici le kratka pot skozi življenje dana. Nič manjše krivice ni ciganskemu dekletu storila porota, ko je potrdila njeno krivdo, kakor pa jo je prizadejal Valjhun Bogomili. Morebiti celo večjo. Bogomila si je znala poiskati up sreče onkraj groba, ciganka pa s svojimi velikimi očmi vedno nemirno išče v prostrane ravnine in v širne loze. Res so jo naučili že brati, pa ona v knjigi ne vidi lepote. Dolgo ni mogla verjeti, da so ji po nedolžnem za vse življenje vzeli prostost. Poskuša se vživeti v krivico, pa ji včasih togotno zablisne oko in Pavla jo je že slišala izgovarjati čudne ciganske kletve. In kakor bi bila jezna na ves svoj rod, se ogiblje ostalih cigank, ki so zaprte z njo vred.

Kati je opazila, da jo Pavla pogleduje. Prestopila se je, da bi se ji približala, pa je Pavla hitro povescila pogled. Kakor bi knjiga hotela opomniti Pavlo na njeno lastno stisko, ji je molče spregovorila:

»Dni mojih lepši polovica kmalo,
mladosti leta, kmalo ste minule!
Rodile ve ste meni cvetja malo,
še tega rož'ce so se koj osule.«

Ne, ni se mogla primerjati z Debelarić. Res da ji bo brezplodno zvenilo nekaj mladostnih let, pa ve, da iz ljubezni do Filipa. Njena žrtev bo oba kasneje kakor ponovno poročila, da bosta z dvojnimi vezmi povezana med sabo na življenje in smrt. In ko se jima rode še otroci —

Za hip je Pavla pozabila na iz vseh vetrov zneseno družčino okoli sebe. Videla se je, kako se sprehaja v cvetoči pomladi z otroki po Travniku v Gorici.

V Gorici? Pavli se je zazdelo, da je iz hrumotnega pogovora kaznjenk razločno čula pomišljajoče vprašanje. Najraje bi bila na glas ugovarjala, da ljudje pač res radi zaženejo za nekaj dni malo trušča, pa brž pozabijo in se privadijo. Njo samo pa ne bo treba biti nič sram. Sama pri sebi bo lahko celo ponosna. Ljudje naj si pa mislijo, kar hočejo. Filip bo pa znal ceniti njeno žrtev in ji bo celo hvaležen.

Pavla je zamižala, da bi bolj razločno videla obraz dragega moža. Pa se je namesto njega v temi izoblikovala majhna postava s podolgovato glavo, vsa zeleno oblečena. Pavla je prepoznala pravljničnega gorskega nagajivca Čateža. Pomežiknil je na levo oko, nagnil glavo za spoznanje po strani, da mu je narahlo zanihalo rdeče pero na pokrivalu, in vprašal, kakor bi zbodel z najostrejšim trnjem: »Kaj pa, če se ti Filip izneveri? Dokaj lepih deklic hodi po Gorici. Mar misliš, da jih bo vsa ta mrtva leta samo gledal? Mlad kakor je. Bogato jim bo lahko stregel. Denarja mu ne manjka. Si mu ti sama pomagala, da ga ni primoran vračati.«

Pavla se je zgrozila. Kakor ni verjela, da bi se mogel Filip tako spozabiti, jo je nevidni trn vseeno ranil. Trdno je bila preverjena, da bi moževo nezvestobo vrnila. Izdala bi njega in sebe in uničila oba. Čatež je splahnil kakor megla, tema pa se je sprevrgla v vrteče se kolobarje, med katerimi so se počasi premikale drobne zvezdice. Pavlo je zbolela glava. Odprla je oči, brati pa ni mogla več. Tudi črke na sivkastobelem papirju so plesale. Obstala je negibno še naprej naslonjena z glavo na roke. Le oči si je še niže zastrla z dlanmi. V misel pa ji je začela vrtati skrb, da bo treba storjeno škodo poravnati. Pričela je razmišljati, kako bi sporočila Filipu, da bi v pismu, ki mora vsa dati prebrati nuni kakor nekdanj v samostanu, ne izdala svoje skrivnosti. Ni mogla najti pravih besedi. Zazdelo se ji je, da je sama kolobar, ki se zgubljen vrti po brez-krajni temi.

Iz misli, ki jim ni znala najti konca, jo je zdramil na pol pridušen pogovor za njo. Po glasovih je prepoznala kaznjenci Zemljak in Ušaj. Zemljak je pripovedovala o sebi. Nič ni pretiravala in ni izbirala besed:

»Je že res, da česar hudič sam ne zmore, ničvredno babo najame. Vsaka mu pride prav; naj si bo odišavljena gosposka skreka ali po gnoju smrdeča kravja dekla. Bi ne verjela, pa sem sama skusila.

Dolgo vrsto let sva z rajnim možem mirno živela na Kalu, čeprav je bil nekaj let mlajši. Priženil se je bil k nam. Seveda, da sem bila praznih rok, bi me ne bil vzela. Ker sem pa imela kar čedno domačijo, me je pa. Prepisala sem jo nanj. Troje otrok sva zredila, prikupila tudi nekaj zemlje in zdražila pohoto oderuškega priseljenega krčmarja in

štacunarja Grbuze, ki si je polagoma prisvajal kos za kosom zemlje in hotel postati lastnik vsega naselja Kala. Dedce je vabil pit v svojo gostilno, ženskam je vsiljeval na upanje in kmalu imel vse domačije na vajetih, razen naše. Moža sem tako dolgo in vztrajno svarila, naj se ogiblje Grbuze, da se je ves nejevoljen pridušil, da v domači vasi ne prestopi praga gostilne. Tudi sama sem skoraj vse kupovala drugod. Če sem pa morala kdaj v Grbuzovo prodajalno, sem vsako malenkost pri priči plačala, čeprav je vselej prijazno zatrjeval, da se ne mudi. Vedela sem, da Grbuzo boli najin odpor, pa ni pokazal. Mislila sem si: ‚Če se v zemljo potuhneš, nas ne dobiš v kremplje.‘

Pa je sam vrag prinesel od nekod še dokaj mlado in kar čedno gosposko nastavo. Nekateri so hoteli vedeti, da je Grbuzova nezakonska hči. Dedci so ji rekli Fanika. Bila je pa čisto navadna Franca, kakor sem jaz Johana. Pa saj ženske smo jo le redkokdaj imenovali z imenom. Vse smo ji rekle. Še jaz sem bila en dan zavoljo jezika zaprta. Pregnati je pa nismo mogle. Na pragu je postajala in tako prijazno in priliznjeno vabila v krčmo, da ji je le redko kdo ušel mimo.«

Kakor bi ne marala obnavljati prestanih bridkosti, je premolknila. Pavla se je že zbalala, da ne bo nadaljevala. Opazovala je muho, ki je sedla na odprto knjigo, in prav ko jo je nestrpno odpihnila, je Zemljak spet pričela:

»Moj mož se ji je dolgo ustavljal. Ko ga je pa enkrat zvabila čez prag in je prelomil svoje pridušenje, je bil pa najbolj neugnan. Oh, kako sva se zmerjala in pretepala!« Pavla je slišala pripovedovalko za sabo ploskniti z rokami. Pa je grede nadaljevala: »Je res hudič, kadar se star panj vname! Otroci so se pekla naveličali. Odšli so od doma. Dekleti sta sedaj že obe poročeni. Sin je pa ostal kar pri vojakih za dvanajst let in bo potem dobil cesarsko službo. Prav so naredili. Možu sem hotela vzeti gospodarstvo, pa je Grbuza poskrbel, da se mi ni posrečilo. Tisti večer sva se do krvi stepla. Ponoči, ko je zaspal, bi ga bila ubila, ko ne bi bilo zavoljo otrok.

Dedec je potem še par let posedal v Grbuzini gostilni. ‚Gospod Zemljak‘ ali pa celo ‚gospod Francelj‘ se je lizala okrog njega hudičeva najemnica. Za delo France ni skoraj nikoli več prijel in kadar je, je navadno bolj v škodo kakor v prid. Sama sem pa vlekla kakor črna živina in upala, da se kdaj obrne. Pa se ni.«

Zemljak je globoko zavzdihnila, kakor bi še sedaj čutila v udih utrujenost nikdar spočitega telesa.

»Nazadnje je osel stari, ne morem mu reči drugače, Bog mu daj dobro, zavoljo tiste nastave zašel v pretep in jo dobil s kolom po glavi. Sedaj se je pa lahko toliko spametoval, da je uvidel svoje napak ravnanje. Prosil me je odpuščanja in je z Bogom spravljen umrl, hvala Bogu.«

Pavla iz pripovedovanja ni mogla razločiti, ali se Zemljak zahvaljuje Bogu, da je mož umrl previden, ali zato, da je sploh umrl, ali za oboje. Premišljala je in skoraj preslišala, kako se je Grbuza polastil Zemljakove domačije. »Nič mi ni ostalo, prav nič.« Pavla je spet poslušala od besede do besede. »Najbolj me je pa pogrelo, ker je Grbuza zapisal domačijo, ki sem jo podedovala po starših, na tisto zvodnico. Ne, nisem mogla prenesti. Zadnji večer sem šla z gorečo petrolejko na skedenj in sem jo vrgla v slamo. Da se mi je zgodila v razburjenosti nesreča, sem se hotela zagovarjati. Pa so me hitro prepoznali. Saj tudi nič posebno nisem tajila. Štiri leta so mi prisodili in pa, da moram povrniti škodo. Vraga bom vrnila. Če bi do vratu bredla v denarju, bi ne. Grbuza naj meni povrne, ne jaz njemu. Prekleti —.«

Zemljak je obmolnila, kakor bi ne vedela dati Grbuzi vse zaničevanje in vso jezo izražajočega pritikljaja. Od srdi ji je zastala sapa. Prav gotovo pa ni niti slutila, kako zelo je vznemirila s pripovedovanjem o gosposki nastavi, ki je ujela njenega moža, kaznjenko Andrejčič. Pavla je pričela verjeti v možnost, da prav tako, kakor Zemljaka, tudi Filipa lahko zmoti kaka prevejanka. Doslej je bila vedno trdno prepričana, da je prav in plemenito ravnala, ko je prevzela nase kazen namesto moža, sedaj je pa pričela pretehtavati, če bi ne bilo morebiti pametneje, da bi bil Filip obsojen. V zaporu za zapahi bi bil varen pred zapeljivostjo žensk. Če bi bila sama pri njem, bi se nič ne bala zanj. Pa je celo njena beseda v pismu pristrižena. In če jo pride ob kratkem obiskat, kakor je bil sporočil, bo mogla z njim govoriti samo vpričo sestre. Če bi kdaj celo za trdno vedela, da se je Filip res navezal na drugo, bi mu ne mogla reči prav zavoljo navzoče nune niti besedice. Prej v pismu. Pa tudi ne. K mukam, katerih se ni nabralo malo in jih je težko prestajala, se je pridružila še ena, nova in največja. Vsa leta ne bo odstopila od nje in jo bo spremila tudi na poti iz kaznilnice, v Gorici se pa utegne prevreči v resnico.

»O Bog!«

Pavla je še niže sklonila glavo in spet prisluhnila Johani Zemljak, ki je priznavala kaznjenki Ušaj, da kaj malo občuti težo zapora. Le rožljanje ključev in večno zaklepanje in odklepanje vrat jo jezi. Kakor bi venomer kdo človeku vpil na ušesa, da je zaprt. Drugače je pa z jedjo kar zadovoljna. Še dokaj slabše je morala včasih zadnja leta jesti doma, ko je dedec vse zapil. In če ji odrede, da bo opravljala živino ali pa krmila prašiče, se bo kar dobro počutila. Še nikoli, odkar je odrasla, ni imela tako malo skrbi. Eno željo pa ima. Prve dni košnje ji je prišla na misel. Njej kosa reže kakor malokateremu moškemu. Nekaterim kaznjenkam pa kaj slabo in dokaj trpe. Ona nekako vodi vse tiste, ki kose. Pa si je zaželela, da bi ji podredili vse vlačugarice, ki jim težko delo

kaj malo diši. To bi jih gnala! Bi jim že pokazala motiti dedce in razdirati družine in poštene ženske spravljati v zapor.

Pavla sama ni vedela, kdaj se je obrnila in pritrdila: »Zaslužile bi.«

»Kaj je morebiti tudi vašega moža katera zmotila?« je bila radovedna Ušaj.

Pavla je bila v zadržki. Obotavlja se je odgovorila: »Ne, ga ni. Pa —«

Kakor bi odrezal, je utihnil pogovor kaznjenk. Vse so vstale in kakor otroci v šoli v zboru pozdravile sestro prednico, ki je vstopila: »Hvaljen bodi Jezus Kristus!«

Sestra prednica je prišla ukazati, da bodo izmed kaznjenk, ki so zaposlene s šivanjem in vezenjem, nekatere nekaj dni hodile nabirat lipovo cvetje za zdravilo zoper prehlade pozimi. Med tistimi, ki so bile odbrane, da bodo smele nekaj časa preživeti v opojnem vonju cvetočih lip, je bila tudi kaznjenka Andrejčič. Pavla se je razveselila kakor otrok obljube, da pojde na božjo pot.

Pavla se je povzpela najprej po klinih lestve, potem pa od veje do veje v vrh cvetoče lipe. Sedla je v močno rogovilo, privihala široki predpasnik in si spodnja vogala zavezala zadaj na pasu. Nekajkrat je globoko zadihala. Zrak okrog nje je bil prenasičen od sladkega vonja po medu. Roj čebel je šumel v lipi in obletaval gosto s cvetjem navezane veje. Srčasti zeleni listi so kar tonili v zlatu cvetja.

Pavla je pripognila vejo nad sabo. Čebele so se ji usule okrog glave. Pavla se je zbala, da bi jo utegnila katera pičiti. Neprijetno jo je streslo po životu. Roke je dvignila pred obraz. Pa je kmalu spoznala, da se čebele zanjo kar nič ne menijo. Paziti bo morala samo, da ponevedoma katere s prsti ne pritisne.

Pripognjeno vejo si je Pavla pritegnila prav na obraz. Dobro ji je delo, prav kakor bi jo bila pobožala ljubeča roka. Kar nekako nerada je pričela odtrgavati cvet za cvetom in ga spuščati v privihnjeni predpasnik.

V krošnji lipe je Pavla zagledala tik pod sabo ciganko Kati. Po močni veji se je prestopala sem in tja, se oprijemala z rokami za šibkejše višje veje, se nalašč pozibavala in kar ni mogla mirovati. Pavli se je zazdela podobna mladi veverici, ki od samega veselja, da ji ni treba več čepeti v temnem gozdu, neutrudno skače z veje na vejo. Hkrati jo je zaskrbelo cigankina brezskrbnost. Po tiho je posvarila: »Kati, pazi, da ti ne spodleti!«

Debelarič se je ozrla navzgor in se sproščeno zasmejala. Dve vrsti belih zob je blisnilo v sončnem pramenu med sencami vej. Njen mladostni obraz je bil razžarjen. Pavla je videla, da je ciganka v kroni

cvetoče lipe pozabila na svojo trpko usodo. Še glas ji je zvenel vse drugače in ni bil zamoklo otožen kakor sicer. Hitela je pomirjevati skrb svoje gosposke prijateljice: »Nič se ne bojte, gospa. Ne bom padla. Pa če bi, se ujamem spet v vejah spodaj.« Da pokaže, kako dobro se počuti med duhtečim cvetjem in šumečimi čebelami, se je Kati prijela z rokami za vejo nad svojo glavo in z bosimi nogami razposajeno zabrcala v praznino pod sabo.

»Debelarić!« Ostro in hkrati zaskrbljeno je zazvenel glas sestre Judite: »Pametno se zadržite, če ne boste morali na tla. Naj se vam kaj pripeti, kdo bo odgovarjal. In preveč govorite z Andrejčič. Pazita rajši na delo in nase.«

Pavla in Kati sta obmolnili. Umiriti se pa ciganka ni mogla. Še naprej se je prestopala z veje na vejo in se otroško razposajeno pozibavala. Pričela je celo pridušeno peti. Besedi Pavla ni razumela, napev se ji je pa zdel kakor odmev topota črede konj, ki splašena od daljnega groma drvi v viharju po pustinji.

Pavla je obrala vse cvetje okrog sebe. Kakor bi se bila tudi nje lotila cigankina drznost, je zlezla prav v vrh lipe. Skozi dokaj kračje veje, čeprav vse ovešene s cvetjem, se je mogla od tam razgledovati na vse strani. V lipah naokrog so se pregibale veje. Nekaj drugih kaznjenk je prav tako obiralo lipovo cvetje kakor ona sama in Kati. Vseh za gostimi zagrinjali listja in cvetja ni mogla videti. Nekatero je pa. Ne daleč od sebe je prepoznala nepriljubljeno Lovšin. Kakor sova, ki se sonca boji, je stala na debeli veji in se stiskala k deblu. Pavla je videla, kako je vzela izza nedrija še nenačet hlebček kruha, ga poželjivo ogledovala, pa ni ugriznila vanj. Premagala se je in ga spravila nazaj. Prinesla pa je iz druge strani nedrij prav tako nenačet hlebček kruha kakor prej, ga še bolj poželjivo pogledala, pa ga hitro spustila nazaj, kakor bi se bala, da ne bo premogla skušnjave. Pavla si njenega početja ni znala razložiti. Vedela je samo, da nekaj prikriva, kaj pa namerja, si niti zdaleč ni mogla predstavljati. Prav za prav bi morala sestro opozoriti na prikrivajoče obnašanje sokaznjenke. Pa kaj to njo briga. Pavli se je zazdelo, da bi sama sebe umazala, če bi se količkaj poukvarjala s to žensko. Niti gledati je ni marala več. Ozrla se je z visoke lipe, ki je rasla v bregu, na ravnino pod sabo. Oddelek kaznjenk je nakladal spodaj na travniku seno. Par težkih in rejenih volov je bilo vpreženih v voz, okrog katerega je zastavno hodila z lesenimi vilami v roki Johana Zemljak, po vsem ponašanju bolj podobna moškemu kakor ženski. Plasto za plasto je metala z vilami na čimdalje više naraščajoči voz in se gnala, kakor bi jo podila bližajoča se nevihta, pa jo je le delo samo razvnelo. Rahel veter je pozibal s cvetjem preobložene veje. Prinesel je do Pavle v vrhu lipe duh po sušečem se senu.

Popoldansko sonce se je upiralo v mogočno poslopje kaznilnice. Svetlikalo se je steklo v zamreženih oknih, obrobljenih z zelenim kamnom. Na strehi pa je čepel komaj za dober dimnik velik stolpič in nakazoval, kje v graščini se skriva kapela in v njej Najsvetejše. Pavli se je zazdela kaznilnica kakor zakleti grad, v katerem z razkošnimi stropi okrašenih soban niti najvišje poletno sonce ne more prav pregreti. Obrnila se je v drugo stran. Žita so zorela pod njo na prostranem polju, nekatera so bila pa že požeta in se je sušilo snopje v stogovih. Po mejah so pa ljudje vsepovsod obračali in nakladali seno. Ob vrhovih okrog Triglava so se zbirali oblaki. Pod noč bo najbrž gremelo in zlijala se bo ploha.

Na cesti od Lesc proti Begunjam je Pavla ugledala kočijo. Trudno je drncal v popoldanski soparici pred njo vprežen konj, za njo pa se je dvigal za vatel visoko prah. Čeprav je bila kočija še precej daleč, je Pavla razločila, da se pelje v njej gosposko oblečen moški. Prepoznala ga je po nizkem belem slamniku. Kakor bi hotela dognati, kdo se pelje, je ves čas sledila z očmi kočiji, dokler je ni zakrila stena kaznilnice. Pavli je postalo tesno. Zbala se je, če ni morebiti zavoljo gledanja z višave postala omotična. Trdno se je oprijela vrha lipe in zamižala. Pa je še vedno videla pred seboj gosposkega moškega v kočiji in se ji je sedaj zdelo, da razloči črno, kratko pa široko brado, ki je prej pač ni mogla opaziti. Pavla je čutila, kako ji je sedla čebela na ruto. Ni se je bala. Milovala jo je celo, da si je naložila na lipovem cvetju pretežko breme, pa se mora prej oddahnuti, da ga bo zmogla prinesiti domov v panj.

Čebela je odletela. Pavla je pa še vedno mižala in se oklepala debla. Neslišno je priplezala do nje ciganka: »Gospa! Če ste trudni, vam ni treba več delati. Kar počivajte. Saj sestra vas od spodaj ne vidi. Bom pa jaz bolj pohitela. Nazadnje si bova pa cvetje razdelili.«

»Ne bo treba, Kati. Sestra Judita meni ne bo nič rekla, če kaj naberem ali nič. Lepo pa je, da poskrbiš zame.« Pavla je čutila, da ima ciganko vsak dan rajši. Kdo bi si bil mislil, da bo kdaj s cigankami sklepala prijateljstvo.

Zemljak na travniku je voz naložila in požrdela. Glasno in samozavestno, kakor bi služila za volarja pri graščini, je pognala vole: »Ajs! Aajs!«

Pavla je gledala za vozom. Počasi se je zibal proti drevoredu kostanjev. Saj treba ni bilo, pa je seno na vsaki strani zavoljo večje varnosti opiralo troje kaznjenk.

Naenkrat je Pavlo spreletelo po vsem životu. Moškega, v nizkem belem slamniku, ki se je bil prej peljal v kočiji, je zagledala na beli poti med debli kostanjev. Spremljala ga je ena izmed usmiljenk. Res

je nosil polno, ne predolgo črno brado. Pavla ga je prepoznala po hoji. Bil je Filip, njen mož.

Pavli se je stemnilo pred očmi. Da se ni z obema rokama trdo poprijela, bi bila Pavla padla z vrha lipe na tla. Res je že dolgo hrepenela, da bi spet videla Filipa. Da jo bo pa dobil pri svojem prvem obisku boso v vrhu lipe, ne, tega pa ni želela. Pavla je od sramu zardela. Srce ji je pričelo glasno biti in čutila je, kako ji hiti vsa kri v glavo. Kakor bi se sama sebe več ne zavedala, ni vedela, kaj naj stori. Da ji čebele hrume prav v ušesih, se ji je zdelo. In čimbolj sta se bližala sestra Ksaverija in Filip, tembolj so jo zapuščale moči. Zaskrbelo jo je, kako bo prišla na tla. Najraje bi glasno zajokala. Kakor bi ji bil sam angel varuh prišepnil, se je spomnila ciganke pod sabo.

»Kati,« je tiho poklicala.

Ciganka ni nič vpraševala, kaj je. Urno se je dvignila do nje in jo prijela za lakt. Pavla pa ji je hlastno povedala, da prihaja njen mož in da ji bo pomagala skozi veje do lestve. Pa že je poklicala sestra Judita: »Andrejčič! Pridite doli.«

»Tako,« je kakor izdabila Pavla.

Kako je prišla z vrha cvetoče lipe med vejami in po lestvi na tla, bi Pavla ne mogla povedati. Ovedela se je šele, ko je stopila bosa in z nabuhnjenim predpasnikom, polnim nabranega cvetja, pred Filipa. Podala sta si roke. Filip je svojo hitro umaknil, kakor bi se mu bila zagabila lepljiva sladkoba, ki se je bila ob nabiranju cvetja oprijela nekdanj tako raznežene roke njegove žene.

Pavla je vedela, da z lip in tudi na tleh vleče dokaj kaznjenk na ušesa in lovi vsako besedo, ki bi jo spregovorila, da bi jo potem preobračale po svoje in bi se nekatere izmed njih ob vsaki priliki norčevale iz nje in jo žalile. Posebno Lovšin. Vsa je bila zbegana. Proseče je pogledala sestro Ksaverijo. Bivša sošolka je uganila njeno skrb in brž povedala: »Sestra prednica so dovolili, da smete z gospodom govoriti v utici tu spodaj. Seveda moram jaz biti zraven. Tak je ukaz.«

»Hvala!« Doktor Andrejčič se je usmiljenki vljudno priklonil. Pavla pa ni rekla nič. Usula je na pregrnjeno rjuho nabrano cvetje, pobrala ob deblu lipe svoje nerodne kaznjenske čevlje in odšla po bregu navzdol. Bodlo jo je v bose noge in ni vedela, kam naj bi stopila. Filip pa ji je segel pod roko in ji pomagal hoditi. Pavla se je razveselila ob misli, da se je mož nič ne sramuje in da jo ima še vedno rad. Nič več ni čutila ostrega kamenja pod razneženimi podplati in tudi beseda se ji je razvezala. Hitela je izpraševati, kako je mami, če se atu zdravje kaj boljša, če stara postrežkinja Urša vzdržuje red in snago v stanovanju in če njemu samemu ničesar ne manjka. Grede pa je čim najprej, ko sta sedla v uto, obula nerodne čevlje. Kaznjenkam, ki so nabirale cvetje, ju je

zakrivalo pisano zagrinjalo, sestra Ksaverija pa je hodila po peščeni stezi pred uto in prebirala jagode na rožnem vencu.

»Pa kako je tebi, Pavla?« je prijel Filip ženo za roko in jo pogledal v obraz.

»Kako? Kako?« Pavla se je obotavljala odgovoriti: »Si sam lahko predstavljaš, kako. Hudega prav za prav ne dosti, dobrega pa še manj.«

»Pavla! Morebiti česa želiš?« Filip je prijel ženo tesneje za roko.

»Imam vse, kar smem imeti. Že mama poskrbi.«

Doktor Andrejčič je začutil v zadnjih Pavlinih besedah rahel očitek, češ da se mama bolj briga zanjo kakor on. Pa saj take zunanje stvari res bolje znajo oskrbeti ženske. On naj bi jo bolj duševno oprl. Sočutno je vprašal ženo: »Kako pa drugače prenašaš?«

»Kadar mi je prav težko, se spomnim nate. Razumeš?«

»Da, razumem.« Filip je pogledal v tla, sram ga je bilo, da pusti ženo trpeti namesto sebe.

»Včasih si tudi domišljam, da se moraš sedaj tudi ti čutiti osamljenega. Kar odleže mi.«

»Pavla!« Doktor Andrejčič je prijel svojo ženo, pokrito v belo ruto in oblečeno v kar najbolj preprosto obleko kaznjenk, za obe roki.

»Včasih se pa zbojim, da bi te utegnila katera...«

Filip Pavle ni pustil spregovoriti do konca. Hitro se je ozrl naokrog. Nihče ju ni opazoval. Pritegnil je Pavlo sebi na prsi in poljubila sta se.

V lipju pa je nastal krik: »Držite jo, lovite jo!« se je mešalo vse vprek. Filip in Pavla sta stopila iz ute in videla, kako beži kaznjenka Lovšin proti gošči pod Svetim Petrom. Spustila se je bila v trenutku, ki se ji je zdel najbolj pripraven, kar po vejah iz srede lipe. Preden so se sestra Judita in kaznjenke ovedele, je bila že tako daleč, da je niso mogle več dohiteti. Utekla je. Pavla je sedaj vedela, zakaj je nosila snedena Lovšin v nedrjih dva hlebčka kruha. Namenila se je najbrž prebiti se z njima čez gore na Koroško.

Sestra Judita je nabiranje lipovega cvetja takoj ustavila. Odvedla je svoj oddelek nazaj v kaznilnico in z njim vred tudi Pavlo.

Drugi dan po odredbi sestre prednice ni smela nobena več izmed kaznjenk, ki so bile navzoče pri begu pobegle Lovšin, iti nabirat lipovega cvetja. Najhuje je prizadelo ciganko Kati. Pavlo skoraj nič manj. Pa se je spomnila Filipa in se nasmehnila v novo začeto, res lepo vezenino v naročju.

Skozi odprta okna pa je prinašal veter nad sklonjene kaznjenke vonj sušečega se sena in zlato cvetoče lipe.

(Dalje.)

Jože Dular | Vsakdanje pesmi

Kruh

O črni kruh, kako si vsem grenak,
kako do tebe vse nas pot izmuči,
a ko se snidemo ob topli luči
postaneš nam ves bel, bridkosladak.

Ko nam zoriš v klasju zlatih žit,
ko siplješ se iz tankih mlinskih sit,

po tebi vpijemo, ti dobri kruh:
o bodi naš, če svež ne, pa vsaj suh!

Sol

Ti trpka sol, kakor težak napoj
pri krstu so okusila te usta,
odtlej te srkamo kot zemlja pusta
vso slano, grenko kot pekoči znoj.

Premalo naša si, da vsi ljudje
postali s tabo vred bi sol zemljé.

A véndar, če že nam ne, trpka sol,
vsaj drugim boljšim bodi blagoslov.

Popotni

Med vrati je ves skromen, tih obstal
potem, ko je poprosil skorjo kruha.
Ušesa naša pa bila so gluha,
nihčè od nas besede ni mu dal.

Z bridkostjo nemo je zapustil prag
in v burjo mu utonil je korak.

Ostali sami smo. Zdaj nas boli,
da dobil ni ne kruha ne soli.

Matija Malešič | Skleda leče

4.

Sonce je ljubkovalo Divjakovo viničarijo, ki je bila podobna gospo-
skemu dvorcu. Snopi žarkov so tako obsipavali bele stene, modro
obrobljena okna in rdečo streho, da se je vsa bliščala v zlatu. Ko je
Ivan zaprl in naglo zopet odprl oči, se mu je za hipec zazdelo, da se
je gosposka viničarija dvignila z griča in zaplesala.

»Še sonce se veseli najinega pota in nama obeta srečo,« je skušal
oče dopolniti svoja modrovanja iz domače kleti, »ti pa si mislil, da
potemni, ko zasliši, da te čez dneve lahko pozdravi v tej lepi viničariji
na griču pred nami kot gospodarja. Sonce in zemlja in svet in življenje
na njem gredo svojo pot ne glede na nas, ki smo prah in pepel in ki
moramo sami gledati, kako si na tem božjem svetu z zemljo, ki je temelj
in vir naše sreče, osladimo in olepšamo življenje. Misliš, da bi sonce ne
zlatilo viničarije na griču pred nama, da se je Julka utopila? Soncu in
zemlji in viničariji ni mar, kdo je njih lastnik, vinogradi in sadonosniki,
polja in gozdovi, kmetije in viničarije zahtevajo, da jih skrbne roke
obdelujejo, negujejo in zanje skrbe. In nad obdelanimi njivami, nego-
vanimi vinogradi in lepimi viničarijami ima še božje sonce svoje veselje.
Ali razumeš sedaj, zakaj sem ti rekel, da je zemlja sedanost in resnič-
nost, letnice in imena pa okraski za črvive tramove, ki jih vržemo v
ogenj, ko odslužijo?«

Ivan je imel svojih misli polno glavo.

»Kaj premišljavaš?«

»O posestvih premišljam, ki pa niso vse.«

»Priznal sem ti, da niso, ali temelj so, na katerem si moramo graditi
svojo srečo, posladiti in olepšati življenje pod božjim soncem. Stara mati
in tete so napravile iz tebe sanjača in usmerile tvoje misli v čisto
nasprotno smer od resničnosti. Bojim se, da ti na svetu ne bo dobro,
dokler ne spregledaš, kako prav te učim. Posestvo, ki mu daješ svoj
pečat, ko ga vladaš, zemlja, ki ti rodi, kakor ji zapoveš, ko odločaš, kje
zasadiš vinograd, kje izorješ za pšenico, kje postaviš viničarijo, posestvo,
zemlja, ki te mora ubogati, tako posestvo je za sinove iz trdnih kmečkih
hiš sreča, veselje, ponos, strast. Sam vse to veš in občutiš s tem, da
zahtevaš posestvo, ker si moj prvorojeni sin. S tem sam najbolj doka-
zuješ, kako prav govorim.«

»Posestvo je sreča, je veselje, je ponos, je strast, prav imate. Tako
nenavadne besede, modre in izbrane, vam vro danes iz ust, da bi vas
sam župnik začudeno gledal, če bi vas slišal. Ob globokem vašem mo-
drovanju je čudno, da nočete mojih preprostih besed razumeti.«

»Katerih besed?«

»Povedal sem vam jih že v kleti in ves čas vam jih ponavljam: posestvo ni vse! O, saj sami vse to veste in občutite, drugače bi ne bili tako zgovorni, modri in nenavadni, ko mi hočete ubiti v glavo materino zamisel.«

»Tako! Zdaj sva prav tam, kjer sva v naši kleti začela.«

»Prav tam sva, kjer sva v kleti končala, končala sva z mojimi petimi orali. Ali zanje vaše besede o sreči, veselju, ponosu in strasti ne veljajo?«

»Pet oralov, kaj je to za sina iz take hiše, kakor je naša?«

»Bolje samo pet takih oralov ko sto, pridobljenih na način, kakor ste si ga zamislili vi, mati ali Divjakovi. Povejte, ali res ne vedo, da prideva? Če ste se dogovorili, se obrnem in vam utečem.«

»Ne kriči! Smo že na Divjakovi zemlji, ki bo lahko enkrat tvoja, če misliš trezno in stvarno in ne tako, kakor so te naučile tete. Kaj počneš s petimi orali? Več je pa blizu sploh kupiti ne moreš! Če bi bilo z zemljo tako kakor takrat, ko je Bog zapodil oba prva človeka iz raja, bi bilo drugače. Oče ne bi gledal, kje in kako bi je čim več pridobil zate. Šla bi in bi v potu svojih obrazov trebila trnje, ruvala osat...«

Ivan se je sunkoma obrnil k očetu: »Povejte, ali župnik ve za vaše namene?«

»Ko pride čas za to, izve po svoji dolžnosti in po svoji službi.«

»Vsak teden je pri nas, o vsaki malenkosti se posvetujete z njim, vidite, teh zame tako odločilnih načrtov si mu pa ne upate priznati in ga vprašati za svet. Zakaj ga niste vprašali prej, ko ste se začeli dogovarjati?«

»Ker nima zemlje, da bi jo delil, če bi mu ne bilo všeč, kar je po našem zate dobro in prav.«

»Sami dobro veste, da bi vam odsvetoval. O, župnik ne bi nikdar pritrdil in privolil v to. Mojih misli je: posestvo ni vse, so stvari, ki so daleč in visoko nad njim. V pridigi je vse to lepo razložil.«

»Župnikova dolžnost in služba je pridigati, kakor je moja dolžnost preskrbeti vas devet.«

»Sedaj razumem, o, sedaj šele prav razumem tisto pridigo o prvo-rojenstvu.«

»Tiho bodi, glej, Divjakovi so v vinogradu. Prepusti govorjenje meni, glej, da mi z nepremišljeno besedo ne uničiš mojega truda.«

Divjak se ni začudil, ko ju je zagledal, povabil ju je na kupico vina v klet, kakor povabi sosed sosedu, če pride slučajno mimo. Oče se je obotavljal in poudarjal, da se jima mudi, v kleti pa je pozabil na svoje obotavljanje in je kmalu napeljal pogovor na posestva. Divjak ju je povabil iz kleti v sobo; v sobi se niso še dobro usedli, ko je prinesla najstarejša njegova hči, tista, ki je vzela gostilničarja, prigrizek.

»Kaj praviš?« je s komolcem dregnil oče sina, tlesknil z jezikom in pomežiknil za njo, ko je stopila iz sobe v kuhinjo, da prinese krožnike. Ivan očeta ni razumel.

»Še sedaj se ji pozna, da je Divjakova, niso so se pred petnajstimi leti zaman topli fantje zanjo. Prav malo se ji tudi pozna, da je mati štirih otrok.« Oče je zopet tlesknil z jezikom. »Pravim ti, še mene, ki sem star, ogreje pogled nanjo.«

Ivana je bilo za očeta sram.

»Je pač Divjakova! Oni drugi gosposki, ki je poročena v Mariboru, se leta še manj poznajo ko tej, tista, ki ima trgovca, je cvetoča ko deklica.« Oče je zopet tlesknil z jezikom. »Najlepša in najbrhkejša izmed vseh je pa najmlajša, Julka. Presodi po njeni najstarejši sestri, kaka bo čez petnajst let, hočem reči, kaka bo zopet, ko čas zabriše in v pozabo odpihne njeno pot do Mure in vzrok, zakaj je hitela tja.«

Divjak je prinesel vino iz kleti.

»Iz našega vinograda onstran doline je tako lep pogled na tvojo viničarijo, Divjak, kadar siplje sonce nanjo svoje žarke in toploto, da ti je človek nehote nevoščljiv. Človek se nehote sprašuje, zakaj ima sonce prav s tvojo viničarijo tako veselje in zanj svojo posebno ljubezen. Če pa človek stopi v to sobo, vidi te slike po stenah, preproge po tleh in stenah, zavese ob oknih, gosposko pohištvo, povsod vse gosposko, če človek vse to vidi, razume božje sonce, ki ima pač svoje veselje in ljubezen za vse, kar je na svetu lepega. V naših viničarijah ni take gosposčine in razkošja. Se pač pozna, Divjak, da nisi zaman hodil v mestne šole. Ne bo se ti lahko ločiti od take viničarije, kaj pravim viničarije, od takega gosposkega dvora.«

»Zakaj naj bi se ločil od svoje viničarije?«

»Ali je ne pripišeš na Julko, ko ji izročiš posestvo?«

»Te viničarije ne izročim pred svojo smrtjo nikomur.«

»Pametna je ta beseda in vredna tebe, Divjak, ki si hodil v mestne šole! Ali posestvo brez viničarije, ki leži sredi njega, ki je, rekel bi, srce vsega posestva, kaj je tako posestvo? Kaj je človek brez srca v živem telesu? Kaj je tako posestvo brez svojega srca? Brez te viničarije tvoje posestvo ne more živeti.«

»Viničarija ostane pri posestvu, nihče je ne bo izločal iz njega, če bosta tista, ki jima izročim posestvo, le hotela.«

»To je vse lepo rečeno, ali človek nikdar ne ve, kaj lahko prinese muhasta prihodnost. Postavim, kako je bilo pri nas po smrti moje prve žene, ko je odšla od hiše njena mati, ki je imela zapisanih svojih pet oralov, pet najlepših oralov, pet oralov z najlepšo viničarijo na posestvu. Pet oralov sredi posestva v tujih rokah, viničarija postavljena za vse posestvo, viničarija s stiskalnico v tujih rokah, ali si moreš misliti kaj

hujšega in bridkejšega za kmeta? Dvanajst let mi ni dalo spati teh pet oralov.«

»Prav tvoj primer jasno dokazuje, kako pravilno je moje stališče, da viničarije pred svojo smrtjo nikomur ne prepustim.«

»Za tebe je to pravilno, za tebe, ali za one, za posestvo, ki brez srca živeti ne more, ali je za posestvo prav, kakor ti nameravaš? Po izkušnjah, ki jih imam, ne bi nikdar nikomur svetoval, naj na tak prepis pristane. Jaz sam ne bi nikdar pristal.«

Divjak je zabobnal s prsti po mizi in se zazrl v sliko na steni. Ivan ga je opazoval in si mislil, kako je ta ponosni mož klečal pred Milanom in ga prosil, naj ne pusti hčerke v sramoti.

Med molkom je oče dal Ivanu pod mizo s kolenom znamenje in čakal, da Divjak povzame besedo. Divjak pa je molčal.

Najstarejša Divjakova hčerka je imela v gostilni dovolj prilike, spoznavati ljudi ter izglajevati nasprotstva in nesoglasja med njimi: »Kaki ste vendar moški! Orali, viničarije, prepisi, posestva, zemlja, nič drugega kot zemlja in posestva vam roje po glavi! Na svetu je vendar tudi še kaj drugega, ne sama posestva, kaj višjega in lepšega, jeli, Ivan?« In ga je pobožala s svojo mehko roko po prstih desne roke.

»To je beseda, prava in pametna beseda!« je bruhnilo iz Ivana, prijel se je z obema rokama za mizo, kakor doma pri obedu, in se dvignil. »Na svetu je tudi še kaj drugega, višjega in lepšega od posestva!«

Oče je potisnil sina nazaj na stol in očitajoče pogledal Divjakovo hčer.

Divjak je povesel pogled na svojo kupico in jo začel vrteti med prsti. Njegovi hčeri je ob čisto drugem uspehu, kakor ga je nameravala, zdrsnil pogled z Ivanovega obraza pod mizo, kjer je vedela, da skriva svojo krajšo nogo.

5.

Druha Divjakova hčerka, ona gosposka, ki je bila poročena v Mariboru, jih je prišla klicat k večerji. Očeta sta zaostala v kleti, kjer sta pokušala vino iz sodov, iz katerih Divjak ni imel kdaj prinesiti na mizo. Sestri sta vzeli Ivana v svojo sredo, skrbno sta se ogibali, da ne bi pogledali na krajšo njegovo nogo.

Večerjo je pripravila tretja Divjakova hčerka, tista kot deklica cvetoča, ki je imela trgovca za moža. Napekla in nacvrkla je več, kakor so doma napekle mati, Lizika in Terezika. Sama je tudi v belem predpasniku stregla. Večerjali so v sobi za goste, ki je bila vse bolj gosposko opremljena ko domača velika soba. Ivan je sedel na gornjem koncu mize med obema očetoma. Z vsako jedjo je najprvo k njemu stopila žena trgovca, ko deklica cvetoča. Ko je bila s prvo jedjo pristopila k njegovemu očetu, je tako čudno zamlaskal z jezikom, da so se sestre

spogledale, Ivanu pa bilo nerodno. Sunil je pod mizo z nogo sina in tako očitno pomežiknil na lepo strežnico, da so bile sestre hude na očeta, ker mu je dal toliko piti. Ali pri vsej nerodnosti ni hotel prvi poseči po pečenki. Lepi strežnici je namignil, naj postreže najprvo sina, ki sedi na častnem mestu. Ivan ni sedel na zibajočem se stolu kakor doma, vendar mu ni bilo manj nerodno, ker ga je oče pod mizo venomer suval in mu z očmi dopovedoval, naj si ogleda lepo strežnico, tretjo Divjakovo hčerko, ženo trgovca, ko deklico cvetočo, in naj ob njej pomisli na Julko, ki je bila lepša ko katera njenih sestrá.

»Reši uganko, Divjak, ki je sam ne morem razvozlati: omožena je, otroke ima, ni več mlada, vendar je lepša ko katera deklica.« In je tleskal, tleskal z jezikom, sledil z očmi tretji Divjakovi hčerki in suval pod mizo sina.

»Priznam, modrijan, gospa gostilničarka in ti, moj sin, sedaj priznam, da imata prav, ko trdita, da so na svetu še tudi druge stvari, ne sama posestva, stvari, ki so daleč in visoko nad posestvom. Mislim na lepe žene, ki jih ne leta ne otroci ne starejo. Ali je to v tvojem rodu, Divjak? Niti leta niti štirje otroci ti ne postarajo tvoje hčerke in ji ne vzamejo lepote. En, en sam otrok pa,« je poudaril, ošinil sina s pogledom in ga zapičil v tretjo Divjakovo hčerko, »prvi otrok pa ti vsako hčerko pomladi in napravi lepšo, kakor je bila pred poroko. Spominjam se vaju obeh, gospa gostilničarka, gospa iz Maribora, kakšni sta bili po prvem otroku, na tretji, gospe trgovčevi, vidiva, Ivan, sama, kako prav govorim! Četrte,« oče je prenehal in zapičil svoj pogled v Divjaka, »ali četrte, tvoje najmlajše hčerke, ni doma, da ne prisede k nama?«

Divjak je vprašaje pogledal po hčerkah, ki so vprašaje gledale očeta.

»Ni ji danes za družbo,« je opravičila Julko tretja Divjakova hči, ko deklica cvetoča.

»Če ni njej do naše družbe, je pa nam do njene. Gospe, vse tri, o katerih človek ne ve, ali bi vas vikal ali tikal, spomnite se malo nazaj, ko ste bile še samske in so prihajali semkaj na obisk gostilničarji, gospodje iz Maribora in trgovci. Ali so vas tedaj domači skrivali? Pričujočnost lepe ženske človeka povzdigne in prerodi, sam na sebi danes to občutim. Ivan, saj nisi iz lesa, dvigni se in poišči priliko, ki te povzdigne in prerodi. Gospe, vse tri, o katerih človek ne ve, ali bi vas vikal ali tikal, ali z vami niso gostilničarji, gospodje iz Maribora in trgovci radi na samem pokramljali o čem višjem in lepšem, kakor so posestva? Vstani, Ivan! Midva, Divjak, očeta, midva starca storiva svojo dolžnost in se medtem pogovoriva o tistem, kar je mladini premalenkostno in preveč postransko. O posestvih, o zemlji, o oralih, o viničarijah rečeva kako besedo,« je oče hudomušno pomižiknil najstarejši Divjakovi hčerki, tisti, ki je imela gostilničarja.

Ivan ni vstal. »Naj vaju poslušam, zanima me razgovor o mojih oralih in moji viničariji.«

»Tvojih pet oralov z viničarijo pride na vrsto na koncu, ko bo že vse drugo domenjeno in sklenjeno, prej moja usta ne črhnejo besedice o njih.«

»Rekli ste vendar, da se bomo o tem pogovorili pri Divjakovih.«

Oče ga je hrupno prekinil: »Rekel sem, da lepa ženska človeka povzdigne in prerodi. Lesen si, Ivan, da me je skoraj sram, ker sem tvoj oče. Pokaži, da si fant!«

Divjakove hčerke so obkolile Ivana, trudile so se, da ne bi povesele pogleda na njegovo krajšo nogo. Na vrata v sobo onstran veže so potrčale in na rahlo pritiskale na kljuko. Vstopile so tako tiho, da se Julka ni ozrla. Šele na šum krajše Ivanove noge je dvignila glavo. Mati, ki je sedela ob Julki, je presenečeno vstala in vprašaje pogledala hčerke.

Svetilka na mizi je bila na gosto zastrta z zelenim papirjem. Po sobi se je lovila zelenkasta svetloba s temo, le na mizo je iz svetilke lila ostra svetloba. Knjiga pred Julko je bila vsa ožarjena z zelenkasto lučjo, njen obraz je bil v zelenkasti poltemi.

Ko štor je stal Ivan na mestu, kjer so ga pustile Julkine sestre in mati, ki so odšle brez besed iz sobe, odšle tiho in skrivnostno, kakor je bilo tiho in skrivnostno v tej hiši vse, kar se je godilo okoli Julke. Skrivnostna je bila tema, ki je polnila kote sobe, skrivnostna je bila svetloba, ki se je ob robovih mize borila s temo, skrivnostna je bila zelena luč, ki je zarisala kolobar okoli svetilke. Najbolj skrivnostna pa je bila ženska, ki si je z desnico podpirala čelo, kakor da jo boli glava ali kakor da je tako zatopljena v knjigo pred seboj, da ne čuti Ivanove bližine. Morda si je pa podpirala glavo, da bi je Ivan ne videl v obraz. Ujel pa je še hitro kretnjo, s katero si je potegnila pled čez polno naročje.

Ivanu je bilo tesno pri srcu, v grlu in glavi. Da je mogel, bi se pogreznil v tla; da si je upal, bi sam sebe glasno ozmerjal, ker se je podal na to pot z očetom. Čutil je, da mora spregovoriti; kaj naj reče, tega pa ni vedel. Čakal je, da morda spregovori Julka. Ko ni spregovorila, mu je začela siliti kri v glavo od zadrege, od jeze.

»Ali si huda, ker sem tu?« je izdaval iz sebe, ko je bila tišina že tako mučna, da je ni bilo mogoče več prenašati.

»Zakaj naj bi bila huda?« je rekla, ko da tudi sama ni mogla več prenašati tišine. Spustila je desnico s čela in jo po dolgem položila po mizi, glavo je dvignila in jo umaknila iz območja zelene svetlobe.

Janez v zelenkasti poltemi ni mogel jasno razbrati potez njenega obraza in razločiti sija njenega pogleda.

Glava z nerazločnimi potezami in oči z zastrtimi pogledi so v zelenkasti poltemi večali skrivnost, ki je obkrožala Julko.

»K nam zadnje čase redko kdo pride!« je rekla Julka ko sama sebi.

»Tudi jaz bi ne bil prišel, če ne bi bil radoveden.« Vgriznil se je v jezik, ko je iz nemirne kretnje roke, ki je ležala na mizi v kolobarju zelenkaste svetlobe, spoznal, da se je zarekel. »Ne misli, da sem radoveden kakor drugi ljudje. Prišel sem, ker bi rad zvedel dvoje, kar pa se tiče mene samega, ne tebe. Na prvo vprašanje bi mogel odgovoriti le oče, ki pa ga je odložil na konec, ko bi bilo vse drugo že gotovo, dogovorjeno in sklenjeno. Ti dogovori in sklepi so v zvezi z drugim vprašanjem, ki bi mi ga mogla odgovoriti ti, če ti ni seveda nerodno,« je hlastno dodal, ko je videl, da se je zopet nemirno premaknila roka v kolobarju zelenkaste svetlobe. Ta roka je bila drobna, bela, gosposka. Njen nemir je Ivanu oznanjal, da ni zadel na pravo struno, in ga je zmedel. »Vem, ni prav, da sem takoj začel s tistim, kar zanima mene, za tvoje težave pa nimam sočutne besede...« Drobna, bela, gosposka roka je izginila iz kolobarja zelenkaste svetlobe in se izgubila v zelenkasto poltemo.

Ivana je zgrabilo, da bi izbruhal iz sebe vse grde besede, ki jih je kdaj kje slišal, in jih zmetal na glavo tistega človeka brez srca, Milana. Napenjal je oči, da bi iz Julkinega obraza in oči razbral, ali Milana sploh sme omeniti. Julka pa je umikala glavo v zelenkasto poltemo in se mu oddaljevala, oddaljevala, kakor da teče s svojim obupom po poti proti Muri.

Ivanu se je zasmilila in je ni upal mučiti z vprašanji, ki so ga zanimala.

6.

Mati so jima prišla naproti. Napeto so jima gledali v oči in rekli zaskrbljeno: »Premišljala sem, ali bi vama poslala svetilko. Na planem je res svetlo, v gozdu pa bi lahko zašla s steze.«

»Da bi ne našla domov, če nama sveti sonce, ki ga je Bog ustvaril za pota, po kakršnih hodiva midva danes?« je pomenljivo rekel oče in si pomaknil klobuk na desno uho. »Ana,« je rekel pomenljivo, da ga je Ivan, ki ga še nikdar ni slišal tako imenovati mater, začudeno pogledal, »Ana, hočeš slišati, kako vriskam?« In je poskusil, njegov glas pa je bil hripav in preklan. Pes je planil iz hišice, dvignil je glavo in jo stresel, da je zarožljala veriga. Lizika in Terezika sta prihiteli iz kuhinje na vežni prag, Jože, France in Vincenc so vstali od mize pred hišo, Pavle in Lojze sta prihitela iz hleva, Tonček je tlesknil z rokami in jo ucvrl očetu naproti.

Mati so vrisk razumeli. »So vas lepo postregli pri Divjakovih?«

»Vse tri omožene hčerke so bile doma. In Divjakove hčerke,« oče je začel tleskati z jezikom, kakor je tleskal pri Divjakovih, »Divjakove hčerke niso le lepe, ampak se tudi obrnejo po kuhinji, da je bilo vse

tisto, kar ste opoldne pripravile doma, navaden in vsakdanji obed proti onemu, s čimer so nas gostili. Vseh jedi si niti zapomnil nisem, vprašaj Ivana, da ti jih našteje.«

Mati so se ozrli na Ivana, ki je gledal po nebu, ko da ne sliši njiju razgovora. Niso ga ničesar vprašali, moža so s komolcem dregnili in namignili na Ivana.

»Ženska si, mamica, in ne razumeš, da vsak fant, ki hodi po takih potih, kakor midva danes, občuduje svoje sonce in se pogovarja z zvezdami. Naš Ivan ima še posebno pravico za take pogovore. Poznaš ga! Da bo sonce zatemnelo, je mislil, ko je zvedel, kaka nevesta mu je namenjena, da stresejo jablane vse svoje bele cvetove s sebe, da se prelomijo bukve v naših gozdovih, da posahnejo trte po vinogradih in počrniijo bele stene po viničarijah, hlevih in hiši, je mislil. Pa glej! Lepše ko prej je sijalo sonce na naše gorice. Ko sva se bližala Divjakovi viničariji, jo je ogrnilo za najin sprejem in v najin pozdrav v zlat plašč. In glej zdaj nebeške zvezde, nikdar še niso sijale tako svetlo in lepo kot nocoj. Kaj ti hočejo povedati, Ivan, da so se razžarele? Ali ne, se veselijo s teboj? Pogovarjaj se z njimi, Ivan, pogovarjaj!« Sedaj je oče dregnil mater s komolcem in namignil na Ivana.

Jože, France, Vinko, Pavle in Lojze so v vrsti pričakali očeta, mater in polbrata, Lizika in Terezika so se jim umaknili z velikega praga, pridružil se jim je Tonček, za katerega se niti oče niti mati nista brigala. Z dvignjeno glavo in ves ponosen na svoj uspeh je šel oče mimo njih, vsi mehki in zadovoljni so stopali ob njem mati. Sinovi in hčerki se niso brigali za njiju, njihovi pogledi so viseli na Ivanu. Nihče si ni upal spregovoriti.

Mati so jima zastopili pot, ko sta hotela kreniti v kuhinjo. V veliko sobo so jima veleli, v veliki sobi so stekli v kot k stolu s podolgovatimi in raztegnjenimi loki in ga prinesli k mizi. In kakor opoldne je moral na stol brez nog sestri Ivan, na njegovo desno je na navadni stol sedel oče.

Privihrala je v veliko sobo Lizika in hotela pogrnuti mizo z belim prtom. Mati so ji vzeli prt iz rok, ji pomignili, naj zapusti sobo, in sami pogrnuti mizo. Terezika je prinesla, kar je ostalo od obeda. Mati so ji stopili naproti, pobrali s podstavka krožnike in sami ponudili Ivanu. Ko se je Terezika obirala, so jo tako ostro pogledali, da je odšla iz sobe. Tonček je mislil, da mu je dovoljeno, kar drugim ni. Priliznjeno se je priplazil v sobo. Ali mati so ga prijeli za roko, odprli vrata in ga brez besed pahnili v vežo. Jože je trdo in samozavestno stopil v sobo, na obrazu mu je bilo videti, kako se zaveda svoje pravice, da kot najstarejši prisostvuje razgovoru, ki se razvije v veliki sobi. Materini pogledi niso zalegli, glasno mu je morala ukazati, naj jih pusti same.

»Nabodi, Ivan! Glej, ocvrti piščančev želodček in jetrca so te počakala!« In mati so mu sami naložili na krožnik, ko ni prijel za vilice.

»Mamica, pri Divjakovih smo uganili, da bi samo svetnica ob svojih osmerih otrocih mogla imeti pastorka rajše ko svoje, ti pa, mamica, odrečeš svojemu miljencu, svojemu najmlajšemu, želodček in jetrca, da jih prihraniš za Ivana. Slišiš, vidiš vse to, Ivan? Primi kupico, trči z mamico, napravi ji enkrat veselje, danes, ko se ti smehljajo z neba svetle zvezde in so vesele s teboj, danes ji reci, kakor ji rečejo njeni otroci: ‚Mamica!‘ Veš, da jo boli, ker jo kličeš tako, kakor viničarji, hlapci, dekletke, berači in tujci: Mati! Primi kupico, trči z njo, reci: ‚Mamica!‘«

Ivan se je zibal, zibal na stolu s podolgovatimi in raztegnjenimi loki, mižal je, kakor je videl župnika, kadar je na tem stolu premišljal, preden je izrekel modro besedo. Po kupici ni segel, stiskal je zobe, da ne bruhne nepremišljene besede iz ust.

Mati so vsi ljubeznivi, mehki, sladki in zadovoljni čakali s kupico v roki.

»Ivan,« ga je opomnil oče in dvignil kupico nad glavo.

Ivan se je s hrbtom zagnal v naslonjalo stola; ko je priletel s stolom nazaj proti mizi, je butnil obnjo in prevrnil svojo kupico.

Mati so užaljeno položili svojo kupico nazaj na mizo, očitajoče pogledali očeta in začeli brisati polito vino s prta.

Oče je napolnil izpraznjeno kupico, ko da se ni nič zgodilo. In zatleskal je z jezikom. »Stregla nama je Angela, tretja Divjakova hčerka, tista, ki ima trgovca za moža. Ti veš, mamica, da ima že otroka, rečem ti pa, da ga ni v fari dekleta, ki bi se moglo primerjati z njo.« In zopet je začel tleskati z jezikom.

Mati so po kratkem molku tiho in negotovo vprašali: »Ali je bila Julka pri mizi?«

»Ni je bilo, Ivan je sam stopil k njej, kakor se pač v takih prilikah spodobi. Ko se je vrnil, je bil čisto spremenjen. Mene, ki sem star, je navdušila in ogrela Angela, tretja njegova hčerka, ki ni bila najlepša med Divjakovimi dekletki, pa ne bi mladega fanta ogrela in navdušila Julka, najlepša, Julka, ki jo poleg tega obdaja skrivnost in pogum, da se ni ustrašila smrti. Da si videla našega Ivana, kako si je mencial oči in nas gledal! Vedel sem, da nisi iz kamna, Ivan, in te pogled na Julko razvname. Kaj sta govorila z Julko, te nisem vprašal, ker se to sploh ne vpraša, ali glavno je, kar sem ti prerokoval: ob pogledu na tako dekletko ne moreš ostati trd in ravnodušen. Veš, mamica, prej je bruhal iz sebe jezo in pikre opazke, po razgovoru z Julko ni rekel o vsem tem nobene več, ven je silil, zvezde so ga klicale na tih razgovor. Saj ti rečem, mamica, Divjakove hčerke moraš od blizu videti, pa te čisto

spremenijo, začarajo te.« Oče je bil sam s seboj zadovoljen, pod mizo je dajal znamenja materi.

Ivan se je zibal, zibal, na stolu brez nog, zibal, kakor se ziblje župnik, kadar mora na nepričakovano vprašanje modro odgovoriti. Molčal je in mižal z očmi, kakor meži župnik, kadar premišlja, kaj naj odgovori, krčevito je stiskal upognjena loka, na katera se je naslanjal s komolci, in v mislih prosil: »Stol, ki pomoreš župniku do modre misli, usmili se me, navdihni me s pravo mislijo, položi mi na jezik pametno besedo, tako besedo, ki bo primeren odgovor vsemu temu, kar name ravajo z menoj. Stol, usmili se me, priziblji mi pravo misel, modro besedo!« In Ivan se je zibal, zibal in mižal.

Oče je zopet prijel za kupico, mati mu je v strahu odkimala in stresla Ivanov krožnik: »Prigrizni vendar!«

»Ne, ne boste me ujeli z jedmi,« je bilo Ivanu na jeziku, ali besede so bile prenavadne in prevsakdanje in nikakor niso odgovarjale trenutku. »Stol, ki navdihuješ misli učenemu župniku, ali mi res ne pomoreš?«

»Pusti to zibanje! Glej, mamica ti je prihranila piščančev želodček in jetrca.« Ivan se je s hrptom silovito zagnal nazaj, da oče z roko zibanja ne zaustavi.

»Še prevrneš se,« so rekli mati in tudi segli po stolu.

Ko se je stol nagnil k mizi, je Ivan hlastno šinil z njega in rekel: »Ne pritaknem se teh vaših jedi, že opoldne sem vam to povedal!« Povzdignil je glas: »Skledo leče mi dajte!« In je zmagoslavno pogledal materi v obraz.

Mati je s pogledom vprašala očeta, če sta res toliko spila pri Divjakovih, da Ivan ne ve, kaj govori.

»Kaj bi rad?«

»Skledo leče!«

»Skledo leče! Kje naj naenkrat vzamem lečo, ki je pri nas sploh ne sadimo? Čuden si in nerazumljiv! Ali niso piščančeva jetrca in želodček najboljše, s čimer ti moremo postreči? Tonček nima slabega okusa.«

»Ne pritaknem se doma nobene druge jedi več razen leče!«

Ponosno in samozavestno je Ivan odhajal iz sobe. Zdelo se mu je, da hodi tako, ko da nima leve noge krajše in da nič ne šepa.

Mati so očitajoče gledali očeta.

»Kam greš, ko še nismo dokončali pomenka?«

»Z zvezdami se grem pogovarjat!« je s tako čudnim naglasom rekel Ivan, da oče in mati nista vedela, ali misli resno ali misli le oponašati očeta.

(Dalje.)

Leopold Stanek | Ob novem koledarju

Svečan

Že s streh curlja, oči ščemi svetloba.
Stvari pod nebom po pomladi žeja.
Že gnezdo novo znašata goloba
in v kljunčku slamica je oljčna veja.

Vremenski so preroki nam lagali,
svetniki Gregor, Valentin, Matija!
So petje kosa in sinic pregnali,
berač se v mrazu v novo skrb zavija.

Ljudje zdaj kvatre, strogi post imajo,
le skromna je dovoljena nam hrana.
Pač redkim te zapovedi veljajo...

Rojeni letos zadnjega svečana
se s četrtno rojstnih dni igrajo.
Se jim za smrt posreči li ukana...?

Smrt

Ko lastovka bo z juga priletela
spet k nam in rodno gnezdece iskala,
mar jo svinčenka v zraku bo zadela?
Ji streho tuja sila razdejala?

Svinčenka, ki brenčeča kot čebela
se v pomladansko sonce bo spustila,
da z ostrim želom sina bi zadela?
Mar ni za srečo mati ga rodila?

Takrat bo v letu ptica omahnila
na prostih tleh, kjer rod je njen prebival
in v tenkem curku kri bo poškropila.

Na mladi trati sam bo sin počival,
ga kaplja ptice več ne bo zdramila —
s krvjo bo svojo rodna tla zalival...

Dvojčka

Pretrgan zastor je neba na dvoje
in višji svet je kupola odkrila:
sovražnih lovcev vidiš divje boje —
ne bosta se v ljubezni umirila?

Kdaj se v ljudeh na zemlji boj poleže?
Bo tebi, narod moj, prizaneseno?
Kako nas mlada rast na dom svoj veže,
že slutimo vsi srečo zaželeno!

Naj aleluja združi sprta brata,
zla znamenja nebes se v nič zgubijo,
ko dan in noč enako moč imata.

Kaj marčne Ide mar nas spet strašijo?
Odpri že, Jurij, vsa slovenska vrata,
v prostost naj naše misli pohitijo!

Jože Krivec | Zadnji kos kruha

Skozi mala štirioglata okna je v hišo komaj prodrlo nekaj svetlobe in se pomešalo z mrakom mrzlega decembrskega jutra. Iz kota pod nizkim lesenim stropom je gledal s križa Kristus po hiši, celo tja do vrat, ki so vodila v zakajeno lojpo in pred ognjišče.

Na mizi je ležal bledozelen nahrbtnik s knjigami in zvezki. V šolo sem se odpravljaj. Z drobnimi rokami sem zajemal iz materinega predpasnika suhe hruške in slive ter jih basal v nahrbtnik. Še danes se mi zdi, da mi jih je to jutro prinesla več kot po navadi. To je bila moja predpodnica in južina obenem, vse do večerje. Šolo smo imeli tudi popoldne in v zimskih dneh smo se vračali šele proti večeru po zame-tenih haloških klancih.

Ko sem vrgel že nahrbtnik na ramo, me je s smehljajem pogledala. Videl sem ji v očeh vso srečo in zadovoljstvo, ki ji je polnilo materinsko srce.

»Čakaj, boš dobil še kruha!« je dejala. Potegnila je miznico iz mize in vzela dober četrt kolača črnega kruha v roke.

»Ni treba, mamika! Bom že dobil kruha za hruške!« sem zjecljal. Ona pa je že potegnila z nožem in lep kos s trdo pečenim škrajcem, ki sem ga imel vedno najraje, je položila na rob mize.

»Na, le vzemi! Vem, da ga raje ješ kot jaz!« mi ga je ponudila. Komaj mali smehljalj ji je zdrknil čez obraz in že je bila videti spet nekam otožna.

»Ne bom! Raje mi ga shranite!« sem se potegnil od nje proč, ker mi je že hotela na rami razvezati nahrbtnik in potisniti kruh noter.

»Pa naj bo! v miznici ga imaš. Vzemi si ga, ko boš prišel, če me ne bo doma. V grabi bova podirala danes z očetom tiste gabre,« je dejala, ko sem se pripravil za odhod.

Na podstenju sem za trenutek obstal in se zagledal v sneg. Šele potem sem počasi odhajal. Slišal sem, kako je nekdo odpiral lojpnna vrata in nato zacepetal z okovanimi čevlji po kamenju na podstenju.

»Priden bodi in hitro pridi popoldne domov!« je naročala za mano. Ozrl sem se, ker se mi je zdelo, da mi je nek notranji glas velel, naj tako storim. Mati je stala ob oglu hiše pod kapom, od težkega dela za spoznanje sključena, sicer pa majhna in slabotna. Na glavi je imela rumenkast robec, čez pleča zakrpan jopič, roke pa je tiščala pod obledel predpasnik. Tako je potem tiho stala in strmela za menoj.

Na ovinku sem se še enkrat ozrl, pa je še vedno bila na svojem prejšnjem mestu.

Hodil sem takrat v četrti razred ljudske šole. Ne morem se spomniti, kaj smo se učili tisti dan dopoldne. Sicer pa, kdo bi se mogel spominjati vseh učnih dni in ur, ki so šle mimo nas v šolskih klopeh! Samo to vem, da smo popoldne imeli lep opisje. Oh, to lep opisje! Še danes se ga ne spominjam rad. Imeli smo tako hudo učiteljico, da je delila za vsako najmanjšo stvar deklicam packe, dečkom pa na zadnjo plat. In to pošteno.

Ta dan ni našla šibe. Nekdo jo je zjutraj stlačil v peč. Poslala me je sredi ure na vrt, da bi ji urezal novo. Nerad sem šel, ker sem se bal, da bi prav s to, ki bi jo sam prinesel, dobil še jaz kako skelečo.

Čez precej časa sem se vračal. Po hodniku v prvem nadstropju so odmevali moji koraki. Za vrati učilnic je nalahko šumelo, zdaj pa zdaj je kdo glasno govoril.

Pred vrati četrtega razreda je stal naš sosed, viničar Ivančič. Ker sem ga videl večkrat pijanega ko treznega, sem ga tudi zdaj takoj obsodil, da je mož preveč srknil in zašel k nam v šolo.

»Ti, domov moraš!« me je takoj nagovoril, ko me je spoznal. Njegove preplašene oči so begale po meni in me merile od nog do glave.

»Zakaj? Saj nimate nič pijače?« sem ga podražil.

»Res! Po tebe sem prišel, ker je mati mrtva! Drevo se je podrlo nanjo!« je hitro odgovoril in me hotel za suknjič zadržati, ker sem se že pripravil, da vstopim s šibo v razred.

»Mislite!« sem se mu kar na glas zarežal v lice. »Ste spet preveč pili, kaj?«

Vstopil sem v razred. Vsi obrazi so hkrati zazijali proti meni. V njih ni bilo smeha, tudi ne veselja. Nekam topi in mračni so se mi zdeli. Čemu vendar?

Pristopila je učiteljica. Položila mi je roko na glavo, me mehko in ljubeznivo pobožala, potem pa se dolgo borila sama s seboj, preden je spravila iz sebe: »Domov moraš. Mati je hudo zbolela.«

Hipoma me je vsega pretreslo. Spominjam se, da mi je pomagala nataktni nahrbtnik na rame in me spremljala do vrat. Vse drugo se mi je izbrisalo iz spomina.

Znašel sem se v hiši, ozki in nizki, komaj za nekaj ljudi je bilo prostora v njej. Vso čez in čez je napolnil omamljiv vonj po gorečih svečah. Nenadoma so se razmaknile ženske od postelje in me potisnile bliže. Na belo pogrjnjeni postelji je ležala mrtva mati. Njeni dolgi in razčesani lasje so ležali ob vsaki strani vzdolž telesa. Z zaprtimi očmi je strmela v strop. Obličje ji je preplavila čista belina. Neko tiho zadovoljstvo ji je potegnilo poteze v nasmeh; bila je vsa taka kot zjutraj, ko sem odhajal, le da ni govorila niti se več ganila. Kakor bi spala in najlepše sanjala; nikjer nikakega sledu o smrtnem boju ali o prestanih bolečinah.

Tako je ležala, za spoznanje še bolj drobna, kot je v resnici bila, pred dvema gorečima svečama, med kateri je stopil s kota tisti Kristus, ki je isto jutro gledal pred seboj mater in sina, ko sta se poslavljala.

Bridko sem zaihtel. Božal sem ji polomljeno roko, zmečkane grudi in dolge lase, jo klical, pa se mi ni hotela oglasiti. Bela je ležala naprej, ko da je srečna v svojem počitku.

Že v prvem mraku sem se znašel sam v hiši. Vsi ljudje so odšli. Tedaj sem pokleknil k postelji in jo lepo prosil odpuščanja za vse, kar sem ji hudega prizadejal.

Nato sem potegnil za miznico in zagledal v njej svoj kos kruha, ki mi ga je zjutraj shranila. Ta je bil zadnji, ki mi ga je rezala prava in dobra mati.

Kazimierz Przerwa-Tetmajer | Pesmi

Poslovenil Tine Debeljak

Angel Gospodov

Angel Gospodov zvonijo zvonovi.
Ave Marija, bodi nam zdrava!
Hvalijo Jezusa vsi naj vekovi!
Angel Gospodov zvonijo zvonovi —
glas se izgublja, v nebesa plava...

V mrak večerni, v meglovine
gre čez loke, močevine,
čez trstičja po planoti,
čez pozabljene stranpoti
pólj turobnost, žalobolje.
Gre čez polje — žalost seje
kakor beli sren do lune,
lega v vale in tolmune,
v gaju na drevesa speča...
senca temna od nje veje,
a za njo bol koprneča...
Gre na groblje, božje polje,
h grobom deklic mladih seda,
od grobov zre v svet vsa bleda —

Angel Gospodov zvonijo zvonovi.
Ave Marija, bodi nam zdrava!
Hvalijo Jezusa vsi naj vekovi!
Angel Gospodov zvonijo zvonovi —
glas se izgublja, v nebesa plava...

Sence spijo nad gladino.
Vozi oblak se nad sipino.
Reka se v temi pretaka,
teče dalje, teče, teče,
nekaj vzdih v njej, zastaja,

nekaj toži v njej boleče,
teče, teče, da izgine
med goré, v temo oblaka.
Nikdar več ne vrne val se,
ki zdaj žalostno odhaja:
vtópi se v morjá globine
in ne vrne več iz dalj se.

Angel Gospodov zvonijo zvonovi.
Ave Marija, bodi nam zdrava!
Hvalijo Jezusa vsi naj vekovi!
Angel Gospodov zvonijo zvonovi —
glas se izgublja, v nebesa plava...

Vlečejo se sivi dimi,
predejo se kot predivo,
nad slemeni slamnatimi
obvisijo negiblivo
in gube se v vseprostorju;
morda jih kaj v sebi tira,
da hite kot reka k morju?
Mrak vsebolj se razprostira,
vedno širše kroge jemlje,
vse gosteje in vse teže
gozd zaliva, gôre veže,
golta vase robe zemlje,
mračno se v nebo opira.

Angel Gospodov zvonijo zvonovi.
Ave Marija, bodi nam zdrava!
Hvalijo Jezusa vsi naj vekovi!
Angel Gospodov zvonijo zvonovi —
glas se izgublja, v nebesa plava...

Tava duša naokoli,
tava v svojem zlu in boli,
v gozdu, v polju, vsepovsodi
v svojem zlu in boli blodi
ter izgnanstvo svoje kolne,

kolne srd usode blazne,
tožbe so obupa polne,
ko gre čez te njive prazne.
Tava kot privid prekleti,
žvižga veter vanjo, bije,
kamor hoče se ozreti —
pot izgnancev pred očmi je ...
Ni miru! Povsod izgnana.
Ni počitka, ni pristana.

V polju duša v muki tava.
Roke krči bol kričava.

Angel Gospodov zvonijo zvonovi.
Ave Marija, bodi nam zdrava!
Hvalijo Jezusa vsi naj vekovi!

Pesem o mojem sinu

(Fragment)

Sinko moj mali, tuje glasi
priimek se, ki ga boš nosil.
Vedi, da ded tvoj potočil je kri,
poljsko zemljó z njo porósil;
da ti na čelo je s to krvjo
vtisnil za večno znak,
ko — Nmec z imenom — s sabljo goló
potrdil je, da je Poljak.

Ulansko munduro morda za té,
sinček moj dragi, že šijejo,
morda ostroge ti brusijo že,
kito za čako vijejo?
Kdo ve? ... Kdo ve? ... Mordà ... mordà ...
poženemo kdaj še ulanske konje,
in naša rodna pesem, he-ja!
poletí čez poljske švadrone:

,Postavni ulani smo, kot vlti,
odseva v jeklu sonca soj,
nestrpno koplje konj s kopiti,
oj pojdeš, konj moj, pojdeš v boj!'

Ko te vzgojim, da boš ulan
ves srčen, brez strahu, napak,
ne bo napor s teboj zaman,
a vedi: dvakrat bolj je vsak
od nas dolžan ljubiti dom,
ker naš priimek tuj je,
in če v topov kdaj pade grom,
nam dvakrat tam je huje.

To pomni: tek življenja ti
naj bo že tak ali tak,
da tu obenem se rodi
že človek in Poljak,
da to stvari sta čudoviti,
silni, apostolski:
duh človeški plemeniti
v topli duši poljski ...

— — — — —
— — — — —

»Na skalnatem Podhalu«

(Fragment)

Tam ... tam nikdar zvezda mojega duhá ne bo pala:
napolnila je brezna z mavrico svojega léta,
ostala bo tam za večno kot oni »gazda s Podhala«,
večna senca, s kolovrata dob napleta;
večno živi, kdor s svobodno močjo samovladne sile
postavlja pokolenjem svojim spomenike na gomile.

Joža Gregorič

Knjiga o ilirizmu in Stanku Vrazu

Ob delu Fr. Petreta »Poizkus ilirizma pri Slovencih (1835—1849)«¹

»Nobena kulturna vrednota še ni zastonj eksistirala.«
Dr. Ivan Prijatelj.

Borba za individualnost sloven. knjiž. jezika, str. 7.

I.

Vsaka stvar, vsak človek, vsako dejanje in gibanje (bodisi narodno ali versko, družabno ali kulturno) ima svojo objektivno in subjektivno stran. Pod objektivno stranjo mislim notranjo, bitno in imanentno resnično plat stvari, človeka, dejanja ali gibanja, subjektivna stran pa mi pomeni ono, kako posamezni ljudje ali celi rodovi gledajo in vrednotijo neko stvar, človeka, dejanje ali gibanje. Objektivna stran ostane sama v sebi vedno enaka in nespremenljiva, medtem ko se subjektivna iz najrazličnejših vzrokov pogosto spreminja, je dostikrat enostranska in nepopolna, celo nepravilna, in se le bolj ali manj približuje objektivni resničnosti stvari.

Enako usodo doživlja tudi ilirsko prerodno gibanje, ki je v 30. in 40. letih 19. stoletja vzvalovalo hrvatsko javno življenje in so ga nekateri skušali prenesti tudi v Slovenijo in v Srbijo. Tudi ilirizem so v raznih dobah različno ocenjevali, različno so gledali na one, ki so dolga stoletja pripravljali tla narodnostnemu in kulturnemu prerodu Hrvatov, kakor tudi na one, ki so vodili prerodno gibanje in zanj sprejeli nase odgovornost pred svetom in pred zgodovino.

V glavnem je znano dvojno gledanje na ilirizem: nekateri so nekritično precenjevali pomen ilirizma in do zvezd povzdigovali vsak korak ilircev, drugi pa so zopet s pretirano kritičnostjo stikali za napakami, ki so neizogibne pri vsakem človeškem delu, ter so zato omalovaževali in nepravilno zmanjševali zasluge ilirizma za hrvatsko narodno življenje. Literatura o ilirizmu je rasla leto za letom (nekaj poglobitnejših del našteva tudi Petre v opombah na 350 str.), ne moremo pa reči, da bi vzporedno rasla tudi jasnost vprašanja, ker so se mnoge stvari brez kontrole ponavljale in se s prepisovanjem prenašale iz razprave v razpravo. Celih sto let je bilo treba čakati, da so se vsaj nekateri (dr. Fancev, dr. Ježić) vrnili k prvim virom in sedaj iz dokumentov počasi vstaja ilirizem v vedno jasnejši in resničnejši podobi.

Tudi med Slovenci smo imeli ljudi, ki so o ilirizmu zelo različno sodili, zlasti kolikor je posegal na slovensko ozemlje in v slovensko kulturno in politično življenje. Ne bom našteval onih, ki so s pravim romantičnim navdušenjem govorili o ilirizmu in povelečevali njegove

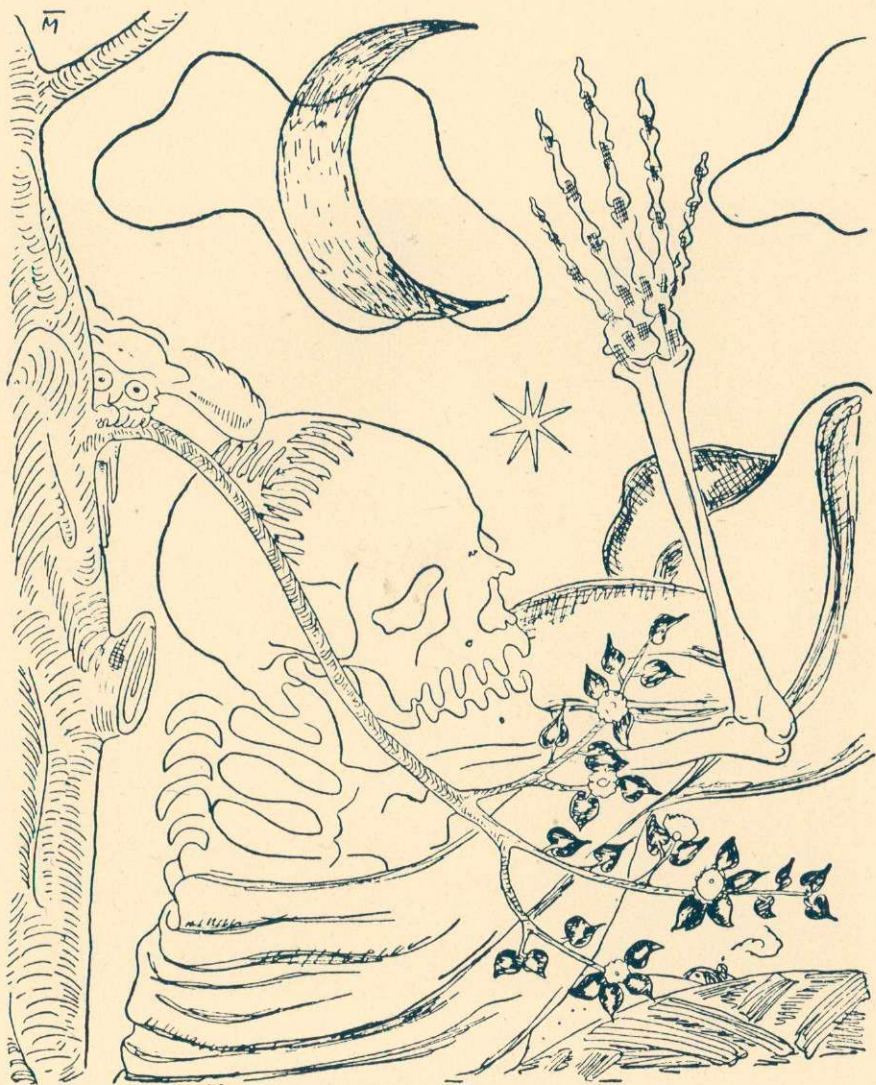
¹ Izdala Slovenska Matica v Ljubljani 1939. Velika osmerka, str. 374.

Sl. 7. Frančišek Smerdu: Marija z Detetom

Sl. 8. Ivan Čargo: Hlapec Jernej (risba)

Sl. 9. Miha Maleš: Iz Máchovega »Maja«

zasluge (tudi danes takih ne manjka), pač pa se mi zdi potrebno poudariti, da med slovenskimi nasprotniki ilirizma najdemo naše največje moze od J. Kopitarja in Fr. Prešerna, ki sta obsodila Vrazovo »vskoštvo«, pa do Ivana Cankarja, ki je v svojem predavanju v Trstu med balkansko vojno zaklical »vsem hripavim in do omedlevice navdušenim ilircem«: »Jugoslovanski problem sem smatral za to, kar je: namreč za izključno političen problem. Kakšno jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo jezikovnem smislu zame sploh ne eksistira.«

II.

Sedaj pa smo dobili tudi Slovenci obširno kritično študijo, ki obdeluje to prezanimivo razdobje, pomembno tudi za razvoj slovenskega slovstvenega in vobče kulturnega življenja. S tem seveda ne mislim reči, da se o ilirizmu in o St. Vrazu pri nas doslej ni pisalo, saj Petre sam priznava, da je v mnogih primerih kar posnel že dognane ugotovitve (dr. Ilešič, dr. Kidrič). Petretova zasluga pa je, da je prvi raziskal in v celoto zajel slovenski delež pri ilirizmu in očrtal osebni razvoj St. Vraza, ki je bil osrednja postava slovenskega ilirizma in njega najvnetejši zagovornik.

Kljub temu, da je bila marsikatera misel naših ilircev zmotna, zlasti če gledamo z današnje perspektive (n. pr. ona misel o jezikovnem dualizmu, o nekem višjem, umetno zvarjenem južnoslovanskem književnem jeziku, o žrtvovanju slovenske narodne individualnosti itd.), nam njihova dela in prizadevanja, kakor jih vidimo iz Petretove knjige, vzbujajo spoštovanje. »Ilirizem je doba izrednih kulturnih vplivov« (Petre 285). Živahno razpravljanje o mnogih perečih vprašanjih slovenskega naroda in njegove kulturne in politične orientacije, kar je vse sprožil ilirizem, je zelo pospešilo utrditev naše narodne zavesti, izgotovitev lastnega književnega jezika in enotnega pravopisa za vse Slovence. Res, da mnogi slovenski ilirci bistva hrvatskega ilirizma in njegovih kulturnih in političnih ciljev ali razumeli ali poznali niso. Zato so ga tudi čisto po svoje pojmovali, in to predvsem literarno in kulturno panslavistično (sprejem umetnega »ilirskega« jezika in češko-ilirskega pravopisa), medtem ko je bil Hrvatom jezikovni in slovstveni prerod samo začetek in sredstvo celotnega družabnega in političnega preroda. Zato moramo z resnobo gledati na velikanski trud onih naših ljudi v četrtem in petem desetletju prejšnjega stoletja, ki so hoteli po svojih najboljših močeh prispevati svoj del k stavbi ilirizma. Kdor bi torej želel, da bi veliki napor naših tedanjih kulturnih delavcev bili radikalneje slovenski in njihova pot doslednejša, naj ve, da se organsko življenje ne razvija vedno pravokotno in da so za popolno podobo živega organizma dostikrat tudi krivulje potrebne. To je z drugimi besedami priznal sam Prešeren v svojem pismu Vrazu 5. jul. 1837: »V ostalem pa je tudi napačno stremljenje boljše kot ravnodušnost do vsega domovinskega.«

V uvodu svojega dela imenuje Petre ilirizem »krizo in preizkušnjo slovenske rasti,« takoj nato pa dostavlja, da je iz te preizkušnje izšel

slovenski duh tvornejši, delavnejši, samozavestnejši, morda bolj kot prej izbrušen za bodoče boje in bolj vdan v neizbežnost svoje usode malega naroda (str. 1.). Čeprav smo ob ilirizmu Slovenci žrtvovali tako močno umetniško potenco, kot je Vraz, vendar moramo priznati, da ta žrtev ni bila zastonj. Vsako spoznanje je sad življenjskih bojev in izkušenj. Če hočemo biti dosledni, bomo morali reči, da so se prav tako motili hrvatski ilirski preroditelji, ko so mislili, da na slovanskem jugu ne žive trije samostojni narodi, marveč le eden, in so temu »ilirskemu« narodu hoteli dati tuje, nenarodno ime. Toda kljub temu nenarodnemu imenu, ki se je izgubljal, čim bolj se je gibanje poglobljalo, niso hrvatski ilirci nikoli zatajili ali zavrgli zavesti svoje narodne posebnosti. (Prim. Filip Lukas, Hrvatska Revija 1940, 58, Ideološke smjernice u radu Matice Hrvatske.) Isto se upam reči tudi o slovenskih ilircih, dasi so se z bridkostjo zavedali svoje majhnosti in slabosti pred germanstvom, vendar so prihajali v ilirsko »kolo« kot enakopravni bratje, ki se sicer niso branili prispevati svojih žrtev za višje dobrine, tukaj za ilirstvo, pri tem pa niso zame-tavali svojega slovenstva in njegovih posebnosti. Največja napaka ilirske ideje — pri Hrvatih in pri Slovencih — pa je bila v tem, da je šla preko že dovršenih, po kulturi in zgodovini izdelanih narodnih individualnosti. (Prim. Filip Lukas o. c. 61 str.)

Tako moramo gledati tudi na sadove slovenskih ilircev, če hočemo pravično in pravilno ocenjevati njihovo delo. Le na ta način bomo razumeli velikega praktika dr. J. Bleiweisa, ki je modro kot »oče slovenskega naroda« izrabil izkušnje ilirizma ter v svojih »Novicah« pripomogel k zmagi »gajici«, ki je bila vendarle sad ilirizma. Dr. Bleiweis je »brez hrupa, brez sile, brez vojske« (Novice 31. XII. 1851, 269 str.) združil Slovence v pravopisu, pri tem pa niti ilirizmu niti vseslovanstvu ni napovedal boja; obema je priznaval upravičenost obstanka, ju spoštoval in z dejanjem pokazal, da ju je voljan podpreti (Petre 289 str.). In tako so prav sodelavci »Novic«, med katerimi je bilo mnogo ilircev, s svojim pisanjem, h kateremu jih je dr. Bleiweis venomer izpodbujal, največ pripomogli k izgotovitvi in obogatitvi enotnega slovenskega knjižnega jezika. Iz istih vrst je pozneje (Caf) prišel opomin, da imamo Slovenci »premalo zgodbinskih bukev, zakaj li se nigdo Robinzona ino drugih takih boljše posvetnih bukev ne loti!« In l. 1848. so isti ljudje na glas zahtevali slovensko vseučilišče in akademijo!

Vse to pisano vrvenje petnajstih let (1835—1849), ki je toliko pripomoglo k izčiščenju nazorov in k izoblikovanju našega knjižnega jezika, je strnil Petre v devet poglavij. Avtor nam daje podobo časa in ljudi in sintetično razgrinja pred nami nazore in napore posameznih ljudi in krožkov, ki so razpravljali o tem, ali kaže Slovincem ohraniti jezik in narodno individualnost, ali ju opustiti in se prilagoditi višji in širši narodni enoti, t. j. »ilirski«, in se preliti vanjo. Tu vidimo najprej mlado štajersko generacijo (po l. 1830), katere najmočnejša osebnost je Anton Murko s svojo slovensko slovnico (1832). Murko se je v svoji slovnici

odločno zavzel za slovensko jezikovno in kulturno skupnost proti pokrajinskim cepitvam (dajničica, metelčica). Bil je to izredno bister in zrel mož, ki je dobro spoznal stanje in potrebe tedanjega slovenstva in se zavestno oprijemal slovenske knjižne tradicije.

Mlajšo generacijo predstavljajo pozneje Krempl, Trstenjak, Caf, Štefan Kočevar, St. Vraz in Košar, ki imajo že močno spremenjene kulturne in nacionalne poglede: značilna je njihova ljubezen do slovenščine, ki jo rabijo najprej v medsebojnem dopisovanju (to se mi ne zdi odveč poudariti, ker so tedaj in še dolgo potem mnogi zavedni slovenski kulturni delavci, ne izvzemši Čopa, Prešerna in Slomška, pisali svoja pisma v nemščini!), kujejo slovenske verze in zbirajo narodno blago. Postavljali so pa že tudi višje umetniške zahteve in se ozirali vedno dlje po slovanskih slovstvih ter poudarjali potrebo slovanskega zbližanja, ki je nekatere (n. pr. Vraza in Muršca) za trenutek celo odvrnilo od slovenščine. Ustanovili so »Slovensko družbo«, ki je zbirala slovenske in slovanske knjige in so si jih člani med seboj izposojali. Posebno navdušen panslavist in delaven član štajerske ilirske družbe je bil Št. Kočevar, ki je zelo trezno in bistro gledal na premnoga vprašanja tedanjega slovenstva. Dobro je Petre orisal dobo samo, razpoloženje in življenjske okoliščine med slovensko in slovansko družbo v Ljubljani, v Gradcu, v Celovcu, v Zagrebu in v Budimpešti ter vse razvojne faze med slovenskimi ilirci tja do 1848. leta.

III.

Največ skrbi in prostora pa je posvečeno delu in pomenu Stanka Vraza, čigar življenjska usoda je nerazdružljivo zvezana z usodo slovenskega ilirizma. Vraz je bil čustvena romantična narava, romantično je bilo njegovo pojmovanje sveta in življenja, umetnikovega poslanstva in ljubezni (pismo Vukotinoviću, Petre 171. str.). Pred vsem drugim pa je bil Vraz pesnik, umetnik. Umetnosti se je vedno predajal z vso strastjo svoje idealistične duše, v umetnosti in v ljubezni (do drage in do domovine) je iskal smisla svojemu življenju in upal, da bo ob literarnem ustvarjanju mogel tudi primerno živeti (pismo Prešernu 1840. l.). Vraz je bil poleg Petra Preradovića in Ivana Mažuranića edini pravi pesnik hrvatskega ilirizma in najmočnejši lirik med njimi. Samo Vrazova borba za jezikovni in metrični izraz, ki mu nikdar ni bil popolnoma kos, in pa težava, s katero je pisal (štokavski akcent!), vse to je bilo krivo, da njegova hrvatska pesem ni bolj izbrušena in da ni imel večjega vpliva na svoje naslednike.

Petre nam podaja Vrazov osebni razvoj in razvojne stopnje njegove miselnosti o posameznih problemih južnih Slovanov in slovanstva sploh, o nalogah ilirskega književnika; govori o Vrazovih zvezah s slovenskimi in slovanskimi kulturnimi delavci svoje dobe in o njegovem literarno-organizatorskem delu, ki ni bilo majhno, manj pa se bavi Petre z estetsko platjo Vrazove pesmi.

Dobra je psihološka razlaga Vrazovega značaja: bil je silno ambiciozen in enako vihrav zanesenjak, ki se je hitro vnel za vsako novost in bil dostopen vsem mogočim vplivom, kar daje večini njegovega dela značaj izrazitega eklekticizma. Bil je pod vplivom Prešerna in Čopa, narodne pesmi in Jana Kolárja (slovanski mesijanizem), Gaja in Sreznoveškega, v resnici pa je bil brez pravega mentorja, ki bi ga tako potreboval, in zato prepuščen samemu sebi. Bil je razklan in bolešno občutljiv, kolebal je med Ljubljano in Zagrebom, begal od misli do misli, in zato ni mogel ustvariti nič tako velikega, kakor bi ob njegovi nadarjenosti pričakovali.

S tem smo prišli do poglavja o Vrazovem prestopu k hrvastvu, o čemer se je že toliko na razne načine razpravljalo. Petre pravi, da je le osebna literarna ambicioznost dala Vrazu povod za pristanek na Gajevo ilirstvo, pravi vzrok pa je bila lakota po življenju. Apatija M. Kastelca (sam Šafařík se bridko pritožuje, da mu Kastelic na 4 ali 5 pisem niti enkrat ni odgovoril!) in ostalih članov ljubljanskega kroga do Vrazovih pisem in pesmi ga je odbijala in tako razočarala, da je 27 letni pesnik stopil iz slovenskega v hrvatski kulturni krog (l. 1837).

Ilirizmu, h kateremu se je že nekaj časa nagibal, se je Vraz pridružil kot slovenski rodoljub, in prva knjiga, ki jo je na Hrvatskem izdal, so bile slovenske narodne pesmi: »Narodne pèsni ilirske, koje se pèvajú po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske.«¹ (Prim. Franjo Marković, uvod v »Izabrane pjesme« St. Vraza, Zagreb 1880, str. 30.) Z izdajo slovenskih narodnih pesmi, ki jih je kot romantik visoko cenil, je hotel Vraz po lastnih besedah »podati vjerni i podpuni obraz narodnoga duševnoga života ilirskih Slovenaca«. Pa tudi pozneje Vraz nikdar ni pozabil niti ne zatajil svoje ožje niti širše slovenske domovine, kateri je v »Djulabijah« posvetil nekaj najlepših pesmi.

Na Hrvatskem je sanjavi poet našel »ozračje, ki je njegovi naravi prijalo in mu bogato nadomeščalo trpkosti graških let. Vraza niso odtrgali od slovenske sredine načelni razlogi. Bila je lakota po življenju.« (Petre 175. str.) Ta Petretova razlaga je za Vraza psihološko bolj utemeljena, za tedanje slovenstvo in hrvatstvo pa pravičnejša kot pa to, kar pišeta dr. Br. Drechsler (Vodnik) ali Milutin Nehajev. Dr. Vodnik pravi v svoji studiji o St. Vrazu (Zagreb 1909, str. 186): »Pretijesne prilike u Slovenaca za njegove ideale i ambiciju bilu su glavnim povodom, te je došao u Hrvatsku.« Mil. Nehajev pa pravi v sicer zelo lepem eseju (O breviru Stanka Vraza, Hrvatsko Kolo XV, 1934, 98 str.), da je Vraz »zato i prekinuo s Prešernom i sa Slovencima, jer je kod nas (na Hrvatskem namreč!) smio biti pjesnik, a da ne bude čudak«. Kdor pa ve, kakšna razočaranja je doživel Vraz z izdajanjem »Kola« in s svojo kandidaturo za profesorja ilirščine v Zagrebu, kakšne težave je imel z Matico Ilirsko in z drugimi svojimi literarnimi podjetji, bo vedel, koliko veljajo Nehajevljeve besede. Sedaj lahko dodamo še to, da je bil tudi Prešernov

¹ Zagreb 1839, 114 pesmi, 204 strani.

epigram na Vraza (»lakota dnárja častí vléče pisarja drugám«) prena-
gljen in na vsak način preoster. Petre dalje čisto pravilno poudarja za
Kidričem, da so razni argumenti iz Vrazovih pisem po l. 1838. samo
opravičevanje in utemeljevanje že storjenega dejanja in nič več. Jaz
pa bi želel spomniti še na neko drugo važno dejstvo, ki ima brez dvoma
velik delež pri Vrazovem prestopu k ilirizmu, in to je velikanska
privlačna in asimilacijska moč hrvatskega naroda. Hrvatje
niso asimilirali samo može drugih slovanskih narodov, marveč tudi
mnogo Nemcev, Italijanov in celo Grkov. Zato se ne smemo čuditi, če
so potegnili k sebi obmejnega Slovenca Vraza, ki mu je v prvih letih
ilirskega navdušenja »sva Hrvatska bila jedan gostoljubni dom« (Franjo
Marković, o. c. 74 str.). Po vsem tem, upam, bomo pač laže razumeli,
kako se je mogel Vraz v jeseni l. 1837. za stalno preseliti v Zagreb in
kako je mogel na svojem popotovanju po Sloveniji l. 1841. zapeti oni
slavospev, iz katerega naj navedem samo nekaj stavkov: »Hrvatska je
meni omilila kao mati, omilila kao sestra, omilila kao draga! Ne mogu
nigdje mirno spavati nego u Hrvatskoj, niti ne ću nigdje mirno umrijeti
nego u Hrvatskoj... Sve što bliže dodjem granici Hrvatskoj, to sve više
čeznem po svetoj zemlji Zrinjskoga i Draškovića, koju ću cjelivati, kad
ju opet stigne moja noga.« Prav tako pa bomo razumeli in sprejeli besedo
dr. Vodnika (o. c. 193), da je Vraz tudi po svojem odhodu na Hrvatsko
ostal »specifični slovenski pjesnik, ma da je pjeval na hrvatskom
jeziku«.

(Dalje.)

Leon Žlebnik

Klemučev pogled na Vebrovo knjigo

III.

In sedaj k vprašanju malega naroda! Že prej pravi Klemuc nekje, da
se mu zdi to vprašanje v Vebrovi knjigi najvažnejše. Človek bi pričakoval,
da se bo Klemuc lotil tega vprašanja s posebno ljubeznijo in da se bo vsaj
tu skušal nepristransko vživeti v Vebrovo razpravo. Tako bi tudi storil vsak,
ki bi mu bilo res kaj do slovenskega naroda. Naj bi že bil potem njegov
pogled na to vprašanje tak ali drugačen, s mešil ne bi Vebrovega uteme-
ljenega prepričanja. Pri Klemucu je drugače! Že v začetnih stavkih vidiš
kmalu, da je zanj vprašanje malega naroda v Vebrovi knjigi zato najvaž-
nejše, ker se bo tu Vebra najlaže lotil. Najlaže pravim zato, ker so pač
politične lekcije, ki jih Klemuc bere Vebru, z enim samim čudovitim zanosom
in z eno samo vero v razodevanje, najbolj poceni. Ni važno, ali Klemuc ni
hotel ali mogel Vebra razumeti. Važno je le, da ima kljub Klemučevemu
glosiranju in duhovičenju še nekaterih »kritikov« Vebrova psihologija velikega
in malega naroda vso upravičenost in da ni Veber s tem, kar je doslej po-
vedal o psihologiji velikega in malega naroda, zagrešil nobenega narodnega

izdajstva. Vsa izvirnost in vsa duhovitost Klemučevega »kritičnega« traktata o Vebrovi psihologiji malega naroda je v tem, da Klemuc razpreda to, česar v knjigi ni. Zato naj nam tisti, ki Vebrovo knjigo poznajo, oprostite, če bomo morali govoriti preprosto o tem, kar v knjigi je.

1. Za primer psihološke razlike med velikim in malim narodom navaja Veber najprej pojem resnice. Veliki narod je že po naravi nagnjen k nevarnosti, da ima resnico za sad lastne moči in da zato izvaja nje splošno veljavnost že iz tega, ker jo je pač on spoznal. »Kar on misli in kakor on misli, to in tako naj mislijo tudi drugi, ali pa njihove misli že naprej niso resnične!« (186.) Mali narod ne pozna te nevarnosti, ker je le bolj navajen dejstev, in zato velja pri njem resnica v enaki meri za vsakega. »Zakaj mali narod računa in mora računati z dejstvi in to ga vzgoji, da mu je tudi ‚resnica‘ in zlasti resnica kaj takega, kar velja v enaki meri za vse in ne samo za ‚malega‘.« (186-87.)

Poglejmo, kako Klemuc Vebra ni razumel! Tako ga razlaga: Med malim in velikim narodom glede resnice ne more biti razlike. Veber trdi, da hočejo veliki narodi vsiliti svoje resnice drugim narodom. Prav tako pa Veber trdi, da velja malim narodom resnica za vse enako. Ker torej velja malim narodom resnica v enaki meri za vse in ker tudi mali narod ugotavlja splošno veljavne resnice, zato tudi mali narod vsiljuje resnico vsem narodom.

K temu odgovarjamo: Vprašanje Klemučevega vsiljevanja ni ne v prvem ne v drugem primeru smiselno, ker ga nima Veber ne v prvem ne v drugem primeru prvenstveno v mislih. Drugače povedano: Veber nima v mislih ne v prvem ne v drugem primeru odnosa, v katerem je narod s svojo resnico do drugih narodov, temveč Vebro gre prvenstveno za notranji psihološki odnos naroda samega do resnice, česar Klemuc ni videl. Možno je namreč dvojno pojmovanje resnice. Za resnično imam lahko to, kar soglaša z dejstvi, ali pa to, kar se mi kot resnično zdi. Merilo resnice v prvem primeru je pravilnost, v drugem pa mnenje večine. In glede na to ugotavlja Veber razliko med velikim in malim narodom. Veliki narodi so zaradi svoje številnosti bolj nagnjeni k temu, da imajo za resnico to, kar se njim samim zdi. Ob takem pojmovanju resnice postaja mnenje manjšine (malih narodov) brezpredmetno. Ako pa je merilo resnice soglašanje z dejstvi, tedaj je vseeno, koliko zastopnikov ima in razumljivo je, da ima lahko prav tudi manjšina.

Če torej Veber pravi, da miselnosti velikega naroda ustreza alternativa, da naj mislijo tudi drugi tako kot on, »ali pa njihove misli že naprej niso resnične« (podčrtal Ž.), potem je s tem Veber točno določil psihološko razmerje velikega naroda do veljavnosti resnice, ki jo je ta narod spoznal. Veliki narod je torej psihološko nagnjen k temu, da meni, da resnica velja za vse narode zato, ker in kakor jo je on spoznal. Če kdo ne misli tako kot on, je v zmoti. To in nič drugega ni pravi psihološki smisel Vebrovih besed. Če potem veliki narod to svojo resnico vsiljuje ali ne, ni bistveno. Toda če jo — in to je zopet važno — je ne vsiljuje toliko zaradi objektivne veljavnosti, ampak predvsem zaradi osebne. Bistvo Vebrovih besed je pa

prvenstveno samo to: spoznavna normativnost velikega naroda je najprej subjektivno utemeljena.

Pri malem narodu je drugače. Malemu narodu ne velja resnica najprej zato, ker jo je on spoznal, marveč predvsem zato, ker je resnica. Seveda pa ta resnica mora veljati za vse enako. Toda to se zopet ne pravi, da jo mali narod komu vsiljuje. Tudi malemu narodu je resnica splošna norma, ali normativnost te resnice je tu v večji meri kot pri velikem narodu objektivno poudarjena. Razmerje malega naroda do veljavnosti njegove resnice je zato bolj stvarno pogojeno. Če mali narod potem to resnico vsiljuje ali ne, zopet ni bistveno. Toda če jo, jo v prvi vrsti zaradi objektivnosti. Klemuc je torej v zmoti, ker mu je splošna veljavnost resnice isto kar vsiljevanje.

Dalje pravi Klemuc, da ima tudi mali narod resnico za »proizvod« svojega hotenja in moči in ne samo veliki, kakor trdi Veber. K temu bi lahko pripomnili, da resnica v objektivnem smislu sploh ni proizvod, ampak da jo lahko samo spoznamo. Vendar je jasno, da ima mali narod predvsem za dokaz svoje moči, ako v čim večji meri sodeluje v občem znanstvenem napredku in spoznanju resnice.

2. Klemuc preide na Vebrovo nadaljnje razlikovanje med velikim in malim narodom, ki je v prvenstvu »posegovalne« funkcije velikega naroda in v prvenstvu »prilagojevalne« funkcije malega naroda. To je Klemuc umel tako, kakor da so po Vebru veliki narodi le tisti, ki so »veliki imperialistični roparji« (461), mali pa njihove žrtve. Vebru da torej ne pomenijo veliki narodi zgolj številčne premoči.

Najprej je jasno, da Vebru ne pomenita veliki in mali narod nič drugega kot številčno velikost. Kajti Veber ne pravi, da je tisti narod velik, ki vrši »posegovalne posle«, tisti pa mali, ki se prilagojuje. Trdi le, da je za veliki narod naravno prvo in za mali drugo. Saj vendar pravi, da se tudi mali narod lahko izživlja izključno posegovalno, pa je zato še vedno mali narod.

Drugo vprašanje je seveda, ali je Klemuc upravičen dajati Vebrovemu pojmu poseganja roparsko-imperialistični pomen, pojmu prilagojevanja pa pomen žrtvovanja nemočnih. Iz Vebrovega razpravljanja tega ne more izpeljati.

Kadar govori namreč Veber o poseganju in o prilagojevanju, tedaj mu ne gre za nič več in nič manj ko za dvoje najelementarnejših psiholoških nagnjenj, ki nista sad nobene politične volje! Z drugimi besedami, veliki narod je po naravi nagnjen bolj v poseganje, mali pa v prilagojevanje. To se pa nikakor ne pravi, da veliki narod mora biti imperialistični ropar, mali pa njegova žrtev. Vrhu tega pa je Veber pojem prilagojevanja sam čisto drugače določil, kot bi to rad Klemuc. Veber ga je z vso jasnostjo opisal, samo Klemuc je to prešel, da toliko laže Vebera smeši in se iz vsega skupaj vajeniško norčuje. Res, ni mojstrsko delo sukati dve besedi in na njih »dokazati« največje nesmisle.

Veber sam je čisto točno določil smisel prilagojevanja s tem, da pravi: mali narod mora najprej spoznati vse ovire, mali narod se mora izogibati zaprek, ki presegajo njegove moči, njegovo ravnanje mora biti preiščeno (!) in preračunano (!). (186.) To in nič drugega ni

vsebina Vebrovega pojma prilagojevanja in, kdor vidi v tem propast malih narodov, ta dokazuje, da je sam največji politični nezrelec. Zakaj Vebrovo prilagojevanje se v političnem jeziku imenuje: vestno upoštevanje vsakokratne politične stvarnosti. Kako nesmiselno je tedaj, če dopoveduje Klemuc, da Veber nič ne govori o tem, da bi se mali narodi med seboj združevali ali pa si iskali zaveznikov celo pri močnejših sosedih, »ki nimajo v svojih odnosih z drugimi narodi in državami nobenih imperialističnih namenov«. (465.) Ne samo, da Vebrov pojem prilagojevanja tudi to zahteva, ampak Vebrov psihološki pogled je v celoti še mnogo politično realnejši kot Klemučev. Iz Vebrove psihologije malega in velikega naroda bi se namreč Klemuc lahko naučil, da je že psihološko najmanj verjetno, da bi bil kdaj kak veliki narod brez vseh imperialističnih namenov. Zgodovina in politika (in prav zadnja!) pa imenuje tako naziranje naivnost. Iz Vebrove psihologije velikega in malega naroda ali iz Vebrovega nasveta malim narodom, ali še bolj konkretno: iz prilagojevanja namreč sledi poleg vsega tega, kar je Klemuc povedal, še to, da naj bo mali narod zlasti pri zvezah z velikim narodom »brez imperialističnih namenov« skrajno previden. Kdo je torej bliže uspevanju malih narodov — ali Klemuc ali Veber? Kljub vsemu temu se Klemuc drzne zapisati, da je Vebrova filozofija in psihologija malih narodov »filozofija popolnega kapitulantstva pred imperialističnim nasiljem.« (466.)

Veber je odločno poudaril, da je prilagojevanje malemu narodu le sredstvo (!) za njegovo poseganje. Kaj hočejo vendar Klemuc in še nekateri več?! Prilagajanje tedaj Vebru ni začetek in konec življenjske upravičenosti malega naroda, marveč mu je le nujni pogoj vsakega njegovega pametnega in uspešnega poseganja.

»Mali človek in mali narod zamoreta šele tedaj priti tudi do svojega pravega vnanjega vpliva in do svoje prave vnanje moči, ko sta spoznala vse vnanje ovire, ki se prav njima stavijo vedno znova nasproti.« (186.)

Še bolj jasno: »Povedal sem, da je malemu narodu prvenstveno potrebna prava ‚prilagojevalna‘ sposobnost življenja in da zamore on šele po taki poti doseči in ohraniti tudi svojo posebno posegovalno vlogo življenja vseh narodov.« (188.)

Prilagojevanje zadobi svoj pravi smisel samo ob poseganju. Jasno je drugega, kakor eno izmed sredstev uspešnega poseganja. Zavedati se moramo namreč, da ima tudi mali narod svoja stremljenja in svoje cilje, ki jih skuša v življenju ostvariti. Vsak narod ima svoje vrednote, po katerih uravnava svoja dejanja, in vsakemu človeku je umljivo, da je v tem vrednostnem sestavu najvišja vrednota sam narodni obstanek. Zato tu sploh ne more biti diskusije o kaki kapitulaciji ali predaji tujemu nasilju. Če se narod ne bi bil pripravljen braniti, bi sploh izgubil smisel in pravico obstanka. Vprašanje je samo, s kakšnimi sredstvi si lahko mali narod trajno zagotovi ta svoj obstanek. Gotovo je, da bi s samimi materialnimi sredstvi vsi mali narodi morali prej ali slej podleči, ako bi bila ta sredstva edina sredstva borbe in tekmovanja. In tu zadenemo na tiste sile duha, resnice in pravice, ki edine morejo za-

gotoviti tudi malemu narodu trajno varnost in obstanek. Saj so te sile nujni pogoj in smisel vsake učinkovite materialne obrambe malega naroda.

Prav tako zatrjuje Klemuc na vso moč, da Veber nič ne očita imperia-lističnim stremljenjem. Ne glede na to, da mu tega ni treba, ker jih le ugotavlja kot naravno nagnjenje velikih narodov, pravi Veber sam več ko jasno: »Tudi veliki narod ne more vztrajati, ako ostane zakopan v same snovne, prirodne potrebe in namene življenja, ako povsem pozablja na svoje izvenprirodno, duhovno poslanstvo, ako se bori za sama sredstva življenja in ne uvaža tudi vsega tega, kar edino sama taka sredstva rodi in tudi upravičuje, ako se oprijema samih skrajnih mer in možnosti in vsaj v odločilnih trenutkih ne uvaža prave »zlate sredine«, skratka, ako res nenehoma trajno gazi vse to, o čemer smo se v načelu in v podrobnostih prepričali, da je tudi za pravo razmerje med samo nacionalno in krščansko mislijo tako značilno in bistveno.« (195.) S tem je Veber postavil tudi temu nagnjenju idealno normo, normo duha in njegovih vrednot.

3. Zato je povsem upravičena prva zahteva, ki jo stavlja Veber malemu narodu, da naj se mali narod predvsem notranje zave.

Klemuc to razlaga tako, kot da »naj se (mali narod — Ž.) obda s kitajskim zidom in naj goji v njegovem varnem zavetju tako ali tako svojo posebno naravo, kar mu bo zagotovilo ne samo narodni obstoj, ampak tudi vso njegovo starokopitnost in nepremičnost.« (466.)

Vendar je zopet na dlani, da je Vebro notranja zavest le pomoč malemu narodu. »Tu (pri malem narodu — Ž.) ni vnanjih sredstev in vnanjih sil, ni jih toliko, da bi mogle brez posebne pomoči (podčrtal Ž.) prave notranje zavesti tekmovati s sredstvi in silami, ki so drugim, velikim narodom že po njih posebni naravi dostopne in dane.« (189.)

Ker Veber dalje zahteva od malega naroda predvsem notranje svobode, mu očita Klemuc, da za Vebra sploh ni važna politična svoboda. Ker si je Klemuc to sam izmislil, zato tudi brez potrebe ugotavlja, da bi bil na ta način že vnaprej zlomljen odpor malih narodov. Saj so n. pr. Irski najlepši dokaz, da se notranja zavest in notranja svoboda družita z največjo voljo do politične svobode.

Povsem razumljivo je, da Klemucu tudi ni po volji Vebrova zahteva, da mora mali narod uvaževati predvsem duhovno stran človeka in družbe. Najmanj mu pa more ugajati Vebrov zaključek, da je ravno krščanstvo tisti pogled na človeka in družbo, ki mora postati pogled malega naroda. To hiti utemeljevati na zgledih Avstrije in Slovaške. Zgodovina je dokazala — pravi — napačnost tega nasveta. »Z vso potrebno jasnostjo je dokazala, da je nemogoče rešiti narodno samostojnost, če si odvezel širokim ljudskim plastem Vebrovo tako zvano ‚vnanjo‘ svobodo (ali po domače: najosnovnejše demokratične svoboščine) in če nisi o pravem času poskrbel za dobre zaveznike v boju proti zaslužnjevca.« (476.) Na to pripominjam: Ker ne sledi prav nič iz krščanstva, da je bila kje odvzeta širokim ljudskim plastem Vebrova vnanja svoboda in da ni bilo o pravem času poskrbljeno za dobre zaveznike in da sta Avstrija in Slovaška izgubili samostojnost, zato tudi nimamo razloga, da bi spreminjali Vebrov stavek, ki ga je sicer Klemuc priredil za Vebra, a ga

je Veber naslovil na materialistične pisatelje: »Zato so taki pisatelji, ki uspešno širijo materialistično gledanje na svet in življenje, pravi ‚sovražnik št. 1‘ malega naroda.« (196.)

Težišče celotnega Klemučevega razpravljanja je torej, kakor je iz vsega jasno, vprašanje materializma, vprašanje družinskih začetkov in vprašanje malega naroda. Dosti značilno! Klemuc se ne meni za Vebrovo temeljno filozofsko spoznanje o dvojnosti človeške narave, ne meni se za Vebrovo določitev bistva nacionalizma in krščanstva, ne meni se za njuno načelno razmerje, ne za zgodovinski delež krščanstva pri nastajanju narodnosti, za Vebrovo bistveno določitev družine. Ne, on se ukvarja z »logiko preprostega razumnika«, njega zanimajo nekatere filozofske osnove materializma, razsoja v etnološki »spornosti« in ugotavlja razvojno prvenstvo promiskuitete in plemena, govori o gospodarskih silah, ki so izoblikovale narode, ne znajde se v vodilnih idejah socioloških sistemov, brani mali narod pred imperialističnim nasiljem, pred »filozofijo popolnega kapitulantstva« in izroča njegovo usodo med drugim tudi v roke velikega naroda »brez imperialističnih namenov«. Vse to in še marsikaj bi Klemuc lahko napisal, samo tega ne bi smel misliti in trditi, da je s tem zadel in ovrigel Vebrove trditve in sploh Vebrovo filozofijo.

Drugo vprašanje pa je seveda, kako in kaj še vse očita Klemuc Vebro poleg stvarne zgrešenosti, ne glede na to, da njegova obravnava Vebrove knjige sploh ne ustreza najosnovnejšim zahtevam znanstvene kritike. Ko je namreč Klemuc na ta način »dognal« stvarno nevzdržnost Vebrovih postavk, je na to oprl celo vrsto najbolj prostaških žaljivk, od katerih meri večina na Vebrovo osebo in njegov osebni filozofski nagib. Dovolj nam je, da jih ugotovimo in da v zvezi z njimi zapišemo nekaj dejstev.

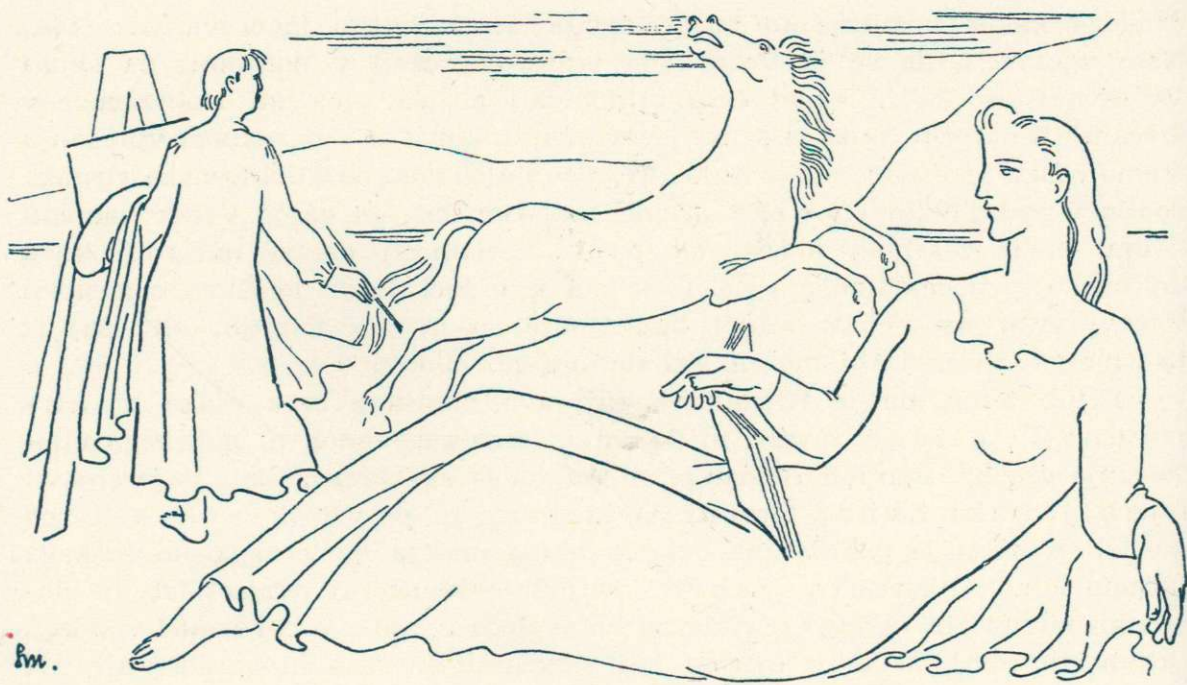
Na primer: »Taka je logika preprostega razumnika, ki nima namena teoretično utemeljevati demagoškega programa kake vladajoče politične stranke.« (144.) Ker je Veber podal najprej kritiko materializma, mu Klemuc očita: »Ta novi način znanstvenega razpravljanja bi lahko imenovali vojaški način in nam postane takoj razumljiv, če pomislimo, da sklepajo danes največji tekmeči vojaške zveze na ta način, da prepričujejo ves svet, kako grozi krščanski kulturi in civilizaciji grozna nevarnost, ker hočejo živeti nekateri narodi nacionalno svobodno življenje, življenje brez zatiranja in izkoriščanja. Vebrov vojaški način znanstvenega razpravljanja je prav gotovo podzavestni odsev te politične vsakdanjosti.« (144.) Pri vprašanju malega naroda se je Klemuc v očitkih povzpел do viška. »Vse Vebrovo besedičenje o ‚ponotranjevanju‘, ‚notranji‘ zavesti in ‚notranji‘ svobodi je bilo torej samo priprava za končni nasvet, ki ga daje dr. Veber slovenskemu narodu, in ta je: ‚Slovenski narod, rešiti te more samo krščanski pogled na svet!‘« (467.) Ali: »Zato so taki pisatelji, ki širijo tako gledanje na svet in življenje kakor dr. Veber, pravi ‚sovražniki št. 1‘ malega naroda.« (467.) »In kaj kmalu se domislamo, da beremo vse te visokodoneče filozofske fraze vsak dan v uvodnikih prav določene vrste političnega časopisja. Razkrije se nam prav nič presenetljiva resnica, da vsa ta visoka filozofska in psihološka razglabljanja niso nič

drugega kakor v filozofsko meglo zavita uvodničarska modrovanja.« (468.) Nato ugotavlja, da se je Veber »do vratu pogreznil v politiko«, da skuša Vebrova filozofija že nekaj časa pridobivati ali pa utrjevati izobražence v krščanskih nazorih in da je zato njegovo kapitulatstvo v narodnem vprašanju »samo odsev tiste pogubne politike, ki jo je najodgovornejša slovenska stranka vodila v zadnjih letih...« (468.) Končuje s stavkom, ki ga je Veber namenil tistim, ki iz zasebnih koristi ali pa iz nevednosti delajo nasprotja med krščansko in nacionalno mislijo. Iz teksta je vidno, da ga je Klemuc naslovil v prvi vrsti na Vebra: »Tudi taki ljudje so in biti morajo: ali vsaj iz javnega življenja bi morali biti definitivno izločeni!«

Kljub temu, da je Klemučeva razprava napisana brez vsake znanstvene in etične zavesti in da zaradi tega zase sploh ni nobenega upoštevanja vredna, smo bili vendar prisiljeni, da jo upoštevamo, ker jo je objavil Ljubljanski Zvon, torej revija, ki se ima za prvo slovensko kulturno revijo! Objavila je pamflet na delo in osebo prvega modernega slovenskega filozofa dr. Franceta Vebra, ki deluje že skoraj dvajset let na slovenski univerzi in to zgolj iz ljubezni do svojega naroda. V eni izmed vodilnih slovenskih revij, ki bi ji morala biti slovenska kultura in spoštovanje nje ustvarjalcev prva dolžnost in ki bi morala biti vsemu narodu v tem zgled, je izšel najnižkotnejši pamflet na človeka, katerega zadnje delo pomeni enega izmed prvih temeljev slovenske akademije znanosti in umetnosti, torej ustanove, ki pomeni utelešenje slovenske kulturne moči. Izšel je v času, ko imamo o Vebrovi filozofiji že zgledne kritične študije v slovenskem jeziku, ko s priznanjem objavljajo enako svetovne filozofske revije razprave o Vebrovih filozofskih dognanjih in ko si je Vebrova filozofija že utrdila mesto v moderni evropski filozofiji.

Ta Klemučev primer v Ljubljanskem Zvonu se vzorno uvršča med vsa tista žalostna poglavja slovenskega kulturnega presojanja, v katerih je bil na najbolj nedostojen način sramočen slovenski kulturni duh.

Književnost

Janka Mlakarja Izbrani planinski spisi. II. in III. zvezek. Ljubljana 1939. Založilo Slovensko planinsko društvo v zbirki slovenskih planinskih pisateljev. Načrt za platnice izdelal Boris Kobe. Tiskala Narodna tiskarna v Ljubljani. Strani 288. 18 in 16 podob.

Mlakarjevi izbrani spisi so dosegli napovedane tri zajetne zvezke v določenem roku, kar je v današnjem času precej redka in pohvale vredna okoliščina. Brez dvoma je k temu pripomoglo precejšnje povpraševanje po Mlakarju, ki v dneh živčne napetosti nudi prijeten odpočitek s svojim lahkotnim branjem. Škoda pa je, da založništvo za izbrane spise, ki bodo za lep čas tu zbrani, ni določilo malo boljšega papirja, saj bo tako knjiga po romanju iz rok v roke prehitro izgubila zunanjo lepoto. In ni dvoma, da bodo Mlakarja kljub najrazličnejšim ocenam ljudje mnogo brali in knjige sposojali.

Kakor so svoj čas — pred petinšestdesetimi leti in prej — z zanimanjem brali Kadilnikove preproste opise planinskih izletov in jih pred štiridesetimi leti ponatiskovali, tako so pred štiridesetimi leti in pozneje ljudje z dobrodušnim smehljajem segali po Mlakarju in ga zdaj ponatiskujejo. Mislim, da bi se našla celo kaka skupna poteza med Kadilnikom in Mlakarjem ne le v veliki ljubezni do hribolastva, ampak tudi v načinu pisanja. In prav tu — pri načinu pisanja — bi Mlakarju sorodstvo s Kadilnikovim preprostim in nebogljenim slogom najbrž ne bilo preveč všeč. Nas, sodobne bralce, pa to sorodstvo celo moti.

Prvo vprašanje, ki mi vstaja ob izdajanju Mlakarjevih izbranih planinskih spisov, ki so dosegli že dva obsežna zvezka, je: ali je to izdajanje smiselno

in kakšno vrednost ima? Največji smisel vidim v skoraj čisto finančni strani podjetja, češ: ljudje so včasih pridno segali po njegovih hudomušnih sestavkih, pa jim jih dajmo v izbranih spisih! Prav in lepo! Zdaj pa nastane vprašanje: Kaj, koliko in kako? Mlakar sam vodi izbor spisov in ga delno prenareja in popravlja. Tudi temu ne bi ugovarjali, če bi bili popravki in preuredbe taki, da ne bi skvarili prvotnega teksta ali pa, če bi ga približali čisto v naš čas. Priznam, da je bilo uredniku včasih težko: ali naj pusti spis tak, kot ga je napisal pred štiridesetimi leti, da bo s svojim okornim slogom le dokument tistih dni, ko so prvi Slovenci poskušali priti na evropske vrhove, ali pa naj ga prikroji za današnji čas. Mlakar se je odločil za drugo. Za prikrojevanje so pa potrebne škarje in pa pravi smisel, ki vodi uredniku roko, da zna kljub striženju — ali pa mogoče prav z njim — dati knjigi neko enotnost in lepoto. Ta enotnost pa spet ne sme biti utrujajoča monotonost, kot je — kljub vsem anekdotam in ocvirkom — pri Mlakarju.

Tako so pač pisali v tistih časih, ko je bilo treba še z drugotnimi — neplaninskimi — sredstvi vabiti k planinstvu in nihče ni pazil na leposlovne vrednote potopisov, danes pa je planinsko slovstvo doseglo že čisto drugačne vrhove. Če se Mlakar ni odločil za prvotne tekste, ampak za prirejanje in popravljanje, bi se brez dvoma moral odločiti tudi za smiselno in uspešno popravljanje.

Mlakar je imel očitno pri svojih spisih namen, združiti prijetno s koristnim. Najprej torej postavi pri vsakem spisu tri štiri strani »koristnega«: na svoj burkasti način obnavlja zgodovino in premleva zemljepisje, da človek ne ve, ali naj mu verjame ali ne, potem pa pride dve tri strani »prijetnega«: posrečena potegavščina, osoljena anekdota, ščegetajoča hudomušnost, ki je navadno kaj malo planinska domačinka, ampak je bila rojena Bog ve kje in le zaradi »prijetnega« prinesena na gore. Pa to bi nič hudega ne bilo, če bi ne brali na ovitku knjige: izbrani planinski spisi. Ko pa namreč knjigo prebereš, imaš kaj malo planinskih občutkov, le dve tri »planinske« prigode se ti vsiljujejo v spomin. Prepričan sem, da bo že prvošolček znal prekaniti Mlakarja: mirno bo prelistal strani »planinskega« in začel brati »prijetno« in tudi starejši si bodo mislili, Bog ve, koliko je tisto res, in se zatopili v anekdoto. Je že tako, da smo vajeni verjeti le resnim ljudem, šalo pa sprejmemo prav radi iz vsakih rok, pa naj bo resnična ali izmišljena. S tem pa je Mlakar zgrešil svoj cilj: dulce je postalo zrno, utile pa prazna pleva, čeprav bi se s smotrnejšo ureditvijo in prožnejšim slogom dalo doseči celo obratno, na vsak način pa nekaj takega, kar bi bilo približano sodobnemu pojmovanju »planinskih« spisov.

Mlakar pota tako površno in nedoločeno opisuje, da si človek sploh ne more prav predstavljati, kakšne težave in ovire je moral prestati, preden je prišel na kak vrh. Poleg tega se mi zdi, da ga je vse prevečkrat pral dež in mu gosta megla ovirala razgled. To je pač najpreprostejše opravičilo ali najnavadnejši izgovor vseh tistih, ki s svojo pisateljsko žilico ne morejo ponazoriti planinskih lepot. Tako je bralec tudi ob ta užitek in se skoraj nevoljen sprašuje, počemu je neki pisatelj drvel na vrh. Tedaj ga pa Mlakar potolaži z osoljeno anekdoto in stvar je urejena. In Mlakar se res le ob takih

prigodbah sprost in razživi: to je njegov element! Včasih se že nekako spozabi in začne opisovati razgled in svoje občutke ob njem, pa se tega nenadno prestraši, češ: le kam sem zašel, in nadaljuje s pustim naštevanjem zemljepisnih podatkov.

Bralcu se zdi, da Mlakar brez pravega užitka teka po planinah, drvi z vrha na vrh, ponagaja tu, ustrelj tam kako šalo, potegne tega in osmeši onega, a pravih planinskih občutkov in užitkov nam ne zna nuditi. Ali ni tudi to precejšna slabost Mlakarjevih »planinskih« spisov?

Rekel sem, da sodobne bralce moti preprosti slog, ki ga urednik ni znal s svojimi popravki dvigniti iz preteklosti. Druga stvar, ki nas moti, pa je njegova »planinska latinščina«, ki kljub vsemu v svoji monotonosti včasih utruja.

Omeniti pa moram, da se tretji zvezek v vseh ozirih prijetno razlikuje od prvih dveh. Mogoče je to prav zaradi novejših spisov, ki so plod izkušenejšega in zrelejšega moža.

Mlakar nam je tako v besedi in podobi približal vse pomembnejše srednjeevropske gore in le škoda, da se je doslej tako malo pomudil ob domačih planinskih lepotah in znamenitostih. Kaj ne bi bila taka knjiga še posebna dolžnost Slovenskega planinskega društva?

Kakor sem že rekel, bodo Mlakarjevi izbrani planinski spisi kljub jezikovnim pogreškom (vsled, nalik, dotični, eden drugega, izgleda, se gre, izmed kojih, nedoločnik brez -i, napačna raba pripovednega sedanjika, za pri nedoločniku itd.) in tiskovnim napakam (sem štejem vejice) dobili hvaležne bralce, dasi jih bodo najbrž le malo ogreli za planinstvo. Janko Moder.

Francè Kidrič: Zoisova korespondenca 1808—1809. Korespondence pomembnih Slovencev 1. Izdala Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, 1939. 227 str. + dve prilogi.

Med prvimi publikacijami naše Akademije znanosti in umetnosti tale knjiga najbolj spominja na vprašanja v zvezi z našo Akademijo: na akademijo v Ljubljani v letih 1693—1725, ki je dala baročno podobo naši prestolnici, še bolj pa na *Academio operosorum* iz leta 1781, ki si je že zastavila nalogo, raziskavati našo kulturo in jo pospeševati z izdajami temeljnih del. Spominja nas na vznik ideje o Akademiji po ustanovitvi univerze v Ljubljani; na Znanstveno društvo za humanistične vede, ki je nadomeščalo filološko-historični razred potrebne, a šele po dolgih prizadevanjih ob dvajsetletnici univerze oživiljene AZU. Zaradi vsega tega je prvi nastop AZU v javnosti na videz manj učinkovit, saj je le prehod iz ZD v novo ustanovo, formalno priznanje tega, kar smo si že dejansko ustvarili.

Tudi zbirka »Korespondence pomembnih Slovencev«, ker je pod istim naslovom že izšel I. zvezek (Primčeva korespondenca v Kidričevi redakciji), ko na skorajšnjo ustanovitev AZU ni bilo upati, delo pa je klicalo po izvrševanju programa, potrebnega za sodobno pojmovano narodno kulturo. Upajmo, da je z ustanovitvijo AZU dobilo naše znanstveno prizadevanje dokončno svojo smer in okvir in da bo dobila duhovna pripravljenost tudi gnotne osnove za dejanski dokaz naše narodne zavesti. Zoisovo ime je ob začetku Akademije pomenljiv poziv speči mecenski zavesti slovenske javnosti.

Podoba naše starejše kulturne in slovstvene zgodovine je v glavnem že dovršena; dokaj zaslug za to ima prav prof. Kidrič. Naloga Akademije je, da izdaja gradivo za našo zgodovino, ki je deloma dokumentacija dosedanjih dognanj in sintez, deloma pa pobuda in vir novemu iskanju ter dopolnjevanju. V literarno-zgodovinskem pogledu je tako gradivo zlasti v izdajanju starejših tekstov in korespondence. Le-ta utegne posredovati tisto svežo podobo o značaju, duhovnosti in delu posameznih kulturnih graditeljev, kakršnega zaman iščemo v drugih posrednih virih.

Prav z izdajo Zoisove korespondence je poudarjena kulturna volja in zavest slovenske tradicije. Gradivo samo pa je tako, da sloni na njem dovršen del tiste podobe Zoisa in slovenskega preroda njegove dobe, kakršno je prof. Kidrič zlasti v svoji Zgodovini podal. Objavi je prireditelj dodal 31 strani uvoda. V poglavju o Zoisovi ostalini je kratko označil moža, ki je bil »pol stoletja v Ljubljani središče znanstvenih prizadevanj zelo različnih področij, ki jih je mogel družiti v eni osebi le poseben človek« in ki »je pravo podobo njegovih stremljenj mogoče ujeti le iz njegovih beležk in pisem, ki dobivajo na ta način poseben pomen«. V nadaljnjem govori o vzrokih izgube Zoisovih pisem, ki so v mecenu samem, njegovi dediči in »faktorji oficialnih hranilišč in strokovnjaki, ki so imeli lažji dostop do mecenove zapuščine, nego so ga zaslužili«. Pri podrobnem razboru usode Zoisove ostaline po obdobjih podaja prireditelj v opombah tudi »pomembnejše doneske za Zoisovo biografijo«. V drugem poglavju podaja Kidrič seznam ohranjene Zoisove korespondence do l. 1808, katere »celotna izdaja še ni v načrtih«. Izmed teh pisem jih je nekaj že objavljenih; med njimi je eno Vodniku danes v slovenskem prevodu objavljeno v čitanki za 4. gimn. razred. V tretjem poglavju označuje prireditelj enainšestdesetletnega Zoisa v letu 1808 in njegove »slavistične korespondente« izza novembra leta 1808, med katerimi je glavni njegov bivši tajnik, osemindvajsetletni Jernej Kopitar. Ostali trije so baron Erberg iz Dola pri Ljubljani, A. Jerman in J. Černič.

Glavni del knjige zavzema korespondenca sama, vsebujoča 22 Kopitarjevih pisem, 8 Zoisovih odgovorov, ostalih 9 pa predstavlja dopisovanje z Erbergom, Jermanom, Beckom, Vukasovičem in Wetterausche Gesellschaft. Prireditelj je to korespondenco sam ocenil v zaključnem poglavju, označujoč dopisnike in vsebino pisem. Zoisova pisma označujejo moža, ki je ob svojem zanimanju za realistične vede in gospodarstvo imel visoko razvito umevanje za slavistična vprašanja in zlasti za razvoj slovenskega knjižnega jezika. Obzorje in zanimanje naše tedanje prerodne družbe se neposredno zrcali iz teh virov. V njih najdemo tudi novo osvetljava za vznik karantanske in panonske teorije. Kopitarjeva pisma pa so zopet veren odraz značaja in zanimanja tega ambicioznega in vsestranskega preroditelja. Za literaturo in kraticami kažeta osebno in stvarno kazalo vso širino vprašanj, ki jih vsebujejo objavljena pisma, in obsežnost njih dokumentarične vrednosti za to razdobje slovenskega literarnega in kulturnega preroda.

Knjigi sta dodani dve prilogi: Zoisova podoba po Herleinovi sliki v olju iz leta 1809 v Univerzitetni biblioteki v Ljubljani ni le posrečena ilustracija tega dela in Kidričeve oznake v Zgodovini, marveč po posrečenem naključju

v eni prvih publikacij AZU vzbujajo spoštovanje do središčne osebnosti družbe, ki so ji bila prizadevanja za našo kulturo tako bistvena. Druga priloga prinaša sliko Brega s Zoisovim domom po originalu in risbi M. Gasparija.

Prof. dr. Kidrič je posvetil svojo prvo akademijsko publikacijo »spominu dr. Ivana Prijatelja, velikega iskatelja, nesebičnega druga«, po katerega prepisih je bila omogočena objava večine teh pisem. Tako nam pričujoča izdaja vzbujajo tudi grenko zavest, da prof. Prijatelju ni bilo usojeno doživeti dela v domači Akademiji. Veseli pa smo, da je bilo to dano drugemu vrhu med našimi literarnimi zgodovinarji, profesorju Kidriču, čeprav šele na pragu njegove šestdesetletnice, h kateri mu še posebej čestitamo. V. Novak.

Henry Bordeaux: Strah pred življenjem. Prevedel Anton Anžič. Založila Mohorjeva družba. Celje 1939.

Henry Bordeaux je pri nas že znan po svojem romanu: *Zametene stopinje*, ki ga je pred leti za Mohorjevo družbo prevedla Krista Hafnerjeva, in po svoji ljubki povesti: *Nova križarska vojska otrok*, ki je izhajala v »Slovincu« (1926). Gotovo bi se še našlo kaj drobnejšega raztreseno po revijah in časopisih. Kot nadaljevalec Bourgetove in Bazinove miselnosti — psihološkega romana prvega, kmečke idilike in tragike drugega, je Bordeaux vez med začetniki katoliške obnove in sedanjim rodом. Že pred svetovno vojno se je uveljavil kot branilec družine. Vnesel je v to vrsto romana skoraj strogo distinkcijo, podano v visokem slogu, in diha jo topel dih. Kmalu je postal poljuden v vseh krogih. Svoja vojna doživetja je podal v nekaterih epičnih delih, po končani vojski pa se je ves prenovil. Ne piše več tendenčnih romanov, dasi — takoj popravim — ta oznaka za njegovo dotakratno delo ne drži popolnoma — ampak pripoveduje življenjsko polne zgodbe, ki jim daje svojsko barvo njegova rodna Savoja in Savojske Alpe. S svojim ogromnim delom čisti moralno ozračje, zlasti rad pa razkrinkava višje sloje — degenerirane plemiče — in jih postavlja proti moči in zdravja polnim, življenjsko sposobnejšim nižjim plastem.

V mnogih svojih delih obdeluje ta zamotan problem, vedno pa ga osvetljuje od novih strani. In to snov rešuje tudi v tej knjigi, ki smo jo dobili v Anžičevem, morda le preveč na izvirnik navezanem prevodu. Dvoje družin: Dulaurens in Guibert. Pri prvi je mož trgovski parvenu, gospa pa plemkinja, ki daje vedno čutiti svojo aristokratsko vzvišenost. Gospa Guibert pa je vdova — senco njenega moža zdravnika, neumornega in idealnega delavca je čutiti z vsake strani — mati, verna iz vse duše, ki črpa iz molitve svojo moč, da lahko prenese vse življenjske nesreče in da se žrtvuje za vse. Otroci pa so njenega in očetovega kova.

Nujno je, da trčita dva tako diametralna tipa skupaj in da so žrtve na obeh straneh — na eni v potrdilu njihovega junaštva in življenjske moči, na drugi znamenje slabosti in strahu pred življenjem, ki je začetek konca. Bordeaux nam vse to pripoveduje v preprosti zgodbi: Marcel Guibert se je vrnil slavljen z Madagaskarja k svoji materi in sestri Pavli in se po dolgem času zopet srečal z znanko iz otroških let, lepo Alice Dulaurens. Oba se vzljubita. Toda gospa Dulaurens brani hčerki poroko iz slepe ljubezni, da se ne bi z njo ločila; Alice pa nima moči, da bi se uprla materi, ki jo izroči nekemu

plemiču. Marcel odide z odpravo v Saharo, kjer pade. Mati Guibert in Pavla z močno voljo prenašata to boleost. Alice pa šele sedaj zasluti moč odpovedi, a je je življenja strah, da bi si upala uveljaviti svojo voljo in to, kar ji v notranjosti govori. Mati Guibert pa kot krščanska Nioba prenaša junaško tudi zadnjo žrtev, (ko se loči od svoje zadnje opore, hčerke Pavle, ki srečno poročena odide v Tonkiu, kjer sta že dolgo njena brata.

V to zgodbo, ki jo pisatelj v prvem delu pripoveduje nekam zadržano in jo šele v drugem delu požene včasih do brezobzirnih ostrin, pa je vnesel še mnogo oseb vseh plasti in vseh mišljenj. Tako ta zgodba ni le podoba boja dveh družin, ampak dveh plasti, ki se borita za premoč, in dveh etičnih nazorov: uživanja in žrtve. Ob strani je nanizal glavne duhovne obraze vse Francije, rekel bi skoraj še širšega prostora, če ne bi bilo vedno tako močno poudarjeno s slavnim izročilom zvezano francosko domoljubje. Tone Čokan.

Knjige Goriške Matice za leto 1940.

1. **Koledar za prestopno leto 1940.** Izdala: Unione Editoriale Goriziana. 80 strani.

Leposlovni sestavki v prozi so prevedeni iz raznih slovstev. Zastopani so: Zoščenko, Verga, Panzini, Čapek, Hugo, Campanile. Večino je prevedel Andrej Budal, ki je napisal tudi članke o Šenoi, Čapku, Panziniju. Pesmi so prispevali † Fr. Žgur, Pastuškin, Šinkovec in G. Strniša. — Umrlega pesnika Žgurja se toplo spominja Francè Bevk, petdesetletnika Budala pa A. Debeljak. Ostalo vsebino tvorijo zabavni spisi in zanimivosti iz narave ter življenja. Zanimale bodo tudi številne ilustracije, ves koledar pa gotovo presega v splošnem podobno letošnjo žetev na naši strani.

2. **Damir Feigel: Supervitalin.** Povest. Unione Editoriale Goriziana. Gorizia 1939. 159 strani.

To je petnajsta knjiga humorista Feigla, lanskega šestdesetletnika, ki mu je Andrej Budala za uvod napisal 16 strani o njegovem življenju in delu; ob koncu knjige pa je priobčil še bibliografski seznam vseh njegovih knjižnih izdaj. Naj bodo sodbe o Feiglovi umetnosti kakršne koli, priznati moramo, da je vršil v zadnjih dvajsetih letih pomembno poslanstvo s svojimi trinajstimi knjigami, izdanimi v Gorici in Trstu. Saj je za take čase in kraje prav humor blažilno čtivo in vabljiva snov, ki vabi bralce k redkim dostopnim slovenskim knjigam. In Feigel je med svojim občinstvom gotovo našel dovolj hvaležnih bralcev, ki jim je skoraj vsako leto poklonil novo knjigo.

Kakor že v nekaterih dosedanjih knjigah, je tudi v pričujoči povesti segel pisatelj po snovi iz znanstvenega svetá, ki je gibalo vsega dejanja in v katerem edinem morejo nastati taki humoristični položaji, kakršnih je Feigel nakopičil v povesti v supervitalinu. Tudi tu gre za izum sredstva, ki naj oživilja mrtve. Tako oživi izumitelj samomorilca, ob katerega novem življenju se vrsté razni stanovi v svoji vnemi, vodeči jih v smešnost. Kar moti sicer gladek potek zgodbe, je ponavljanje zgodbe o samomorilcu proti koncu. V splošnem je to preprosto branje, ki meji včasih na plehkost in kjer zaman iščeš globine. Zabavnemu namenu pa bo delce vsekakor ustrezalo. Dasi je tiskarskih napak malo, pa hudo motijo na dveh mestih napačno všite strani.

3. Andrej Budal: Osemnajst velikih. Unione Editoriale Goriziana. Gorizia 1939. 151 strani.

Poleg Lahove in Pirjevčeve knjige je to že tretji podoben poskus, podati v poljudni obliki podobo naših pomembnih ljudi. Budalovo delo obsega le slovstvene delavce in razen Župančiča le umrle: Trubar, Vodnik, Prešeren, Trdina, Levstik, Erjavec, Jenko, Stritar, Mencinger, Jurčič, Gregorčič, Tavčar, Kersnik, Aškerc, Kette, Cankar in Murn so mu največji predstavniki naše besedne umetnosti iz preteklosti. Čeprav se mu je izbor nudil po ustaljenih merilih in sodbah, ki jih ima naša zgodovina o teh možeh, pogrešamo z neko upravičenostjo v njem n. pr. Frana Detela.

Budalovo delo je za okolje, v katerem bo našlo bralce, nad vse pomembno. Saj pogrešamo celó pri nas podobne poljudno in dobro pisane, pa dovolj razširjene knjige. Budalovi eseji bodo ljudem, ki nimajo sicer prilike slišati in brati o naših velikih možeh, v jasni in prikupni obliki povedali dovolj. Ne le, da so vsi podatki natančni, po najnovejših dognanjih, odlikuje jih živahni, nazorni in ljudski slog leposlovca Budala, s katerim daje posameznim podobam primerne okvirje, uspehe, vplive in okolje teh mož pa približuje na sugestiven način, ki vzbuja tako ljubezen in navdušenje, s kakršnim je pisal Budal sam. Marsikak nov in dober migljaj je v teh, nekam s Stritarjevo fineso in lahkoto pisanih profilih, kar vse dokazuje, da zajema avtor ne le iz polnega znanja, marveč tudi iz lastnega razmišljanja. Gotovo si bo kdo želel kako formulacijo in stilizacijo drugačno, a to ne moti uspele celote. Dela, ki je okrašeno s portreti izbrancev, moremo biti le veseli.

4. Jakob Trnovec: Žarki in življenje. Unione Editoriale Goriziana. Gorizia 1939. 104 strani.

Poljudna poglavja iz naravoslovja. Zanimiva, le ponovna fraza o »temnem srednjem veku« je v teh dneh bridek anahronizem.

5. Francè Bevk: Pesterna, povestica. — Toliko beremo v naznanilu koledarja na str. 79., toda knjiga doslej še ni prišla v javnost.

6. Dvajset let. 1919—1939. Seznam in cenik knjig Goriške Matice. 24 str.

Dr. A. Budal je napisal nekaj uvoda s pregledom dosedanjih uspehov Goriške Matice. V seznamu vidimo, da je prvo leto izšel le koledar; naslednje leto sta izšli dve knjigi, 1928 že sedem, kar se je do 1935 skrčilo na tri. Sledi seznam izdaj knjižne zbirke »Luč«, ki je izdala trinajst serij in seznam »Biblioteke za pouk in zabavo« v 23 zvezkih. Knjižnica vsebuje tudi portrete glavnih pisateljev Matičnih knjig. Ni treba izgubljati besed ob tem pregledu, ki sam dovolj zgovorno kriči — o razmerah, o usodi slovenske knjige in o ljudeh, ki jo tam vzdržujejo. Knjižica je dragocen dokument slovenske kulture za danes in jutri.

Francè Bevk, Huda ura, in **Karel Čapek, Hordubal,** prevedel Fr. Bevk — sta neobvezni knjigi za doplačilo. Prav tako je bila razposlana Fr. Bevka knjiga »Stražni ognji«, »ki je bila lani izšla malce pozno in je niso dobili vsi naročniki« (Koledar 79). Obe izvorni Bevkovi knjigi sta ponatis izdaj Družbe sv. Mohorja v Celju in sta bili v tem listu že ocenjeni.

Delo Goriške Matice zasluži vse priznanje. Želimo ji, da bi bilo uspešno in v bodoče še bogatejše.

V. Novak.

Knjige Goriške Mohorjeve družbe za leto 1940.

Letos je Goriška Mohorjeva družba razposlala udom pet knjig, molitvenik »Z Bogom« za doplačilo. Prvi je stereotipni, a vedno dragi znanec Koledar (112 str., 8°).

Koledar Goriške Mohorjeve družbe. Naslovno stran in mesečna zaglavja je ljubko naslikala Ksenija Prunkova. Poleg običajnih koledarskih strani in spisov o tekočih dogodkih in jubilejih (sv. oče Pij XII., kraljev jubilej, svetogorske svečanosti, Prešeren, nekrologa o Lebanu in Beletu) zavzemajo prvo mesto opisi iz preteklosti in sedanosti primorske dežele. Prav primerni in potrebni so Tulovi opisi oljarjev, o velikonočnih običajih v Brdih, Rupnikov o naseljevanju okrog Cerknega in daljši Bednarikov o stari Gorici. Izmed nekaj literarnih prispevkov je lepo sočno pisan Komarjev »Ne cvili več« in »Peli so jo mamica moja«, Faturjeve, pisana v njenem slogu. Pesmici sta dve, obe Ljubke Šorlijeve, ki dorašča v samonikel slog. »Na očetovem grobu« te z živo močjo opisa kar presune. Morda so to najlepše vrste letošnjega koledarja.

»**Blagovest**«, I. del (96 str., 8°), je življenje našega Gospoda po evangeljskih besedah. Knjigo je pričel pisati rajni mons. Ličan, dolgoletni predsednik Mohorjeve družbe. Primorci bodo s to knjigo v dveh zvezkih dobili priročen evangelij. Ne bi bilo napak, če bi Družba poskrbela za trdnejšo vezavo.

Kersnikov »Testament« (80 str. m; 8°) je ponatis znane Kersnikove klasične povesti. Pridejana je še slika »K m e t s k a s m r t« in kratek opis Kersnika. Knjigo je ilustriral Tone Kralj. Mladi rod, ki je bil še premlad za prosvetne knjižnice, koder so še brali Kersnika, bo rad segel po tej dobri povesti, ki naj v sedanji literarni suši nadomesti — kak slab izvirnik.

Matija Novak: Napoleon (72 str., 8°). V knjigi je dosti slik iz nekaterih mnogoštevilnih starih izdaj o Napoleonu. Za ljudi je dobro in pripravno berilo, čeprav noče imeti sestavljavec Matija Novak literarnih ali zgodovinskih ambicij.

Peta knjiga je ena vedno veselih **Rotmanovih: »Poredni Bobi«** (108 str., 16°) s slikami. S to serijo je GMD že več let oskrbela »velike in male otroke« s prijetnim, zdravim humorjem.

Kot dodatna knjiga je izšel molitvenik: »**Z Bogom**« (256 str., 16°). Z njim dobe Mohorjani v roke predvsem dobro besedilo cerkvenih pesmic (107), ilustracija ni prav posrečena.

Mohorjevke so prav lep knjižni dar za primorske Slovence. Goriška Mohorjeva družba, zlasti njeni prvi ustanovitelji, so pa lahko veseli, ker družba vedno dela po prvem in pravem namenu: dobro knjigo v vsako družino!

R. B.

Knjige založbe Sigma v Gorici.

Založba **Sigma**, ki ima namen, izdajati poljudne knjige za najširše sloje, je izdala letos štiri knjige, ki ustrezajo gornjemu namenu.

Pratika 1940 ima namen, nuditi slovenskemu preprostemu človeku vsakdanjo priročno knjižico, ki mu pokaže dneve in opravke ter ga informira o vseh najvažnejših predstavnikih javnega življenja ter o dogodkih, ki so v prejšnjem letu dali dnevom svoj pečat. Tako poleg najpotrebnejših pripomočkov

za vsakdanje potrebe (teže, pošta itd.) daje tudi pogled v slovensko kulturno življenje (Prešernova hiša), italijansko politično dogajanje (Albanija) ter v spremembo na papeškem prestolu (Pij XII.). Sicer pa je povsem praktična.

Deca — raja je zbirka pesmic, ki so napisane otrokom za igre. Pesniki kakor so Bevk, Piščanc, največ pa Gregorc, so napisali tekste, po katerih se lahko otroci igrajo in rajajo ter zabavajo po svoje. Nekateri pesmi so naravnost dobre in odlične v tej smeri, v kateri bo ostal za vedno klasik Župančič, druge pa so seveda malo nespretnije, vse pa imajo prelep namen, da navadijo najmlajše na slovensko besedilo in slovensko družbo pri prvem igranju. Zato je zbirka gotovo potrebna in bo našla hvaležne odjemalce tudi pri nas. Knjiga je ilustrirana (A. Troha).

Franc Bevk: Plešimož je otroška povestica v prozi, namenjena takim, ki so se že naučili dobro brati. Sicer je Bevk napisal že več boljših otroških povestic, kot je ta o medvedih v gozdu in stricu, ki se je naučil pri ljudeh plesati in sedaj uči svoje »nečake« te umetnosti, da se mu čudijo, toda tudi ta bo godila mladini, ki ljubi živalska posebljenja. Škoda, da nima povestica nobene posebne poante. Zanimive pa so ilustracije Alberta Rusjana.

Zaroke in poroke je naslov povesticam za odrasle, toda preproste bralce, ki jih je iz nemščine po neimenovanem pisatelju priredil Fr. Premrov. Je to več črtic v slogu starejših »Dorfgeschichten«, ki jih označuje ostro orisan kmečki milje, nekaj malo neokusnosti, sicer pa brezpogojno dober nauk. So tu različne karikature kmečkih snubcev in mož, veliko zabave, dogodivščin, tudi pikantnosti, toda vedno v mejah dostojnosti, ki kažejo, kako se nekateri ženijo, uspešno ali nerodno, ter kako je treba držati red v zakonu in varovati avtoriteto moškemu, če noče priti pod copato. Ozdravljenja so dostikrat komična. Preprostim ljudem bo po snovi knjiga všeč, literarnim pa bo ugajala ponašitev, ki lahko velja za vzor takih prevodov. T. D.

T. Debeljak, R. Molè, Fr. Stelè: Poljska, njena zgodovina in njen duh. Sestavili — V Ljubljani, jeseni 1939. Jugoslovanska. 67 str.

Izguba poljske državne samostojnosti je vzbudila tudi v naši publicistiki nekaj aktualnih prispevkov trajne vrednosti za spoznavanje slovanskega naroda. Hvalevredno je, da smo dobili tudi pregledno knjižico, v kateri trije posredovalci poljske kulture podajajo ključ za razumevanje nesrečnih dogodkov na Poljskem, obenem pa zgoščen vpogled v njih zgodovino in kulturno ustvarjanje.

V Debeljakovem prevodu je priobčen uvod iz Mickiewiczovega Pana Tadeusa. T. Debeljak prikazuje zgodovino stare Poljske pod Piasti, Jagielonci in za časa volivnega kraljestva. R. Molè je opisal propad Poljske pod Sasi in njene tri delitve; v drugem sestavku pa govori o poljskih bojih za svobodo in obnovo samostojne državnosti. F. Stelè je orisal razvoj obnovljene Poljske do njenega zadnjega propada, v posebnem članku pa poljsko kulturo v preteklosti in obširneje njeno sodobno duhovno kulturo, kakor jo je svojčas Stelè že vrednotil v DS. Knjižico zaključujejo oris Poljske republike in »namesto epiloga« navedbe iz Montalemberta, Paderewskega in govora papeža Pija XII. poljskim beguncem. — Delo je dokaz našega starega, a zdaj pomlajenega zanimanja za poljsko kulturo. V. N.

Kalina Malina: Nošni peperudi. Razkazi. Literaturen glas. Sofija. 96 str.

Kalina Malina se je v bolgarskem slovstvu uveljavila z mladinskimi knjigami pesmi, romanov, povesti, pravljic in iger. Napisala pa je tudi romane in povesti s problematiko odraslih. Kakor nekatera prejšnja njena dela, tako ima tudi pričujoče avtobiografski značaj. Nekoliko romantično in ideliazirano oblikuje vrsto zgodb iz svoje mladosti, ki jo je prikazovala že tudi v drugih delih.

V. N.

Letošnji »Savremenik« Srbske književne zadruge

Kakor že osem let sem je SKZ tudi lani izdala štiri knjige svojega »Savremenika«, ki je, kakor že samo ime pove, namenjen živim srbohrvaškim pisateljem, ki naj bi bil pa po drugi strani tudi nekako zrcalo sodobnega književnega ustvarjanja doma. Jesenska zbirka, ki obsega kakor vedno štiri knjige, vsebuje sledeča dela: Nikola Šop, *Od ranih do kasnih pijetlova* (pesmi), Jela Spiridonović-Savić, *Pripovetke* (novele), Nikola Lopičić, *Seljaci* (novele), Milan Grol, *Iz predratne Srbije* (vtisi in spomini o času in ljudeh). O vseh štirih knjigah bom v naslednjem na kratko spregovoril.

Nikola Šop spada v vrsto najsubtilnejših srbohrvaških lirikov. Oglasil se je kmalu po svetovni vojni, prvo pesniško zbirko je izdal pred trinajstimi leti, drugo leto dni pozneje, tretjo (»Isus i moja sjena«) leta 1934., četrto pa letos. Sicer Šop ni plodovit pesnik in iz lastne skušnje vem, kako težko je recimo urednik kake književne revije dobil od njega pesem, ki je bila morda že pred meseci obljubljena. Pesniki so navadno posebneži, Nikola Šop pa je prav poseben posebnež. Rodil se je v starinskem, patriarhalnem Jajcu v Bosni, hodil v banjaluško gimnazijo, na beograjski univerzi pa je študiral klasične jezike in je že nekaj let sem srednješolski profesor. Je posebno dobro podkovan latinec, pa je že tudi prevedel nekaj latinskih klasikov.

Reči moram, da so med Srbohrvati zelo redko sejani religiozni liriki. Posebej Srbi (Šop je sicer katolik) jih imajo malo (n. pr. Njegoša), prav tako tudi Hrvati (n. pr. Marin Sabić). Nikolo Šopa moramo po vsej pravici po osnovnem občutju uvrstiti semkaj. Njegova pred petimi leti natisnjena knjiga (Matica Hrvatska) »Isus i moja sjena« je v podtalnem toku, v svoji celotnosti religiozna lirika. Jezus je pesnikov prijatelj, s katerim govori kot z navadnim človekom, enostavno in preprosto, dasi ga v vsej tej priprostosti le priznava za Boga. Marsikod se človek spomni sv. Frančiška Asiškega, pa tudi pred kratkim umrlega religioznega pesnika Jammesa. Razen tega ga je v Šopovi liriki tudi nekaj zagrenjenosti in deloma tudi ironije, še več pa socialnega občutja, tako da je pred kratkim nekdo imenoval Šopa nekakega krščanskega socialista. Prav za prav ima pesnik razumevanje za vse malo in preprosto, za vse, ki trpijo, ki so lačni, raztrgani, ubogi. Tako v prejšnji, pa tudi v naj-novejši pesniški knjigi.

Tudi v letošnji Šopovi knjigi »Od ranih do kasnih pijetlova« je nekaj motivov z Jezusom, ki so v vidni zvezi s pred leti izšlo zbirko. Razen dvajsetih krajših pesmi obsega knjiga še daljši ciklus z naslovom »Poraz djece pred nebeskim vratima« in pa trideset strani obsegajočo poemo v dramatični

obliki »Noč poslednjih zanatlija« (»Noč zadnjih rokodelcev«), v kateri je postavil prelep spomenik rokodelcem svojega rojstnega mesta Jajca. »Poraz otrok pred nebeškimi vrati« je nekaj sila fantastičnega: Lačni otroci, ki jih opijanja duh po kruhu, umro v mrazu od lakote, potem pa naskakujejo nebesa in se ne dajo potolažiti ne s sladko godbo, ne z igračami; šele ko prejmejo vsak hleb vročega kruha, pomečejo sabljice-igračke, s katerimi so naskakovali nebo, odsebe in se umirijo pred Bogom. »Noč zadnjih rokodelcev« je apoteoza stare kulture, starega načina življenja, ki ga je bilo tako polno nekdanje Jajce. Danes je mesto mrtvo, stari rokodelci-mojstri so se umaknili, ker nimajo zaslužka, kajti stroji delajo bogve kod po svetu namesto njih. Pesniku pa je hudo zaradi tega.

Sicer pa Nikola Šop s skromnimi sredstvi doseže mnogo. Njegovi verzi so sila preprosto grajeni, dasi večidel rimani, pripovedovanje enostavno, domače, pristrčno. Čutim nek vpliv klasike. In vendar je prav v tej preprostosti in domačnosti toliko čiste lirike. Ker pesnik pri nas ni skoraj nič znan, bom v nadaljevanju navedel eno najboljših kratkih pesmi iz te zbirke: Kasna posjeta.

Zbog zvijezda budem li budan jedne noći
u dubokim časovima snenim,
u pusti moj stan, k'o davno, opet će doći
pod oreolom teškim, zamračenim.

Nosiš li mi o zvjezdama tajna slova?
Ili tražiš o zemlji vedar glas?
Moj Isuse, još uvijek je pust i prazan krik pjetlova.
Još uvijek, a već sijeda postaje tvoja vlas.

Uvojak za uvojkom srebrinom ti prosijava.
Sve dublje bore na čelu, sve gušći im splet.
Sve pognutija je božanska tvoja glava.
Avaj, sa štapom starca moraćeš u svet.

Znaj, poći ću s tobom i mjesto andjela
nosiću tvoj svežanj kroz sutona slap.
Od grada do grada, od sela do sela.
I kadgod zatreba, pridržaću ti štap.

Pričaće svud o nama blagi ukućani,
sa praga gledajući u sutonov dim,
gdje kasnim putem prodjoše putnici strani:
nebeski neki starac i jedan čovjek s njim.

Jela Spiridinović-Savić je v knjigi z naslovom »Pripovetke« zbrala pet novel: Pale se svetiljke gradske..., Harmonikaš, Gospodjica Georgina, Mala služavka Marija, San Marije iz Magdale. Pisateljica, ki je doma iz Šabca v Podrinju (rodila se je leta 1891.), kar se prečesto zrcali tudi v teh njenih novelah, je končala gimnazijo v rojstnem mestu, pozneje pa je študirala književnost in zgodovino na univerzah v New-Yorku, na Dunaju in v Monakovem. Sedaj živi v Beogradu. Gospa Jela Spiridonović-Savić, ki je med drugim pisala tudi razpravo o zgodovini religije, o mistikih itd., je v prvi vrsti znana kot pesnica. Štejejo jo kot najmočnejšo za Desankom Maksimović.

Pojavila se je že po svetovni vojni, pa spada prav kakor Šop v posebno skupino finih, mehkih, deloma tudi razmišljujočih lirikov z mistično primesjo. Sedaj je novele, ki so bile svoj čas zvečine natisnjene v »Srbskem knj. glasniku«, zbrala v pričujočo knjigo. Njena proza je prijetna, dasi ne bi mogel reči, da je sodobna. Zdaleč bližja je predvojni prozi, zlasti oni Janka Veselinovića in Stevana Sremca. Seveda se pisateljica, ki je prav za prav po svojem notranjem nagnjenju čista, esencialna lirski pesnica, pogosto v prozi izkaže v zdaleč manjšem obsegu in moči kakor v pesmi. Stoji namreč, da mora biti ustvarjalni impulz za pesem drugačen kot pa za prozo, in da je še prav posebej drugačen način obdelave čeprav iste teme v pesmi in v prozi.

V celoti so »Pripovetke« ge. Jese Spiridonović-Savić, kakor jih je zbrala v tej knjigi, prijetno branje, dasi jih med visoko umetnost ne gre šteti. Veliko pa je vreden tisti občutek razpoloženja, notranje sreče in veselja, zadovoljnosti, ki je tako karakterističen za pisateljico, ki je pa na drugi strani tako potreben našemu času in človeku. S tega stališča je kar opravičeno, da je prav SKZ izdala to knjigo prav v tej seriji.

Drugo knjigo novel za letošnje kolo »Savremenika« je zbral mladi črnogorski pisatelj Nikola Lopičić, ki smo ga zadnja leta pogosto srečavali po listih in revijah, zlasti v »Srb. knj. glasniku«. V knjigi »Seljaci« je zbranih osem novel: Mašanov zločin, Na oranju, Radost i žalost seljaka Matana, Imanje, Djevojka, Domaće ognjište, Jošana, Lelek. Dasi je pisatelj mlad in kljub temu, da se mu ta mladost tu in tam pozna tudi v novelah, pomenijo te novele le tehten prinos letošnji srbohrvatski književni letini. Pomembne so zlasti zato, ker je v njih pisec dal vsestransko podobo črnogorskega kmeta (tudi naslov »Seljaci« je izvrsten). Črnogorski kmet, kar si lahko vsakdo že vnaprej predstavlja, ne more biti sit ne zemlje ne kruha. Obojega mu primanjkuje. In prav ta motiv in pa motiv ljubezni na kmetih sta obdelana v teh osmih novelah v različnih variantah. Reči moram, da mi je še zaradi nečesa knjiga posebej ugajala: pisatelj se je trudil, da bi v nji nazorno podal svoje Črnogorce tudi v jeziku, stilu, načinu izražanja. V koliko je uspel, bodo presodili črnogorski filologi, reči pa moram, da sem kot dolgoletni Slovenec med Srbi čutil ob branju te knjige redko radost, da mi je pokazala dolgo vrsto novih poti v srbohrvaško besedišče, ki je več kot bogato. Nekaj bogatega sem čutil ob branju Radićevega »Sela«, pa še ob novelah Južnosrbijanca Krstića. Omeniti moram tudi socialni živec, ki spaja te novele. Sicer je pa inklinacija v to smer pri mladem črnogorskem pisatelju nujna in iz več razlogov kot na dlani.

Zadnja, četrta knjiga kola, je najobsežnejša, saj ima čez dve sto strani. V nji je prvak srbske demokratske stranke in bivši upravnik beograjskega gledališča Milan Grol zbral deset svojih daljših člankov in razprav, ki so zvečine zadnja leta izhajali v »Srbskem književnem glasniku«, sedaj pa so razširjeni izšli v knjigi »Iz predratne Srbije«. Tako se nahajajo v knjigi članki: Predvojna Srbija, Beograd nekad i sad (zanimiva podoba naše prestolnice v zadnjih sto letih!), Bogdan Popović, Milan Rakić, Ljubomir Stojanović, Jovan Skerlić, Radoje Domanović, Stevan Luković, Jankova »Zvezda« (revija Janka Veselinovića), Branislav Nušić.

Pisca te knjige moram na vsak način uvrstiti med najvidnejša peresa, kar jih premorejo Srbi na področju memoarske literature, zgodovinskih razprav, pa tudi književnih studij. Že iz naslovov, kakor sem jih navedel, se vidi, da je pisec večidel razpravljajal o posameznih književnikih. Prav za prav to ni nikako razpravljanje. Grol pripoveduje vse iz lastnega doživetja, saj je stari Beograjec, ki je zvečine rasel v istih okoliščinah kakor vsi gori imenovani, skupaj so se kot otročaji igrali po ulicah, skupaj doraščali, skupaj delali, pa bilo na področju književnosti ali pa politike kakor tudi drugod. Prva dva krajša sestavka pa bi zaslužila zaradi svoje kondenziranosti in aktualnosti slovenski prevod. Samo par kričečih citatov iz njih!

»... Srbija, koja je, isto kao svoje oslobodjenje i organizaciju zemlje, i sve drugo izvodila sopstvenim silama, išla je sporije (namreč od Bolgarije, ki je »... dvadeset godina posle oslobodjenja brojala škola i učitelja isto koliko Srbija šezdeset godina od nje starija«, seveda z rusko pomočjo). Tako naprimer, sudije koji su imali da primenjuju prvi Gradjanski zakonik od 1844, u većini nepismene su... Škola, nauka, književnost i umetnost od prvog dana oslobodjenja došle su u domen misionara od strane Srba iz Vojvodine... Nesrečni Jovan Sterija Popović, razočaran i do srca uvredjen, do groba nije mogao razumeti tu isključivost domorodca-srbijanca. Medjutim sukob tu nije bio ljudi nego naravi, mentaliteta dva sveta: jednog ugladjenog gradjanskog, srednjo-evropskog i u mnogim manirima dnevnog života emancipovanog, i drugog seljačkog — seljačkog od prvog do poslednjeg čoveka u zemlji, balkanskog, sirovo parijarhalnog, u sebe zatvorenog i sujeverno tradicionalnog. I zato žive kulturne radnje nije moglo biti dok za nju nisu pristigle izvorne snage narodne koje su i državu stvorile.« (Iz predratne Srbije.)

Za Beograd pa sijajno pove: »... Primera nema za onako izdvojen karakter kakvim je Beograd počeo svoj život u XIX veku, na granici ne dva carstva, nego dva sveta. Jedna šarena trgovačka naseobina uz gradski garnizon, završni han na dugom karavanskom drumu, poslednji bazar Carigrada i prvi magazin Beča, na savskom ćumruku. U tu tursku, grčko-cincarsku i jevrejsku čaršiju nagrće od ustanka, s one strane Save i Dunava, tako zvana prečanska graničarska inteligencija, a s juga, sa svih strana srbijansko seljaštvo, koje odmah, s nogu, ustrojava svu državnu upravu... Danas posle sto godina, Beograd ne guta i ne svaruje više: on je progutan, Levantom, Balkanom, Peštom, ali naročito najezdom palanke svih rasa, jezika i vera oko sebe...« (Beograd nekad i sad.)

Takih in podobnih primerov bi lahko naštel dolgo vrsto. Zato ni čudno, če je kritika to knjigo sprejela še z daleč večjim veseljem kakor pred leti istega pisca »Pozorišne kritike«, ki so izšle v prvem kolu »Savremenika«. Grol je pisec, ki zna napisati. Njegovi članki prinašajo marsikod docela nove poglede na posamezne osebnosti in dogodke, zlasti zato, ker je pisec vse, o čemer piše, sam doživel. Zlasti topel je članek o lani umrlem pesniku Rakiću, v katerem je dosti novega gradiva, kar gre na rovaš družinskih ozir. sorodniških stikov med obema družinama. V celoti je letošnje kolo »Savremenika« uspelo. Vendar je najpomembnejša prav tale zadnja, Grolova knjiga. T. P.

Umetnost

Karel Hynek Mácha: Maj. Poslovenil Tine Debeljak. Ilustriral in opremil Miha Maleš. Numerirana bibliofilska izdaja 1—250. Ljubljana. Bibliofilska založba 1939.

2. Oprema Miha Maleša.

Ob Prešernovem »Sonetnem vencu« in ob pričujoči knjigi je stal M. Maleš pred enakimi umetnostnimi problemi. V obeh primerih je likovni umetnik prisluhnil zvoku pesniške mojstrovine, da v njegovem odmevu zgradi nov svet likovnih oblik. V nobenem primeru pa ni ostal, kakor bi pričakoval, realist le ob zunanji »ilustraciji« dane snovi, marveč je kot izrazit subjektivist pisano besedo z gotovo, določeno snovjo pretil v dokaj svojski oblikovni svet. »Sonetni venec« gre v tej smeri zaradi svojega pojmovnega bogastva še mnogo bolj radikalno v osebnostni simbol kakor pa Máchov »Maj«, ki med žgočo osebnostno problematiko, podobami in razmišljanji le krije skromno pripoved. Prav ta povest je narekovala Malešu večjo navezanost na snov in je tako ilustracija tudi realistično usmerjenemu bralcu neprimerno razumljivejša kakor ona v »Sonetnem vencu«. Vendar pa vsebuje slogovna sorodnost obeh pesniških del, narekovanih po duhu časa romantične poezije, v sebi nebroj podob, dušeslovnih refleksij in čistih poetičnih oblik, ki bi sicer ilustratorju-naturalistu ne dale možnosti razmaha, sodobnemu umetniku pa nudijo vprav pogrešano snov. Zato je možnost ilustracije dela s tako slogovno zgradbo v novem času mnogo bolj resnična, absolutna, kakor pa je bila nekoč. K slogovni sorodnosti del v časovnem smislu se v našem primeru pridruži še osebnostna slogovna poteza, ki je skrita v načinu oziroma značaju Maleševih umetnosti. V vseh treh primerih gre za umetnostni svet, kakršnega si oblikujejo izrazito lirične umetnostne osebnosti. In prav to lirično soglasje je tudi v ilustracijah »Maja« v kvalitetnem oziru odločilne važnosti.

Pesem, ki je razdeljena v štiri speve in dva intermezza (med II. in III. ter III. in IV. spevom), spremljajo Maleševih ilustracije na tak način, da se na eni strani nahaja besedilo, druga pa je posvečena podobi, ki vsebinsko ustreza tekstu. Po tehniki so ilustracije prvih dveh spevov cinkografije po perorisbah z rdečilom, tretjega speva in obeh intermezzov lesorezi v temnorjavi barvi, četrtega speva pa ročne gravure v modrem.

Malešev umetnostni svet, ki je bil že tolikokrat prav tako kamen spotike kakor predmet iskrenega navdušenja, je v tej knjigi našel snov, ki je morda najbolj adekvatna njegovemu oblikovnemu registru. Zgodba »ljubezni varane«, ki je kakor daljni spomin sprožila oblikovne reminiscence na prvo večje Maleševo delo »Rdeče lučke«. Zgodba ujetnika, ki mu je sojeno živeti le še eno samo noč, polno dvomov in dušnega trpljenja. Smrt v jutru najlepšega meseca — maja — in spomini na čas, ki »prelétel je mnogo, mnogo let«. Torej snov, ki je morala mogočno zazveneti v čustveni, lirično nastrojeni umetnikovi duši. In način formulacije teh čustvenih zaznav?

Zanimivo je, kako se je Maleš v teh ilustracijah izognil realističnim pripovedovanjem o oblikah zunanjskega sveta, kakor jih tako glasno priporoča

sedanji čas — večkrat zmotno —, in kako se je obrnil v več primerih prav v nasprotno nadrealistično smer. Gotovo je že snov sama narekovala tako formalno rešitev, vendar sem mnenja, da je prav ta adekvatnost vsebine pesmi z Maleševim osebnostnim nastrojenjem mnogo prispevala stvari v prid. Le redke so ilustracije, kjer se umetnostni predmet razširi do epične dimenzije. In še tu je ogrodje podobe le miselno opravičljivo in ne, kakor bi se moglo prepisati z naravnega vzorca, postavim krajine. Ena najbolj realističnih in pripovedno izčrpnih podob je ilustracija na str. 27. Tu je umetnik dovolj dosledno upodobil vse rekvizite, ki jih citira pesnik na str. 26. (»Kot bela golobica sine...«) In vendar, koliko je tu več addicije realističnih posameznostih kakor pa upodabljanja resničnega prizora ob jezeru.

Na splošno se Maleš izogne realistični predstavi sveta in se približuje pojmovni rešitvi dane snovi. Tako ne upodobi čakajoče deklice v vseh resničnih posameznostih, pojav v celoti, v krajini itd., marveč le njen zasoljeni obraz, ki pa tudi ni sam sebi namen, marveč predstavlja žalost dekleta (str. 25). Upanje (str. 27) in pričakovanje, veselo, svetlo melodijo v tej mračni pesmi, je umetnik, kakor sem že zgoraj napisal, upodobil široko, epično. Toda takoj preide zopet v brezup (str. 29) in od tod do snovnega viška — smrti prevarane deklice (str. 31). Podobno so zamišljene ilustracije tudi v ostalih spevih in intermezzih. Drugi spev, ki je izvršen v perorisbah z rdečilom in zato še vedno spominja na podobe iz »Rdečih lučk«, se konča z markantno ilustracijo povsem v nadrealističnem smislu (str. 51). Naslednji intermezzo (na pokopališču) in III. spev pa sta že izvršena v lesorezni tehniki. Zanimivo je, kako soglasno se zlijejo v celoto s pesmijo te mračne, pošastne podobe! Vsa groza in strahotnost, ki veje iz verzov, je podoživljena v ponekod prav primitivnih oblikah podob. Vse, kar je postranskega pomena, odpade, le glavni obrisi in najpotrebnejši rekviziti ostanejo. Tako je ilustriran še II. intermezzo. V četrtem spevu pa se ilustracija glede na vsebino pesmi zopet izpremeni. Kakor ne opisuje pesnik več toliko neposrednega dogajanja, temveč le spomine in mišljivost vseh stvari na svetu, tako je tudi Maleš izpremenil ton ilustracije (modra barva) in tehniko. Brutalni, pošastni igri svetlobe in sence, brez mehkega prelivanja luči sledi svetlejša barvna ploskev, prepletena z nežno, občutljivo linijo, ali rahlimi, črtkastimi senčenji. In kakor je veličasten konec »Maja«, tako je tudi preko Maleševih podob razlita neka umirjenost in monumentalnost in ilustracije na str. 111, 113 so med najboljšimi v knjigi.

Oprema knjige, ki jo je tudi zamislil avtor ilustracij, je povsem vredna in dostojna lepega dela, ki ga kot prelep knjižni dar toplo priporočamo.

Mikuž Stane.

Smerdu Frančišek: »Marija z Detetom«. (Glej umetniško prilogo.) Kipar Frančišek Smerdu je doslej kaj malo znan med našim umetnost ljubečim občinstvom, dasi njegovo dosedanje delo tega nikakor ne zasluži. Njegov specialni umetnostni svet je mala plastika, občutena slogovno arhaično, sicer pa zelo osebnostno pojmovana. Vendar se udejstvuje tudi v problemih velike plastike. Več takih plastik, kar smo jih videli doslej na umetnostnih razstavah, je vzbudilo upravičeno pozornost. Eno poslednjih velikih del je tudi naša »Marija z detetom«, nastala leta 1939 (mavec). Upodobljena je Mati božja,

sedeča na prestolu z Jezuščkom v naročju. V nasprotju z razgibanostjo naše realistične plastike je umetnik pojmoval obe figuri povsem v bloku, podobno, kakor je reševala to statuarično vprašanje romanska in deloma tudi že gotška doba. Marija je postavljena pred gledalca frontalno, gesta njenih rok je kompozicionalno uklenjena v obris celotne kompozicije, os glave in telesa je navpična in le Jezušček je pomaknjen nekoliko v desno, da ublaži preveč strogo simetrijo. Kakor je tu Jezušček za pomagalo, da se poruši sistem simetrije, tako je tudi oblikovno njegovo telo drugače pojmovano kakor Marijino. Mati božja je močno idealizirana, draperija njene obleke je pojmovana zelo linearno, telo je togo, negibno. Nasprotno pa je Jezušček individualiziran, telo je plastično obdelano in razgibano. Formalno analitično srečamo tu torej dve različni oblikovni prvini, ki sta vidni tudi v nekaterih ostalih delih umetnikovih in ki nazorno kažejo, kako se umetnik oddaljuje vzorom šole (Meštrovića) in si dograja svojo osebno umetnostno govorico. Mirna, svečana drža Marijina, resni izraz v njenem obrazu ter mladostna drža Jezuščkova, prisrčni, otroški izraz njegovega lica, dajo kipu duhovno razgibanost in pristno čustvovanost. Plastika bi zaslužila, da si najde dokončno obliko v plemenitejši snovi.

S. Mikuž.

Ivan Čargo: »Hlapec Jernej« (rdeča kreda; glej umetniško prilogo). Znani in izraziti zastopnik povojnega ekspresionističnega umetnostnega rodu je v poslednjem času ustvaril vrsto risb, ki snovno obravnavajo večinoma kmečke in socialne motive in med katere spada tudi »Hlapec Jernej«. Kdor pozna prejšnje njegovo delo, bo lahko takoj spoznal, koliko je Čargo v teh risbah napredoval v realističnem smislu. Starejše delo je po večini počivalo na izsledkih futurizma in je bilo oblikovno skoraj povsem linearno ter močno stilizirano. Naš hlapec Jernej pa je že dokaj plastično pojmovan, obraz je že deloma individualiziran, telo anatomsko še dovolj pravilno. Vendar pa je glavni poudarek še vedno ostal na duhovni plati podobe. Čargu je šlo pred vsem za to, da pokaže delo in žulje hlapca, njegovo izčrpano moč, pa tudi upor in duhovno razgibanost, ki ga tira med iskalce pravice. Risba je prav dobro uspela.

S. Mikuž.

† Slikarica Henrika Šantel.

Dne 15. februarja t. l. je v Ljubljani umrla znana slikarica Henrika Šantel. Izhajala je iz stare umetniške rodbine; njena mati Avgusta je bila vnukinja slikarja Tominca, a tudi ona sama je razstavljala v družbi z bratom Sašom in sestro Avgusto. Študirala je v Monakovem in na Dunaju pri prijatelju Jurija Šubica prof. Michaleku. Razstavljala je že leta 1904. na I. slovenski razstavi v Beogradu in kasneje tudi v drugih evropskih državah. Bila je članica umetniškega kluba »Lade« in je tudi umetnostno spadala v ta krog. Naša umetnost je z njeno smrtjo izgubila vestno, a tudi zelo nadarjeno umetnico, katere eno poslednjih del (Tihožitje) smo prinesli v reprodukciji v zadnji številki lanskega leta.

S. M.

Zapiski

**Antoni Potocki — Jan Lorentowicz
— Kazimierz Przerwa Tetmajer
umrli v Varšavi.**

Stebri slavne poljske dobe Moderne pred petdesetimi leti — 1890 — padajo v smrt. To so klasiki Mlade Poljske, življenjski tovariši Reymonta ali Žeromskega, Wyspianskega in Kasprowicza, razdobja, ko se je poljski duh zopet v novoromantiki pognal na vrhove, kakor jih je dosegel samo še v prvi romantiki Mickiewiczza-Słowackega in Krasińskega. Zadnji stebri te dobe padajo v smrt sedaj še posebej pod težo razmer, ki vladajo v njihovi domovini in pritiska na njihova izmučena srca. Tako je kritik Mlade Poljske Antoni Potocki umrl pozimi na stanovanju svoje sorodnice, kamor se je zatekel, ko so mu osvajalci zaplenili stanovanje in ga pognali na cesto, kjer ga je še hudo žalil nemški vojak. Ko je stopil pregnanec v stanovanje sorodnice, se je zgrudil pod udarcem bolnega srca in umrl. In tako beremo tudi o Janu Lorentowiczu, propa-

gatorju Mlade Poljske in nje glavnem kritičnem predstavniku, da mu je v teh dneh srčne stiske odpo vedalo srce — »kako ne, saj še zdravemu ni živeti«, pišejo časopisi — in je šel za svojimi vrstniki. Najbolj popularnega pesnika moderne ob koncu fin de siècle, klasika Tater in njihovih hribovcev, enega največjih pesnikov poljskih sploh, Kazimierza Tetmajerja, pa so pred tedni — za 75 letnico — našli na varšavski ulici pod zidom mrtvega, vsega oslabiljenega in izčrpanega, in bi ga kot neznanca pokopali, da niso v njegovem žepu našli nekaj konceptov pesmi, po katerem so spoznali najpriljubljenejšega klasika Mlade Poljske. Tako umira Mlada Poljska zopet v nesvobodi, kakor je v nesvobodi ustvarjala svoja najlepša dela.

Antoni Potocki (roj. 1867) je spadal med najzanimivejše impresionistične kritike in poljske literarne zgodovinarje, naravnost šolski zgled pisanja ocen po zgolj subjektivnih vidikih. Tako je napisal svoj čas prve in zelo cenjene eseje

o vseh glavnih poljskih pisateljih (Sienkiewicz, Reymont, Kaspro-wicz, Żeromskiem in tudi K. Tetmajerju, o Wyspianskem, Konop-nicki itd.). Večina teh esejev je izšla v knjigi »Szkice i wrażenia lite-rackie« 1903. V celoto pa je povezal poljsko onodobno literaturo v knji-gi »Polska literatura współczesna« (1911), ki je po pisateljski moči in po slogu gotovo prvovrstno delo, podobno Feldmanovi zgodovini, ka-tero po neki plati dopolnjuje. Vse-buje pa subjektivne, samo po intu-iciji opravičljive literarne sodbe. Tako o tej zgodovini gre glas, da jo je pisal pisatelj o pisateljih. Zgled impresionistične in romantične lite-rarne zgodovine. Posebno tesne sti-ke pa je imel Potocki s Francozi, katerim je pisal knjige o Poljski in katerim je bil vdan do smrti.

Jan Lorentowicz (roj. 1868) je bil prvi predsednik PEN-kluba po vojni ter vedno zvest pristaš mednarodnega sodelovanja vseh kul-turnih delavcev. Kakor Potocki je tudi Lorentowicz bil dolgo let v Parizu in tam živel v družbe Mlade Poljske, katero je prvi predstavil v sintetičnem orisu celotne skupine v znanih razpravah v treh zvezkih »Młoda Polska« (1909—1913). Ta zbir-ka sintetičnih portretov glavnih kla-sikov Mlade Poljske je bila dolga leta vsem domačim in tujim polo-nistom za vir mnogih podatkov o modernistih, kajti pisana je na pod-lagi lastnega občevanja z njimi. Te spomine je še posebej posvečil s pred leti izdano knjigo »Pogled na-zaj« (Spojrzenie wstecz). Predstavil je moderno Francijo v knjigi »Nowa Francja literacka«. Izdal je več antologij: tako antologijo ljubavne lirike, antologije poljskih pokrajin, poljsko domovinsko pesem (1917). V zadnjem času je pisal kritike, zlasti pa gledališke. O gledališču je izdal tudi posebno monografijo ter je tako postal historiograf poljskega gleda-lišča zadnjih sto let. Tako je umrla največja priča rasti poljske moderne literature in njen entuziastični obo-ževalec, velik delavec za mir (PEN-klub) ter član Poljske literarne aka-demije, ki že sama garantira ne-smrtnost.

Kazimierz Przerwa Tetma-
jer (1865) spada sicer v rod pred modernimi — Feldman ga šteje med naturaliste — toda po duhu in po-menu spada med Mlado Poljsko, kamor ga postavlja Kridl in tudi prof. Prijatelj. Bil pa je Tetmajer največji pesnik devetdesetih let, de-ležen največje popularnosti tedaj, ko je »bil skoraj edini vladar na nebu poljske poezije«. Izdal je mno-go knjig, sedem zvezkov Poezij poleg drugih knjig, ki so izšle posebej in jih ni malo (preko trideset!). Ne samo pesem, tudi drama in povest je našla v njem svojega izrednega gojilca. V poeziji je nastopil si-cer v času začetnega naturalizma in nove romantike, ko je občinstvo hlepelo po opojih čutov, na drugi strani pa izčrpno in izživeto padalo v pesimizem, v dolgočasje, in se ču-tilo popolnoma zapuščeno in brez moči. Tetmajer je postal takoj pred-stavnik tega rodu: postal je pesnik telesnih občutkov in doživetij, naj-večji poljski erotični pesnik — zna-na je njegova Himna na ljubezen —, pevec narave, da je potem padel v čudovito melanholijo svoje dobe, v pozo prekletega modernega člo-veka, ki tava izgubljen in išče mi-losti na dnu. Morda še bolj kot telesni čuti ga je opijala narava s svojo lepoto, predvsem Tatre, v ka-tere se je zaljubil in odkril v njih navdih svoje stvariteljske moči. Na-rava in eros sta njegova prvotna navdiha, potem pa duša sama, tava-joča v simboličnih pokrajinah sveta, ki mu je človek tuj in ga svet ne spozna. Tega občutka izraz je tudi pesem Angel Gospodov, ki jo pri-našamo v prevodu in vsebuje ti-pično razpoloženje tedanjega deka-dentnega človeka: občutek izgnan-stva duše iz raja, da sedaj tava po pokrajinah smrti, katero rešujeta šele Marija in Jezus — milost, ki pomirja dušo. Zveličanje proti pre-kletstvu človeka! Tako se senzualist potaplja v utrujenost in onostran-stvo, seveda v drugih pesmih ne tako krščansko, temveč v nirvano. Tako njegova osebna struna vibrira med dionizijskim opojom čutov in obupajočim nihilizmom Ničesar — med obema skrajnostima tedanje

moderne dekadentske dobe. Toda kljub tej osebni liriki je zavoljo svojega odziva na vsak tresljaj v dobi znal pisati tudi lepe patriotične pesmi, domovinske, kakor samo še Mickiewicz in Słowacki. Ko se je njegova žena telesa in lepote začela pomirjati, se je ves predal misli na svojega sina, v katerem je hotel dati domovini svojo umirjeno dušo in vzgojiti sina za zvestega Poljaka. Odlomek teh pesnitev podajam v prevodu. Zavedal se je tedaj, da le »delo in skrb« dajeta v roke »viteški križ.« »Duša poeta, ki je šla skozi vse svoje triumfe in depresije čutnih užitkov, se vrača k ognjišču, nad katerim čuje sam Bog...« pravi profesor Prijatelj o njem v karakteristiki Mlade Poljske (LZ, 1923, 151). Tak je bil v svojih pesmih, ki so čudovito razgibane, polne ritma in rim, razpoloženj in občutij; morda najbolj polna lirika tega preloma na stoletju, kar je Tetmajerja napravilo za najbolj priljubljenega pesnika te dobe.

Še večjo slavo pa si je pridobil s svojo prozo, s svojo Podhalansko legendo (2. zv.) in zbirko novel (5. zv.), ki jih imamo tudi v slovenščini (dr. Lenard) Na skalnatem Podhalu. Tu je zaživela vsa prvotnost poljskih gorskih plemen, za večno zabitih postav, gorjanov s homerskimi potezami in elementarnimi izbruhi strasti, ljudi, živečih v naročju narave kot v naročju Boga. Lirične novele, včasih celo ritmične, pisane tudi v tatranskem narečju, toda tako mojstrsko, da te njegove črtice gotovo spadajo med najlepše bisere poljske književnosti in med mojstrska dela o poljskem kmetu. Sodba je bila celo izrečena, da so njegovi kmetje resničnejši od Reymontovih (Czachowski, *Obraz współczesnej literatury polskiej*, I, 189). Poleg te epopeje poljskega hribovca, Tatrancja, je opeval tudi legendarnega razbojnika Janošika, in je napisal tudi povest na ozadju Zedinjene Jugoslavije (1908) »Kral Andrej«. Postavil pa je Tetmajer tudi spomenik poljskemu ulanu, poljskemu vojaku v zgodovinski epopeji iz napoleonskih časov »Konec epopeje«, v katerih je nadaljeval to,

kar je Mickiewicz v Panu Tadeuszu nakazal in deloma izpeljal Žeromski s Prahom in pepelom (Popioły). Pevce nirvane in dekadentskega občutja je doživel tudi vesele tone, da, celo humor, in je napisal odlične batalistične prizore, enake tedanjim batalističnim slikarjem. Tako je s tem delom, pa tudi še po vojni s posebno knjižico o Poljskem vojaku Tetmajer izpolnil tudi svojo državljansko dolžnost in prinesel svoj delež k vzbuditvi poljskega državljankega duha, ki ga bo moral buditi tudi še po smrti.

Zadnji čas je živel kakor odmaknjen od sveta. Ljubljenec ljudi in uživatelj telesnih čutov je živel sam sebi, dokler ni videl propada svojega že ustvarjenega sna. In tedaj je — kot resničen predstavnik poljskega naroda — padel v omedlevico pod varšavski zid in tam umrl zapuščen od vseh in osamljen v svetu, ki ga resnično ni več mogel ljubiti.

I. Prijatelj, *Poezija »Mlade Poljske«*, LZ, 1923, str. 147—152.

K. Czachowski: *Obraz współczesnej literatury polskiej*, 1934, I, 177—189.

W. Feldman - S. Kołaczkowski: *Współczesna literatura polska*, Kraków 1930, 183—189.

E. Kridl: *Literatura polska*, T. V., 2. T. Debeljak.

Recitacijski večer hrvatskih književnikov.

V ljubljanski Drami 8. marca 1940.

Zelo sem se razveselil, ko sem izvedel, da je »Društvo slovenskih književnikov« povabilo književnike bratskega hrvatskega naroda, ki so povabilo sprejeli in obljubili, da pridejo v našo belo Ljubljano in nam pokažejo čar lepe hrvatske besede. Razveselil sem se zlasti zaradi tega, ker se mi zdi ta prihod hrv. književnikov več kot navaden recitacijski večer in ker gledamo v njem naznanilo in poročstvo plodovitejšega in živahnejšega sodelovanja med hrvatskim in slovenskim narodom. Z žalostjo moramo namreč ugotoviti, da so bili zadnjih

deset let kulturni stiki med Hrvati in Slovenci takšni, da niso bili samo v sramoto, ampak tudi v nepopravljivo škodo obeh strani. To smo čutili vsi in to je priznaval vsak, kdor se je količkaj resno zamislil v to nevzdržno razmerje, ki se mora za vselej končati, če se nočemo drug drugemu popolnoma odtujiti. Čisto nič ni pretirano, kar mi je pred kratkim v pismu priznal mlad hrvatski pesnik: »Hrvati više poznajemo francuske, njemačke i talijanske pjesnike negoli vaše, koji su nam u svemu mnogo bliži od njih.«

Nimam namena, da bi sedaj in na tem mestu razpravljaj o vzrokih, ki so privedli do tega poraznega stanja; tudi ne bom rekel, ali je več krivde na slovenski ali na hrvatski strani; vendar hočem samo mimogrede omeniti dve stvari, ki sta po mojih mislih največ krivi, da je tako daleč prišlo: kulturna nezrelost obeh strani in pa neodgovorni politični spletkarji in stremuhi, ki so dražili oba naroda in iz njunega nesoglasja kovali svoj umazani dobiček! Naj bo torej prihod hrvatskih književnikov v slovensko prestolnico zagotovilo, da je teh žalostnih in nezdravih časov konec in da se začenja doba lepših in iskrenjših zvez med slovenskim in hrvatskim narodom. Zakaj kolikor trdnejši bodo naši kulturni stiki, toliko močnejši in pomembnejši bomo tudi v drugih vprašanjih.

Misli o potrebi iskrenega sodelovanja in trdnih vezi med slovenskim in hrvatskim narodom je poudaril tudi prof. Fr. Koblar, ki je kot predsednik »Društva slovenskih književnikov« pozdravil hrvatske tovariše najprej na kolodvoru, v daljšem klenem govoru pa zvečer v drami. In v istem duhu mu je odgovoril dr. Ilija Jakovljević, predsednik Društva hrvatskih književnikov, ki je pripeljal šest predstavnikov sodobnega hrvatskega slovstva. Hrvatje so s kolodvora odšli naravnost k Prešernovemu spomeniku in tam položil lavorjev venec s hrvaško trobojnico ter se tako poklonili geniju slovenstva.

Po medsebojnih pozdravih, katerim je nabito polno dramsko gleda-

lišče glasno pritrjevalo, je novelist in publicist dr. I. Jakovljević izrekel najprej smisel prihoda hrvatskih književnikov z besedami: »Odzivajoč se prijateljskemu povabilu slovenskih tovarišev, smo prišli v metropolo bratskega slovenskega naroda v prvi vrsti zato, da s svojo prisotnostjo manifestiramo misel naše vzajemnosti in kulturnega sodelovanja. Nismo prišli, da vam kažemo pot, po kateri naj bi hodili vi, torej s kakšnimi propagandnimi nameni, prepričani smo namreč, da mora vsak narod sam najti svojo pot. Slovenski narod jo je tudi našel, to priča prav elita slovenskega duha, dolgoletne duhovne zveze so bile res v poslednjem času nekaj popustile, toda nikdar niso bile povsem pretrgane, sedaj se zopet krepijo. In današnji večer naj bi po želji slovenskih in hrvatskih književnikov, pa tudi — prepričan sem — slovenskega in hrvatskega naroda, postal začetek obnove in jačanja našega kulturnega sodelovanja.« Nato pa je v zgoščenih besedah podal kratko označbo sodobnega hrvatskega slovstva in nastopajočih književnikov, ki so vsi rojeni v našem stoletju. Poudaril je zlasti troje: sodobna hrvatska književnost skrbno neguje umetniški jezik, ki se je v 20. stol. razvil do neverjetne popolnosti, je čvrsto povezana s svojo literarno tradicijo in pa široko razgledana po svetovnih slovstvih. Končal pa je svoj uvod: »Če moje besede vsaj en del občinstva izpodbude, da se začne zanimati za hrvatsko knjigo, ne bo moj trud zastonj. Tako se bomo bolje poznali, in ko se bomo poznali, se bomo tudi bolje ljubili. Hrvatski in slovenski narod morata občutiti, da ju njuno sosedstvo, zapadna civilizacija, geopolitični položaj in vse okoliščine silijo v slogo, sodelovanje in solidarnost, kajti njuni usodi sta bolj povezani, kakor pa se morda mnogim zdi. Hrvatski in slovenski književniki to instinktivno čutijo. In še noben narod se ni prevaril, ako je poslušal glas svojih pesnikov, ki se niso ločili od duha

svojega naroda, ker je to obenem tudi sam glas naroda.«

Za Jakovljevićem je nastopil Dobriša Cesarić (rojen 10. jan. 1902. v Slavonski Požegi), ki je iz svoje zbirke »Spasena svijetla« prebral osem pesmi in z njimi dobro podal podobo svoje poezije. Cesarića štejejo med najboljše povojne, zlasti socialne pesnike (Mrtvačnica najbjudnijih. Predgrađe, Vagonaši). Njegov stih in dikcija spominjata na Kranjčevića, kot je zapisal že Br. Livadić, samo da je Cesarić mirnejši in manj patetičen. Z miselne strani pa je Cesarić včasih težje sprejemljiv in bi bil n. pr. pesem »Kad budem trava« prav lahko nadomestil s kakšno boljšo. — Dragutin Tadijanović (r. 4. nov. 1905. v Rastušju blizu Slavonskega Broda) je iz knjig »Pepeo srca« in »Dani djetinjstva« izbral samo šest pesmi. To pa je odločno premalo, da bi nam pokazal vse razkošje barv, s katerimi slika plodno slavonsko ravan in sonce nad njo (zbirka »Sunce nad oranicama«), kako čuti usodno povezanost z zemljo in s kmečkim človekom in kako težko pada nanj »senca mesta« (»Eto grada u kojem je polomljeno granje moje mladosti«) — Pravoslavni Bosanec Novak Simić (r. 1906. v Varešu) je imel dosti srečno roko, ko je iz svoje knjige novel »Suton Tašlihana« izbral nekaj razmeroma značilnih odlomkov (»Bosna spava«). Simić je danes eden najboljših hrvatskih novelistov, bister opazovalec in oster psiholog, ki s prav orientalsko barvitostjo slika brezobziren življenjski boj, nagone in strasti, krivico in upornost. Vse to smo nekoliko začutili tudi iz njegove recitacije, le da mu beseda ni bila vedno dovolj čista in jasna. — Po odmoru je prišel na oder Ivo Kozarčanin (r. 14. okt. 1911. v Bosanski Dubici). Zares je škoda, da Kozarčanin, ki je najmočnejši v noveli in v romanu, zaradi pomanjkanja časa ni mogel brati svoje proze. Zato je vzela iz knjige »Mrtve oči« daljšo pe-

sem »Pohod mrtvih« in tri pesmi iz še neobjavljene zbirke »Jesenja ljubav«. — Kranjčevićevi verzi: »Otrov mi je grud zagrjevo, bez otrovi ne bih pjevo« veljajo v polni meri za vso Kozarčaninovo liriko, ki poganja iz ene same kali, iz brezupnega pesimizma. V njegovi pesmi je toliko sivine, bolnega čustva, blata in groze, da prehaja že v afekta-cijo, podobe pa mu postajajo spaçene in naravnost nejasne. — Čisto svojevrstna je poezija Vladislava Kušana, ki je iz ciklusa »Labyrinth srca« skoraj nekoliko patetično podal šest pesmi. Tudi Kušanaova lirika je polna podzavestnih krikov, krvavih plamenov in neizrekljive tesnobe (Tajna u tijelu, Brodolom srca, Saznanje) ter je nekoliko podoben našemu M. Jarcu. Tu in tam pa imaš občutek, da je malo izumetničen. — Poleg Cesarića se je najbolje odrezal Ivan Goran-Kovačić (r. 21. marca 1913. v Lukovdolu, Gorski Kotar). Iz knjige »Dani gnjeva«, s katero se je pred štirimi leti lepo uveljavil, je izbral nekaj učinkovitih odlomkov novele »Smrt u čizmama«, iz zbirke »Ognji i rože« pa štiri kajkavske pesmi. Kovačić je močan in izviren oblikovalec, ki zna adekvatno orisati elementarne plati človeške narave ter tragike in strahotno jezo razžaljenega naroda. Njegova pesem in proza sta polni nežne lirike in sočnih pesniških orisov, razen tega pa prinaša v hrvatsko književnost vonj svojega rojstnega kraja (tudi v besedi), kar samo stopnjuje vrednost njegovega literarnega dela.

Tako smo na literarnem večeru hrvatskih književnikov spoznali del lepote in bogastva sodobne literarne tvornosti na Hrvatskem. Zdaj pa imamo eno edino željo, da bi umetniki slovenske besede čimprej dosegli enak uspeh v Zagrebu, ta obisk pa, ki se je čisto spontano razvil v manifestacijo slovensko-hrvatskega sodelovanja, naj bo začetek poglobljenih in okrepljenih stikov med Slovenci in Hrvati. Jože Gregorič.

Okleščki

Antibarbarus

Vprašujem te, o planinuh,
jaz bore planinavs:
quousque bomo uživali
tvój jezikovni kaos?

Hm . . .

Moja ljuba Emica,
tvoja velevnemica
dela sicer meni stihe,
a ne odkriva naše psihe!

Glas iz neskončnosti

„Ti verješ v neskončni razvoj
človeka?
Kot ‚0‘ te vodi mojã kartoteka.“

Tudi jaz se čudim

Nas uboge pare
ígo tare,
tebi, Igo,
pare delajo sigo!

sigã: težka sapa, težave

Mrtvi straži

Tvoja je usoda res usodepolna:
pet milijonov ovc na enega ovna!

Naš Prometej

Pri Grkih vklenjen na pečí, na kólovrat naš inaček,
kljujó tam jetra mu orli, pri nas pa — maček.

inaček: inačica, varianta

Ob dvanajsti uri

V veži „pri kolovratu“
angelček se čudi:
ne od vina, od nagrad
zgolj Narcis se grudi . . .

Kaj se rima, kaj se ne

Zima
kima —
to je našemu Rusu rima.
En polič,
uh hudič —
to ni našemu Rusu nič.

„ . . . ta se ne boji nikogar
in ničesar“

Pesem rodoljubno kuje
(prej je bila domo-wienska,
zdaj je narodno-edinska),
hejslovanstvo oznanjuje:
česa bi se bal tak angel?
Spančkaj mirno, E. L. Gangl!

Večnost deli spričala

Smojka!
Za pisarijo: šlo bi,
za filozofijo: otrobi,
za življenje: dvojka!

Smojka